

VIGILIA

1977
október

Nyíri Tamás:
Homo festivus

Makay Gusztáv:
Várkonyi Nándor
„pergő évei”

Hegyi Béla:
Beszélgetés Buda Bélával

Bangó Jenő:
Emberhez méltóan lakni

S. Gyurkovics Mária:
Elhagyott asszonyok

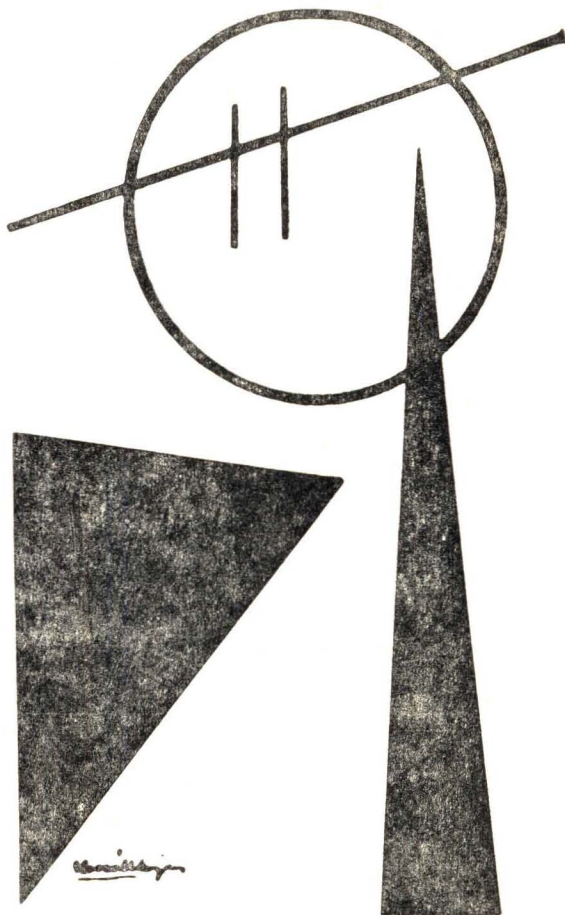
Csiszér Alajos:
Dsida Jenőről

Dobó László:
Iskolai gondok

Kodolányi János
és Sík Sándor **levelezéséből**

Czigány György:
Angyalkoncert (novella)

Christine Busta, Bozóky
Mária és Sári Gál Imre
versei

Kassák Lajos munkája
(Vattay Elemér reprodukciója)

NYIRI TAMÁS	Homo festivus — — — — —	649
ERDŐ PÉTER	Ökumenizmus és egyházi jog — — — — —	657
MAKAY GUSZTÁV	Várkonyi Nándor „pergő évei” — — — — —	661
CSISZÉR ALAJOS	„Megtettem mindent, amit megtehettem.” Hetven éve született Dsida Jenő — — — — —	667
S. GYURKOVICS MÁRIA	Elhagyott asszonyok — — — — —	670
DOBÓ LÁSZLÓ	Iskolai gondok a gyorsuló időben — — — — —	674
BUSTA, CHRISTINE	Versei (<i>Hajnal Gábor és Rónay György</i> fordításai) —	682
BANGÓ JENŐ	Emberhez méltóan lakni — — — — —	684
BOZÓKY MÁRIA	Versek — — — — —	687
CZIGÁNY GYÖRGY	Angyalkoncert (elbeszélés) — — — — —	695
SÁRI GÁL IMRE	Versek — — — — —	698
	DOKUMENTUM	
	Kodolányi János és Sík Sándor levelezéséből — —	699
VASADI PÉTER	Ecetfa — — — — —	703
MIHÁLY LÁSZLÓ	Pihenő (vers) — — — — —	704
KEPEK	<i>Mártha Albert</i> illusztrációja a 633. oldalon: a hátsó II. borítón az alsózsolcai rk. templom pasztofóriuma.	
	A VIGILIA BESZÉLGETÉSE	
	Buda Bélával (<i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	689

NAPLÓ

Csikesz Ferenc: Kiss Ernő aradi vértanú sírja — 705; Siki Géza: Költészet és próza — 707; Tóth Sándor: Liszt: Missa Solemnis; Mozart—Haydn-est — 709; Németh Lajos: Kiállítás egy magángyűjtemény anyagából — 710; R. L.: A muzsika öröme — 711; D. L.: Szentendrei és síófoki kiállítások — 712; R. L.: Nagy magyar előadóművészek és tehetségek — 714; T. S.: Réti Zoltán kiállítása — 715; Siki Géza: Pázmány Péter első latin nyelvű munkája — 716; *Idegen nyelvű tartalomjegyzék* — 718; Zsinatutáni értelmező kisszótár a hátsó II. *Tájékoztató* c. rovatunk az I. borítón.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438 173-833. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk száma száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központ Hírlapiroda. Budapest, V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 11,80 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 12,— Ft. Előfizetés: egy évre: 149,— Ft, félévre: 70,— Ft, negyedévre: 35,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

HOMO FESTIVUS

A címben szereplő kifejezés *H. Cox* könyvéből (*The Feast of Fools*) származik. A középkorban évszázadokon át divott az úgynevezett bolondok ünnepe. Év végén felborult a világ józan, megszokott rendje. Szent István napján a diakónusok, Szent Jánoskor a papok, Aprószentek ünnepén a gyermekek, január elején a szubdiakónusok ünnepeltek; szigorúan véve ez utóbbiak vigalma nyerte a *festum stultorum* vagy *fatuorum* nevet. Jámbor és fegyelmezett klerikusok komoly polgárokkal egyetemben álarcot öltöttek, maskarába bújtak és illetlen nótázással verték föl a város csöndjét. A kisebb rendek viselői kifestették az arcukat, előljáróik öltönyébe öltözködtek, az egyházi és udvari szertartásokat majmolva kigúnyolták a világi urakat, kicsúfolták az egyházi méltóságokat. A szertelen vidámság főkolompója a „tréfamester” vagy a „karneválherceg” volt. A „gyermekek püspöke” a bolondok miséjén a szentmisét parodizálta, a templomokban meglehetősen illetlenül táncoltak és énekeltek. Semmi sem volt a gúnyolódók előtt szent, a leghatalmasabb uraknak is számolniuk kellett azzal, hogy kicsúfolják őket.

Ez a szokás természetesen sohasem volt népszerű az előkelő méltóságok és az intézmény urai körében. De hiába tiltották a pápák, hiába marasztalták el a teológiai fakultások, hiába ítélte el a bázeli zsinat 1431-ben, fennmaradt a XVI. századig, s csak a reformáció és az ellenreformáció vetett véget neki, bár nyomokban — például az Aprószentek napjának népszokásaiban — még a XX. században is élt. A történészek nem panaszkodnak amiatt, hogy megszűnt a bolondok ünnepének szokása, hiszen nemegyszer vad tivornyázássá fajult és kicsapongásba fulladt a vigalom. *H. Cox* mégis veszteségként könyveli el. Amíg egy kultúra meg tudja tenni, hogy időről időre csúfot úzzön legszentebb emberi és isteni gyakorlataiból, amíg a bolondokból királyok, a ministránsokból püspökök lesznek, addig az emberek el tudják képzelni azt a másik világot is, amelyben uralkodókat taszítanak le trónjukról és fölemelik az aláztosokat (*Lk* 1.52). A komolyság felülkerekedése kultúránk erőtlenségét jelzi. Azt mutatja, hogy az emberek olyan szemüvegen át kezdik nézni társadalmi szerepeiket és megszentelt intézményeiket, ami kiszűri a szatírákat, hogy nincs többé sem idejük sem szívük a csípős paródiára és a fűszeres tréfákra. És ami még veszedelmesebb, ünnepelni sem tudnak többé.

Az ünnep alkotóelemei. Amint a *homo faber*, a dolgozó ember nem gondolható el a *homo ludens*, a játszó ember nélkül — *K. Marx* is olyan világról álmodott, amelyben a munka a játék egyik fajtája —, ugyanúgy hozzátartozik az emberi teljességhez a *homo festivus*, az ünneplő ember. Bár *Hugo Rahner* a játszó embert nevezi így, az ünneplő embert illeti meg elsősorban a „komolyan vidám” jelző. Az ünnep foglalja egységbe az emberi létezés két oldalát: a komolyságot és a nevetést, a munkát és a játékot. Nem minden emberi tevékenység, nem minden erőlkifejtés, végképp nem minden pénzkeresés érdemli meg a munka nevet. S feltehető, hogy csak az *értelmes munka* talajából táplálkozhat és csak azon hajthat ki az ünnep. Elképzelhető, hogy közös gyökérből nő ki mindkettő, s ha senyved az egyik, azt megsínyli a másik is.

Az ünnep egyik legátfogóbb elméletét *R. Caillois* francia kultúrfilozófus fejtette ki. Az ünnepre kiváltképpen az „*excès*” jellemző: a bőség és a tobzódás, s csaknem elválaszthatatlan velejárója, a szertelenség és a zűrzavar. Nélkülözhetetlen eleme ez a szertartásnak, amely csak így éri el célját, „a természet vagy a társadalom újjászületését” (94.o.). Az ünnep „társadalmi őrzőngés”, amelyben időről időre kitörhetnek legelemibb és legkaotikusabb ösztöneink. Aki hallott már valamit arról, hogy hogyan ünneplik a franciák a Bastille bevételét, vagy olvasta *M. Eliade*-nak az asszír-babilóniai szaturnáliákhoz, újévi ünnepségekhöz fűzött megjegyzéseit (*Die Religionen und das Heilige*, 438–462. o.), netán hallott valamit egyes törzsek termékenységi orgiáiról, az nem vonja kétségbe, hogy a bőség és a túltengés *egyik* alkotóeleme az ünnepnek. „Az ün-

nep megengedett, sőt előírt kilengés, egy tilalom ünnepélyes áthágása. Nem azért követik el az emberek a kihágásokat, mert valamely előírás következtében jókedvűek, hanem a kilengés az ünnep lényegében rejlik; a megszokott tilalmak alóli felmentés hozza létre az ünnepi hangulatot” — írja S. Freud (157. o.). Ha nem is a kicsapongás és a dözsölés, de a dúslakodás bizonyára hozzátartozik az ünnephez. Az ünnep „tobzódás” az életben. Későbbben kelünk, többet eszünk és iszunk, nem takarékoskodunk, jobban költekezünk mint hétköznapokon. Nem mosolygunk, hanem szívből, nagyokat nevetünk — és megnyilunk a világ előtt (H. Plessner, 157. o.). Ünneplőt öltünk: olyasmit viselünk, ami nevetséges lenne munkaközben vagy a villamoson. Ezekkel kifejezésre juttatjuk és átéljük, hogy kikapcsolódunk a hétköznapok profán idejéből. Az ünnep lényegéhez tartozik a pazarlás, a számító értelem kikapcsolása, a drága munka-idő feláldozása. Azt mondja R. Caillois, hogy az ünnep az univerzum kezdetét jeleníti meg, helyreállítja az előidőket, visszahozza az eredeti tökéletességet (135. o., 142. o.). A régebben Platónnak tulajdonított „Meghatározások” szerint az ünnep „szent idő” (*khronosz hierosz*), amely az istenek hatalmas jelenléte által felfüggeszti az emberi időt (Definitiones, 415 a). Az ünneplő ember felülemelkedik a hétköznapokon, kilép a megszokott időből, meghaladja a tér-időbeli egzisztencia korlátait. Az ünnep hiánya a mindennapos korszerűség korlátai közé szorítja, az ünneplés megnyitja a tágabb összefüggéseket, relativizálja és ezáltal emberivé teszi a munka és a hétköznapok világát.

Az ünnep második jellemző vonása — J. Pieper szavaival — „összhang a világgal”. Az ünnep feltűnő sajátosságát tükrözi az öröm, ahhoz pedig, „hogy valaminek is örülhessünk, mindent kell helyeselnünk” — mondja Nietzsche hivatkozva (47. o.). A világ egyetemes helyesléséből fakad az ünnep, annak kifejezéseként, hogy minden, ami van, jó, és hogy lenni jó. Az ünnep olyan kivételes idő, amikor az egész életnek örülünk azért, mert örülünk egy szakaszának. Ha alkalom adódik az örömrre, ha nagyszerűnek, elragadónak, szépnek érzünk valamit: örülünk egy korty víznek, a műszer pontos működésének, gyönyörködünk az őszi táj színeiben, meglepi szívünket egy szerető gesztus varázsa, ha csakugyan örömmel tölt el valami, akkor mindig tülemelkedünk a kézzelfogható és megnevezhető valóságon. Az öröm beleegvezés az egész világba. Amint Nietzsche írja: „Tegyük fel, hogy igent mondunk egyetlen pillanatra, ezzel igent mondunk nemcsak önmagunkra, hanem az egész létre is” (Wille zur Macht, IV. 1032. a.). Valamilyen *alkalomból* szoktunk ünnepeink: mert ember született a Földre, házasságot kötött egy nő meg egy férfi. Vagy azért, mert megemlékezünk valamiről, vagy azért, mert remélünk valamit. Kezdet és vég, elmúlás és születés, élet és halál ad okot az ünnepre. Az ünnep nem felületes optimizmusból fakad, nem a meglevők kényelmes és gyáva helyesléséből. Nem tekint el a világ borzalmaitól, de szemébe néz az értelmetlen szörnyűségeknek. A világ helyeslése, azaz az ünnep lényege olyan, hogy erre a vértanúknak is hajlandók. A kereszténység vértanúinak az a megkülönböztető jegyük, hogy egyetlen zokszó sem hagyja el ajkukat, egyetlen hanggal sem védolják a teremtő Istent. A vértanú a tagadhatatlan rossz ellenére mindent „nagyon jónak” mond, megpróbáltatásai dacára is örül, s amennyire rajta múlik, ünnepel. Ezzel szemben az, aki — legyen bármilyen jó sora is — elzárkózik a valóság helyeslése elől, aki alapjában véve csak egy féltékeny meséjének tekint az emberi életet és a világot, az nem tud soha örülni és ünnepelni. Minél több a pénze és az ideje, annál nyilvánvalóbban megmutatkozik, hogy nincs tehetsége egyikre sem: sem az örömrre, sem az ünnepre. Nem könnyű azonban megállapítanunk, s nemcsak a külső megfigyelő előtt maradhat rejtve tulajdonképpeni felfogásunk. A vértanúról nem rí le okvetlenül, hogy a szenvedések ellenére hozzájárul a világhoz, s a tánc, a dal, a nevetés sem tükrözi egyértelműen az örömet és az ünnepet. Az „édes élet” vigasztalanul profán, kétségbeejtően közönséges lealacsonyodás. Az elkeseredés meghúzódhat a többé-kevésbé erőltetett életigenlés, Sziszüphosz harsány nevetése mögött, „aki tagadja az isteneket és hengeríti a követ” (A. Camus).

Az ünnep „jeles idő”, a megszokott életmódtól eltérő, a mindennapoktól különböző nevezetes nap. Ez a harmadik jellegzetessége. Nem ülhettünk egész évben karácsonyt, nem ünneplhetünk szüntelenül húsvétot. Nem az öröm, de az ünnep lényegéhez hozzátartozik, hogy elmúlják. Bármilyen kopár a csillogó

díszeitől megfosztott fenyőfa, a karácsony mégis azért olyan vonzó, mert évenként csak egyszer van, s gyógyíthatatlanul megfeküdne a gyomrunkat, ha az év minden napján habos csokoládét reggeliznénk maizsolás kaláccsal. Nem korlátozható az ünnep a kivételesre, nemcsak azt jelenti, hogy nem dolgozunk, hozzátartozik a bőség és az öröm is. De hogy csakugyan ünnepelni tudjunk, hogy az ünnep valósággá váljék számunkra, ahhoz az kell, hogy végre valami más legyen, mint az untig ismételt, megszokott. Az kell hozzá, hogy hátat fordítsunk a hétköznapiak taposómalmának, és belépünk abba a világba, amelyben *valami mással* találkozunk. „Az ünnep föltétele az, hogy kivételes” — állapítja meg J. Pieper (16. o.).

Az idő transzcendálása. Az ünnep három mozzanata: a tobzódás, az életigenlés és a kivételesség összekapcsolja a múltat, jelent és a jövőt, s ezze! *értelmet* ad az emberi életnek. Th. Luckmann szerint az egyént a múltjához és a jövőjéhez fűző társadalmi folyamatok alkotják az ember számára nélkülözhetetlen értelmi összefüggéseket (31—32. b.). A bőség és a pazarlás például kifejezi azt, hogy legalább időszakonként nem áldozzuk föl teljesen a jelent a jövőért. Az ünnep megbecsüli a pillanatot is, nemcsak a jövővel értelmezi a jelent: „aki ünnepel, olyant tesz, ami nem irányul idegen célra, ki van véve az »arra való, hogy«, a valami »végett« vonatkozások alól” (Pieper, 23. o.). Az ünneplés önmagáért végzett tevékenység, önmagában nyugvó értelmesség kifejezése. Így nézve nem „hasznos” vagy „célszerű” nem más célt szolgáló, hanem öncélú valóság. A tobzódó örömben élvezzük a jelent, kiverjük fejünkől a jövő gondját: hogy másnap reggel munkába kell mennünk, hogy megterheljük emésztőrendszerünket, hogy szétáncoljuk a cipőnket. Az ünnep önmagában bírja az értelmét. Aki ünnepel, az értelmesnek látja a jelent, s megismeri életének az értelmét: lehetetlen az örök élet értelmében hinnie annak, aki nem tudja megtalálni a jelen értelmét (Nyíri, 179. o.).

Az ünnep szükségszerűen kapcsolatot teremt a múlttal és a jövővel: összes szépsége ellenére is értelmetlen volna a jelen, ha nem tartoznék bele a múlt és a jövő egységes összefüggésébe. Az istenek megszánták az emberek természetétől fogva nyomorúságos faját, és „fáradalmaik pihentetőjéül” rendelték az ünnepeket — tanítja Platon (Törvények, 653 d). Az ünnep a szó legigazibb értelmében *hagyomány*; lehetetlen volna a jelen igenlése a múlt elfogadása nélkül: aki múltját elutasítja, jelenét sem tudja vállalni. Az asszír-babilóniai újévi ünnep a múltat állítja vissza. Az idő természetes elhasználdóságát jelzi az év utolsó napjaink kultikus zűrzavara: kicsapongások és a társadalmi rend felbomlása. A helyreálló rend megjeleníti a teremtet, visszaállítja az eredeti tökéletességet. Ismét „abban az időben” élnek, amikor még paradicsom volt — írja M. Eliade (Der Mythos der ewigen Wiederkehr). A múltba és a jövőbe tekint a keresztény *eukarisztia*. Krisztus halálának és feltámadásának az emlékezete hálaadás, a „teremtés jótéteményéért”, és köszönet a Krisztusban nekünk ajándékozott megszabadulásért a teremtés jóságát eltorzító, a teremtő Isten szeretetét elhomályosító rossztól. De nemcsak a hála megnyilvánulása, hanem a remény kifejezése is: elővételezi a beteljesült jövőt. Aquinói Szent Tamás mondja, hogy a „hetedik nap” nemcsak a „*beneficium creationis*” emlékezete, hanem a jövő szimbóluma is. Isten „legelső és legkiválóbb” adománya a „teremtés jótéteménye”, „utolsó és legkiválóbb” ajándéka a lélek megnyugvása. Őbenne, „*quies mens in Deo*”: vagy már most a kegyelem, vagy a jövőben a dicsőség által (Summa theologica, I—II q. 100 a. 5 ad 2). Aki ünnepel, az vállalja a múltat és a jövőt, elfogadja az időnek azokat a dimenzióit is, amelyek meg vannak vonva az ember elől. Nem fojtja el a terhes múlt és a félelmetes jövő képét, nem tesz úgy, mintha kikerülhetné őket.

Az ünnep harmadik eleme, kivételes volta, nemcsak elősegíti az idő elfogadását, hanem kivieszi az embert a történelem folyamából, s lehetővé teszi, hogy legalább időlegesen elkülönüljön a múlt időtől. Az ünnep felfüggeszti a mindennapok időstruktúráját; saját időmértéke van, s ez nem azonos a hétköznapiakéval. Megszabadít a mindennapi kötelességek terhétől, kiragad az itt és most korlátaiból. A létezés értelmét adó alapjának megpillantása önfelelt gyönyörűség, olyan, mint az elmerülés egy szerető tekintetben. Akit magával ragad az ünnep, az nem egyik kronológiából a másikba lép át, hanem az időből az örökké-

valóságba. Az emelkedett hangulat megállítja az időt. Bár nem felejtjük el teljesen a mindennapi világot s halált érlelő idejét, mégis úgy éljük át a köznapi fölül-emelkedő örömet, mint ami örökké tart.

A szemlélődés és a csönd. A német „*begeht ein Fest*”, a magyar ellenben „ünnepet ül”. Életfelfogásunkat kifejező nyelvünkben megmutatkozik az ünnep egyik legszükségesebb eleme: a csöndes szemlélődés. *Platón* szerint az „ünnepnek változatosságát” rendelő istenek a „Múzsákat adták” az embereknek, „hogy együtt ünnepeljenek velük” (Törvények, 653 d). A szertelen vidámság valóban nélküzen gondolható el dal és zene, elbeszélés és tánc, játék és nevetés nélkül. A művészet mégsem elsődleges: ugyanúgy, mint az öröm, nem az ünnep lényege, hanem díszje; közege, de nem szubsztanciája. *C'est l'amour qui chante* fejezi ki *J. de Maistre* szavával *J. Pieper*, hogy a művészetet megelőzi a valóság helyeslése és elfogadása. Nem a művészetek teszik az ünnepet, az ünnep igénye szüli a múzsákat. Amint *Cicero* megállapította, a beszéd rejtett ének. Nem meglepő tehát azoknak az újabbkori nyelvfilozófusoknak a föltételezése, akik az ünnepből eredeztetik a nyelvet (*J. Pieper*, 142. o.). A beszédnek lényeges alkotórésze a csönd, mely néha többet mond a szavaknál. Ketten beszélgetnek, megértik egymást, majd elhallgatnak. Ebből az egyszerű példából is kiviláglik, hogy nem a hangok és a szavak alkotják a beszéd lényegét. A közös hallgatás a megértés legmélyebb rétegét hangolja; csak az tud hallani, aki képes hallgatni — írja *M. Heidegger* (161—163. o.). A beszélni tudás és a hallani tudás egyaránt alapvető. Beszélgetés vagyunk — ami azt akarja mondani: hallani tudjuk egymást — jegyzi meg *Hölderlin* költeményével (Mióta beszélgetés lettünk) kapcsolatosan.

Az ünnep pótolhatatlan kelléke a csönd. Nem az *Ingmar Bergman*-féle süket csönd, hanem inkább a sivatag beszédes csöndje, amiről *A. de Saint-Exupéry* ír. Egy emberöltővel *Platón* előtt *Anaxagorasz* görög filozófus, a kérdésre, hogy mi végett él, ezt a választ adta: hogy lássak. *Arisztotelész* valamennyi érzékünknel föbbre becsüli a látást (*Metaphysica*, 930 a), s a teória szó eredeti jelentése valószínűleg az ünnepi felvonulás látványa illetve látása volt (*Kittel*, V. 318—319. o.). A Lakomában azt mondja *Diotima*, hogy az „igazi Szép szemlélete” teszi halhatatlanná az embert (*Lakoma*, 212 a). *P. Teilhard de Chardin* „Az emberi jelenség” prólogusának a „Látni” alcímet adja. „Látni vagy elpusztulni: a létezés titokzatos ajándéka folytán óhatatlanul ez a helyzet a Világegyetem minden elemének. Következésképpen magasabb fokon ez az Ember sorsa is” (43. o.). S ez a sorsa az ünnepnek is. Kontempláció, hangtalan elmélyülés nélkül nincs ünnep. A szemlélődés csöndjében feloldódik az érvelő értelen feszültség, a gondolkodás nyugtalanságát föl váltja az ész nesztelen tekintete mindarra, ami mutatkozik. A szem nem szögeződik mereven a megfigyelés tárgyára, a látóhatár kitágul, elcsitul a siker és balsiker zaiongása, a lélek végtelen tárgyához fordul, és tudatosul benne a valóság bejárhatóan horizontja. A nyugalom, a szemlélődés, a csönd nem passzivitás, hanem az élet fokozása, az ünnepi bőség forrása. Az ünnepélyesség azt jelenti, „hogy az ember szemlélődő lesz, s ebben az állapotában közvetlenül találkozik azokkal a magasabb valóságokkal, amelyek az egész lét nyugszik” — mondja *K. Kerényi* (67. o.). Az ember lényegéből fakad a törekvés, hogy valamiképpen megtapasztalva egyesülését a létezők totalitásával elérje az egzisztencia teljességét, és ebben az összeköttetésben önmagát is felülmúlja. Bizonyos szemlélődés, befelőlődés, misztikus érintkezés igénye ez, meghatározhatóan sóvárgás, vágy valami „más”-ra, az istenivel való találkozássra. Ez a vágy fejeződik ki, teljesül be a hallgatásban és a szemlélődésben. Hétköznapi tapasztalatunk is alátámasztja a történések és vallásfilozófusok megállapítását. A háziasszony sürgése-forgása, túlzott gondoskodása, örökös kínálgatása könnyen meghiúsíthatja a közös étkezés ünnepét.

Tudatunk látóhatárának, amelyben élünk, a történelem nevet adtuk. A történelmi horizontot azonban még lágabb horizont veszi körül, melyet jóval nehezebb megneveznünk. *M. Eliade* kozmosznak mondja (*Kosmos und Geschichte*). *P. Teilhard de Chardin* „Isteni miliónek”. Szemlélődés, elragadtatás, megilletődés, áhítat nyitja meg előttünk ezt a szélesebb kört. A gondolkodás, elemzés, tudatos döntés a kisebb, történelmi horizonthoz fűz. Vallási szimbólumaink összekapcsol-

ják a kétféle valóságot. A történelem időbeli, a kozmosz időtlenséget áraszt. A teljes értékű emberséghez mindkettőre szükségünk van. Amint T. S. Eliot írja:

*De megragadni
Az időnek meg az időtlennek
Metszőpontját: szentek foglalkozása —
Nem is foglalkozás: valami adatik és elfogadtatik
Egy életen át, mely csupa halál a szeretetben,
Önzetlenségben, önmegtágadásban, lángolásban.*

Az archaikus vallások hatásos szimbólumai az időtlenhez kötötték az embereket. A történelmi vallások, kivált a kereszténység, megtanítottak a történelmi gondolkodásra. Ez az egyik oka annak, hogy az európai kultúrkör ünnepei — akár vallások, akár világiak — általában történelmi eseményre emlékeznek: Jézus születésére, a Bastille lerombolására, a Nagy Októberi Szocialista Forradalomra. De éppen ennek a körülménynek tulajdonítható, hogy többnyire szem elől tévesztjük az időnek meg az időtlennek a metszőpontját. Miután keresztény vallásunk belénk nevelte a történelem fontosságát, elvesztettük vallásunkat, és megmaradt a történelem. Nagyot lendítene rajtunk, ha sikerülne megragadnunk az időnek meg az időtlennek a metszőpontjában a teljes, a valódi-valóság legmélyét. „Ha újra megtanulnánk ünnepelni, talán úgy tekintenénk vissza „Isten halálára”, mint kultúránk betegségének vallási tünetére” — mondja H. Cox (47. o.). A betegség kiváltó oka az értelem és a termelés imádota, amelynek folytán elvesztettük érzékenységünket a titokra, amelyből az emberi történelem ered és ahová tart.

Az ünnep és a mai ember. *C'est la guerre qui correspond à la fête*; a háború helyettesíti az ünnepet. R. Caillois ezzel a kihívó mondattal felel arra a kérdésre, hogy mi tölti be a társadalom életében azt a helyet, amelyet régebben az ünnep foglalt el. A háború rendelkezik mindazzal a jeggyel, ami *szerte* az ünnep lényege: intenzív erő kifejtés és elhasználódás, a felduzzadt energiák kitörése, az egyén beolvadása az öt meghaladó általános folyamatokba, roppant mérvű pazarlás, a korlátok mámoros ledöntése és így tovább (8. o.). Bármennyire is megdöbbenő kijelentés, első pillanatban csakugyan sok minden szól mellette. *Nietzsche* és *Freud* óta a halálvágy és a pusztítás vágya hozzátartozik az emberi életérzéshez, például *Bezuhov* grófot a halál szeretetére oktalták a szabadkőművesek *L. Tolsztoj* „Háború és béke” című regényében. *P. Teilhard de Chardin*, bár igazán nem mondható fogékonyak a pesszimizmusra, „a modern nyugtalanság” gyökerét „a fejlődés szerves válságában” látja. Pontosabban abban az aggasztó jelenségben, hogy „a Világ visszautasítja, mert a Gondolkodással felfedezte önmagát” (285. o.). *B. Brecht* is azt mondja, hogy „A nevető az iszonyatos hírt még nem kapta meg”. Bár a nihilizmus sötét fellege beárnyékolja az emberi gondolkodást, a háború mégsem az ünnep megfelelője. A tétel hamis, elsősorban azért, mert arra a föltételezésre épül, hogy ünnep nem lehetséges többé.

Az emelkedett hangulat, az önfelédtt gyönyörűség igénye nem irtható ki az emberből — még szekularizált világunkban sem. A XX. század sportmozgalmában például könnyen felfedezhetjük a köznapiságon való felülemelkedés igényét. Az ókori olimpiai játékokat az emberi agresszivitás társadalmilag megszelídített csatornáiként rendezték az istenek tiszteletére. Az újkori olimpiákat *Pierre de Coubertin* vezette be 1894-ben *vallásos* célzattal is: „Az ókori és az újkori olimpiai mozgalom első és lényeges ismertetőjegye az, hogy vallás. Az ókori ember testgyakorlással alakította a testét, mint a szobrász a szobrot, s ezáltal tisztelte isteneit. Az újkori versenyző, aki ugyanezt teszi, felemeli népét, hazáját és zászlaját. Azt hiszem, hogy igazam volt tehát, amikor az olimpiai mozgalom felújításával kezdettől fogva megkíséreltem a vallásos érzés újraébresztését. A sport vallásos gondolata, a *religio athletae* nagyon lassan ment át a sportolók tudatába, s közülük sokan nem tudatosan viselkednek ebben a szellemben” (H. Mühlen, 36. o.). Az olimpiai ünnepek, a fanfárok, az ünnepélyes bevonulás, karének, beszéd, eskü, zászló, galambok, fény és tánc a felszentelést jelképezi. Az olimpiai ünnepet egyenlővé teszik a vallási ünneppel, a stadionban és a képernyők előtt ülőket vallási áhítathoz hasonlítható megilletődés tölti el. A négyvenkénti ritmusban megvalósuló játékokat s az azokat övező ritust tudatosan állítják pár-

huzamba a vallási ünneppel: vallásos érzés itat át mindent. Kiviláglik *mitikus* jellegük is, mely a *világ értelmét* akarja kinyilatkoztatni: „Az újkori játékokat a történelmi-ókorinak és az isteni-jámbornak a varázsa lengi körül. Noha Zeust nem tisztelik többé, ami történik, az minden a jámbor hitből ered, hogy az ünnepi játékok *titkos értelmének* a megvalósításában isteni akarat teljesül be, hogy a játék értelmében a világ értelme vehető ki: embernek lenni, egészen embernek... az ünnep varázsa, mágiája, azokat is megragadja, akik nem sportbarátok” (i. m. 37. o.). Az értelmet adó jelleget a négyévenkénti „szent” időköz fejezi ki: „Ez az időköz szent: az olimpiai játékok elmaradhatnak, de nem halaszthatók át más időpontra” (uo.). A szabályszerű visszatérés kiragadja a sportot a köznapi kedvtelésből, és a mindennapokon fölülemelkedő ünnepek közé sorolja. Az olimpiai eszme tudatos törekvése a visszatérés az „ősidőkbe”. Ezért „szent” a játékok ritmusa, ezért nem változtatható meg, hiszen a szertartáson végrehajtott legkisebb változtatás, a rítus végzésében elkövetett legkisebb hiba is megfosztja azt mágius erejétől. A szertartásnak csak akkor van hatása, ha a legszigorúbban betartják valamennyi előírását az utolsó vesszőig. Amint *M. Eliade* megjegyzi, a halhatatlanság elvesztését, a szenvedést, a bűnt a világban az ősi szertartás végzésekor elkövetett hibával, valamely előírás be nem tartásával magyarázzák az archaikus vallások (*Kosmos und Geschichte*, 70. o.). *P. de Coubertin* szavai szerint: „Az olimpiai játékokat csillagászati pontossággal kell rendezni, mert ezek az emberiség tavaszának négyévenkénti ünnepei az emberi nemzetség szüntelen megújulásának a tiszteletére. Ezért kell a lehető legszigorúbban betartani a ritmust” (*H. Mühlen*, 38. o.). Az elmondottakból kitűnik, hogy a modern sportmozgalomnak nem egyszerűen tesztgyakorlás a célja. Ehhez nem lenne szükség ilyen hatalmas érzelmi ráfordításra. A mitikus emlékek tudatos ápolása nemcsak külső dísz, hanem a modern olimpiai játékok volta-képpeni középpontja. Szellemtörténetileg a reneszánsz utószülőttje, s gépi kultúránkban visszatérés a természethez, de mindenképpen „vallásos” és „ünnepi” jelenség a mai világban.

Vegyünk egy másik példát. A kábítószer-élvezet egyre terjedő jelensége a nyugati országokban sajátos formája a menekülésnek a fogyasztói társadalomból.

*Harmónia és megértés
Bőven ömlő szimpátia és bizalom
Soha többé álnokság és gúny
Látomások eleven, arany álmai
Misztikus kristálytisztá kinyilatkoztatás
És a szellem igazi fölszabadulása*

— köszönti a „Hair” című folk-rock musical kórusa a „Vízöntő Korszakot”, a béke, szeretet, szabadság és egység új korát, amely most alakul ki a pszichedelikus mozgalomból. „Pszichedelizmus”-on a kábítószerekkel, a *rock and roll* zenével, a *beat* közösségekkel, a széteső művészettel és az ezoterikus keleti vallásokkal kapcsolatos jelenségeket érti *A. Greeley*. Ahol ez kezdődik, ott megszűnik a természettudomány és a technika. A kábítószer és a rock zene hozzásegít az „eksztázishoz”, és vallási tapasztalatot közvetít. A pszichedelizmus szertartásossága szembefordul a racionális-technikai világ unalmas, egyhangú szürkeségével. A rituális viselkedés — hangok és cselekedetek stilizált ismétlése — olyan lélektani állapot kialakítására irányul, melynek segítségével a beavatott megszabadulhat a mindennapi élet béklyóitól, merevségétől, „áttörhet a másik oldalra”. A mozgalomban tapasztalható szexuális anarchia a nyárspolgári szexualitás ellen emelt vád. A kicsapongás nem vezet célhoz, de a legtöbb antik vallás alapvető bölcsességéhez tartozott a szexualitás és a rítus kapcsolatának a felismerése. A technikai társadalomban nincs helyük ezeknek az összefüggéseknek. Részben ez a magyarázata, hogy újra felfedezi a pszichedelikus világ, amely a társadalmi elidegenedés ellen kíván védekezni, valójában azonban meghódol előtte. A dolgok álmvilága még veszedelmesebb elidegenülést idéz elő. A kívánt felszabadulás és határtalanodás helyett olyan korlátok közé jutnak, amelyekről nem szabadulhatnak soha többé. Az sem nyilvánvaló, hogy elviselhetőbb-e az ész trónfosztása, mint zsarnoksága, ami elől menekülni akarnak. A kábítószernek nem tudnak olyan embereket formálni, akik döntően különböznek a nyárspolgaroktól — állapítja

meg A. Greeley (216—224. o.). Ennek ellenére a pszichedelizmus — akárcsak a modern sportmozgalom — részben a „szent” és az „ünnepe” igényének fölébredését jelzi az ipari-fogyasztói társadalomban.

Az ünnepe értelme. R. Caillois tétele tehát — a háborúról mint az ünnepe modern megfelelőjéről — nem állja meg a helyét. Legfeljebb annyit fogadhatunk el belőle, hogy a fogyasztói társadalom *strukturái* érzéketlenek az ünnepre, hiszen az említett példák is részben ezt a hiányt igyekeznek betölteni. Az iparosodás természetes velejárója az élet ésszerű megszervezése a játékosság és a fantázia rovására. Az elmúlt századokban kivételes hangsúlyt nyert európai kultúránkban a dolgozó és a gondolkodó ember. A *homo faber* és a *homo cogitans* kialakulását elősegítette az iparosodás, jóváhagyta a filozófia és szentesítette a kereszténység. Ennek a folyamatnak köszönhetjük imponáló technikai fejlettségünket és egyedülálló tudományosságunkat, iassan kiütközik azonban, hogy kerseresven megszenvéd érte az egész emberiség. A fejlett ipari országok gazdagságáért nagy árat fizettek a fejlődésben elmaradt népek milliói, miközben a fogyasztói társadalomban élő emberek többsége elidegenült önmagától. A hasznos munka és a racionális számítás igénye csaknem kiölte belőlük az ekstázis, az öröm, a fantázia és az ünneplés képességét. Elsatnyult lelkük ugyanolyan áldozatává lett az iparosodásnak, mint azoknak a gyermekeknek a teste, akik hajnaltól késő estig dolgoztak az angol szövműhelyekben. A játékosság és a képzelőerő senyvedése nemcsak az egyént fosztja meg hiteles emberi értékektől, hanem komolyan fenyegeti az emberiség létét. Állandóan változó világban élünk, s az ilyen világban az ember fennmaradásának mellözhetetlen föltétele a játékosság, a leleményesség és az ünnepe. Az *újítás és az alkalmazkodás* életben maradásunk egyik leghatékonyabb eszköze. A lehető legtágabb területéről kell merítenünk tapasztalatainkat, új eljárásokat kell kidolgoznunk a problémák megoldására, nem szabad ragaszkodnunk a régi módszerekhez. Az ünnepe hathatós segítség ezen a téren. Rést üt a megrögzött szokásokon, megnyitja az embernek a múltat és a jövőt, szélesíti tapasztalatainak körét és csökkenti provincializmusát. A játékos kötetlenség előtt olyan kapuk tárulnak föl, melyek bezárulnak a számító értelem előtt. Az ünnepe, a rögtönzés és a képzelet játéka előmozdítja az újításokat az élet minden területén, módot ad az embernek, hogy gazdagon, vidáman és leleményesen élje át a jelent. Enélkül aligha kerülheti el a dinoszauruszok sorsát. Nem is szólva arról, hogy a fejlett ipari országok embere az életörömrre és az életigenlésre való fogékonyság nélkül nem értheti meg a fejlődő népek gondolkodását.

Az ünnepe érzék megfogyatkozása vallási téren a legkárosabb. A vallásos ember tágabb kozmikus-történelmi keretben értelemzi életét, átfogó egész részeként, hosszú történet szereplőjeként fogja föl magát. Ennek szertartás, látomás fűzi ehhez a történethez. Ezek segítik hozzá, hogy elhelyezkedhessék valahol az Éden és Isten országa közötti területen, ezek ajándékozzák meg múlttal és jövövel. Ha nincs alkalma ünnepejni, ha nincs mi táplálja képzeletét, lelke ugyanúgy elsorvad, mint szelleme. Nem teljes ember, tisztavirág életének nincs sem eredete sem rendeltetése. A kereszténység ünnepepe évszázadokon keresztül biztosították az emberiség közös reményét és emlékezetét; ébren tartották történelmét, s közérthető szimbólumokkal hirdették a jövőt. Ádám, Noé, Ábrahám története révén a történelem előtti kor mélységeiben vertünk gyökereket. A szentekben megtaláltuk az emberi tökéletesség érzékletes képeit. Isten országának és az Új Jeruzsálemnek a víziója, a béke és a szociális igazságosság látomása növelte a reményt és erősítette a jövőbe vetett hitet. Legalább karácsonykor és húsvétkor Jézus alakja világította meg ősi emlékeinket, és felszította legvakmerőbb reményeinket. Korunkban ezzel szemben erősen megfogyatkozott ünnepeink vitalitása. Karácsony a család ünnepe lett, a húsvét pedig tavaszi divatbemutató. Vallási szimbólumaink, melyek összekapcsoltak a múlttal és boldog jövövel biztattak, erejüket veszítették. A vasárnapi misehallgatók száma szerte a világban rohamosan csökken, a múltat tehernek érezzük, amelytől mindenképpen szabadulni akarunk, a jövőt pedig csak a jelen meghosszabbításaként képzeljük el.

Mindezért maga a keresztény gondolkodás is felelős. A modern tudomány, az iparosodás, a pluralizmus, a szekularizáció kihívására még mindig nem tudunk megfelelő választ adni hitünk intellektuálisan korszerű bemutatásával. De ez

csak az érem egyik oldala. A kereszténység olykor túlságosan is korszerűsödött. Az iparosodást meggyorsította azáltal, hogy kidomborította a *homo faber* és a *homo oeconomicus* felelősségét. A tudományt azzal vitte előbbre, hogy hangsúlyozta a világ teremtményi voltát és az emberi ész uralmát a világ fölött. A protestáns etika és a középkori skolasztika nélkül nem jöhetett volna létre imponáló tudományosságunk. A kereszténység teljes mértékben elismerte, hogy az ember dolgozó és szerszámkészítő, gondolkodó és okoskodó lény. Ez helyes, szükséges, sőt nélkülözhetetlen — de nem minden. Az értelmi képességek egyoldalú fejlődése más, ugyancsak életfontosságú képességek rovására ment végbe. Az ember nemcsak észlény, *homo cogitans*, hanem *homo ludens* és *homo festivus*: a játék, a képezet, az ünnep az emberség lényegi alkotója. Ennek ellenére az ősegyházban még gyakori eksztázist messzemenően elfojtottuk, az élő világosságot évszázadokkal ezelőtt kialakult merev, változatlan csatornába vezetjük, az istentisztelet ünnepi öröme az „igazságosság” erényének körébe tartozó „kötelesség” lett. A lelkesedést mesterkéltszabályok s hagyományos előírások korlátozzák. Amikor fiatalok tömegei fordítanak hátat a *keresztény* szertartásoknak, egyenesen groteszkül hat a még mindig érvényben levő előírás, hogy a beat zene méltatlan a liturgiához. A katolikus egyháznak, a liturgia szülőanyjának a nyugati társadalomban nincs egzisztenciális felelete a technikai társadalom problémáira. A materializmus, a pozitívizmus, a szekularizmus ellen felvonultattuk világnézeti nehéztüzérségünket, de nem mutattunk más, járható utat. Ugyanaz a jogi gondolkodás és túlzó racionalizmus fertőzte meg gondolkodásunkat, amely az ipari társadalom betegsége. Néhány katolikus éppen akkor szállt fel a szekularizmus vonatára, amikor mások leszállni készülnek. Amikor a pszichedelizmus új, gazdag, kifinomult, vidám „liturgiát” alakít ki, a mi liturgiánkat az ipari polgárság számára legmegfelelőbbnek tartott protestáns mintára újítjuk meg. A technikai racionalizmusra nem ad feleletet sem a bizánci ünnepi nagymise, sem a változó közönségű katolikus templomok csöndes miseje. A pszichedelizmus a „szentel” keresi, mi pedig az „evilági város” dicsőségéért serénykedünk. Ismét legalább negyedszázaddal késtük le korunkat: ma felelünk 1925 kérdéseire 1950 válaszaival. A szemlélődést hirdetjük, mégis arra neveljük papjainkat, hogy szinte beteges aktivitást fejtsenek ki. Misztikus egyesülésről beszélünk, de gyanakodva nézünk mindenkire, akinek ilyen hajlamai vannak. A szertartás szépségét dicsérjük, mégis olyan újítások mellett kardoskodunk, amelyek nem járnak eksztázissal, szemlélődéssel, érzelmi emelkedettséggel — csak álmoszággal. Krisztus azért jött — hirdetjük —, hogy megváltsa egyetlen világunkat, de mostanái arra figyelmeztetjük a kispapokat, hogy lesütött szemmel járjanak. Két évezreden át ápoltuk a testvériség és a közösség eszményét, közösségeinkben mégis kevés a testvériség, frateritásainkban pedig a közösség. *Szent Pál* nyomán tanítottuk, hogy Krisztus és az Egyház kapcsolatának legjobb jelképe nő és férfi egyesülése a házasságban. Az egész emberi életet érintő szexualitás mélyebb értelmet kereső és a prudériában illetve a szexuális szabadságban vergődő világnak szinte egyáltalán nem mutatjuk meg a szexualitás szerepét az üdvösségben — írja *A. Greeley* (228. o). Felül kell múlnunk a technikai civilizáció elidegenedését és profanítását: a köznapin felülemelkedő lelkesültséget vissza kell adnunk a világnak. Az ünnep összekapcsolja a jeleket a múlttal és a jövővel, kiragadja az embert a megrögzött szokásokból, felülemeli a mindennapi zűrzavaron és kapcsolatba hozza a valódi-valóssággal: az öröm, a bőség, a könnyed értelmesség forrásával.

Irodalom:

H. Cox: *The Feast of Fools. A Theological Essay on Festivity and Fantasy*, Cambridge (Massachusetts) 1969. — H. Rahner: *Az egyház mindig fiatal*, Eisenstadt 1972. — R. Caillos: *L'homme et le sacré*, Paris 1950. — M. Eliade: *Die Religionen und das Heilige*, Salzburg 1954. — S. Freud: *Totem und Tabu*, Hamburg 1956. — H. Plessner: *Philosophische Anthropologie*, Frankfurt 1970. — J. Pieper: *Zustimmung zur Welt. Eine Theorie des Festes*, München 1963. — Th. Luckmann: *Das Problem der Religion in der modernen Gesellschaft*, Freiburg 1963. — Nyíri T.: *Antropológiai vázlatok*, Budapest 1972. — M. Eliade: *Der Mythos der ewigen Wiederkehr*, Düsseldorf 1953. — M. Heidegger: *Sein und Zeit*, Halle 1935. — P. Teilhard de Chardin: *Az emberi jelenség*, Budapest 1973. — K. Kerényi: *Die antike Religion*, Amsterdam 1940. — M. Eliade: *Kosmos und Geschichte*, Hamburg 1966. — H. Mühlén: *Entsakralisierung*, Paderborn 1971. — A. Greeley: *Méreg* 6/1970/216-227. o.

ÖKUMENIZMUS ÉS EGYHÁZI JOG

Az utóbbi években jelszavá vált, hogy „a jog elválaszt, a szeretet összeköt”. A kereszténység megosztottsága valóban jogilag rögzített tény. Jogi intézkedés volt Luther kiközösítése, jog szentesítette néhány évszázaddal előbb az egyház keleti és nyugati részének szétszakadását is. Jogi definíció különíti el az egyházi törvénykönyvben az „eretnekeket” és a „szakadárokat” a katolikus egyháztól (1). A katolikus egyházi jog (a továbbiakban egyházi jog) alapvető kérdései még a zsinat utáni ökumenikus megbeszéléseken is a kényes témák listájára tartoztak. Annál érdekesebb, hogy az Egyesült Államokban a Katolikus Püspöki Kar és a Lutheránus Világszövetség Nemzeti Bizottsága közös munkacsoportot alakított, mely kilenc évig tartó munka után 1974-ben közleményt adott ki az egyház jogi szerkezetével kapcsolatban. Címe: *A pápai primátus és az egyetlen egyház* (Papal Primacy and the Universal Church, 1974. márc. 14.). Ez a dokumentum világosan bizonyítja, hogy az egyházi jog megújítása a zsinati teológiai szempontok alapján az egységre nézve is döntő lehet.

AKADÁLYA-E AZ EGYSÉGNEK AZ EGYHÁZI JOG?

Ha az egyházi jog és az egység viszonyának kérdését jogász módra tesszük fel, valahogy így hangzik: — Van-e jogi akadály a egyház egységének? A közvélemény viszont inkább így fogalmaz: — Akadály-e az egységnek az egyházi jog? Hogy a frázisokon túllépjünk, ketté kell bontanunk a kérdést; az egyházi jog formáját és tartalmát külön-külön kell szembeifüztünk a keresztény egységtörekvéssel. Egyben előre kell bocsátanunk azt is, hogy az alábbiakban az egyházi jogról kizárólag mint eszközről lesz szó, mert annak ökumenikus vizsgálata, hogy az egyházi jog teológiai értékelése, vagy egyes intézményeinek, például a házasságnak, vagy a pap- és püspökszentelésnek szentségi jellege hogyan világítható meg a többi keresztényekkel folytatott párbeszédben; ez már a dogmatikusok feladata.

Akadály-e az egyházi jog formája? A jog szó legtágabb értelemben olyan objektív szerkezetet jelöl, amely az emberek közösségét intézményesíti (2). Így nézve minden keresztény egyháznak van valamilyen joga. Ugyanakkor a Római Katolikus Egyház messzemenően kodifikált jogára is csak analóg értelemben alkalmazható a mai jogfilozófiák többségének jogfogalma. Sem az adott területen működő legnagyobb hatalom fizikai kényszerrel szankcionált rendelkezése, sem az uralkodó osztály akaratát kifejező, az állam által kötelezővé tett magatartási szabályok összessége nem foglalja magában az egyházi jogot.

Természetesen a katolikus kánonjogászok régebben is különbséget tettek az államok és az egyház jogrendje között. A középkor óta ismerték a „két jog” (utrumque ius) megkülönböztetését, s úgy beszéltek róluk, mint egy nembe tartozó két különböző fajról. Magát a jogot pedig sokkal tágabban definiálták (3). Itt tehát egy terminológiai eltéréstől van szó, nem pedig arról, hogy a katolikus egyház ugyanolyan értelemben vett jogra tartana igényt, mint az államok. Az utóbbi időben — különösen a II. vatikáni zsinat óta — tudatosan kerülnek is katolikus részről az olyan félreérthető kifejezéseket, mint a tökéletes társaság (societas perfecta). Ehelyett nemzetközi szerződések viszonylatában már Ottaviani bíboros a „nemzetközi jogi személy” megjelölést ajánlotta (4).

Amikor Gelasius pápa (492—496) elsőként említi a „két hatalom” elméletét I. Anastasius császárnak írt levelében, az egyház saját hatalmát még tisztán „lelki” természetűnek fogja fel (5). A pápaság hatalmának növekedtével egyre inkább hangsúlyozzák, hogy „isten dolgokban a fejedelmeknek is engedelmeskedniük kell a lelki hatalomnak” (6). Azt azonban, hogy az egyháznak azért van „saját hatalma”, mert olyan önálló politikai egység, mint az állam, csak F. Suarez (1548—1617) mondja ki. Ezt írja: „Minden tökéletes társaság önálló politikai egység, melyet saját joghatóság igazgat” (7). A protestáns szemlélet Pufendorf (1632—1694) óta a „látható egyházat” az állam alá tartozó testületnek tekintette (8). Megjegyzendő azonban, hogy a látható és láthatatlan egyház egy-

sége illetve különbözősége — a katolikusok és protestánsok közli hitvitáknak ez a régi, klasszikus témája — ismét csak a dogmatika területére tartozik, s így túlmutat a jog kategóriáin. Az ortodox felfogás szintén nem értelmezi az egyházi jogot az államok jogával azonos jellegűnek. A keleti egyház „önálló hatalma” mindig megmaradt a „lelkiek” területén (9).

Kimondhatjuk tehát, hogy a katolikus egyházi jog formája, vagyis az a tény, hogy a katolikus egyháznak (az előbb körülírt tágabb értelemben.) jogrendje van, nem akadály a keresztények egységének. Formai kifogás lehetne még, hogy egyházi jogunk törvénykönyv formájában jelenik meg, kodifikált. Ám ez egyrészt nem tartozik a katolikus egyházi jog lényegéhez — hiszen az Egyházi Törvénykönyvet csak századunk elején adták ki először — másrészt nem idegen a többi keresztény egyházaktól sem. Sok protestáns egyház maga is rendelkezik törvénykönyvvel, sőt ortodox körökben is foglalkoznak a jog kodifikálásának gondolatával.

Akadály-e az egyházi jog tartalma? Az igazi kérdés ezek szerint a jog tartalmára vonatkozik. Az egyház mai jogi szerkezetére kell reflektálnunk az egység szempontjából. Vannak a katolikus egyházi jogban olyan intézmények — méghozzá az egyház szerkezete szempontjából alapvető intézmények — amelyeket dogmatikailag tartunk nélkülözhetetlenek. Ezeknek megváltoztatása nem áll az egyházi törvényhozó szabadságában. Vannak azonban — és ilyen a jogszabályok többsége — olyan intézményes formák is, melyek a történelmi szükséghez mérten szabadon megújíthatók az illetékesek részéről. Hogy csak egy nem túl régi példát említsünk: a katolikus és nem katolikus keresztények közti ún. vegyesházasság kérdésében néhány éve új szabályozást vezettek be, mely eltelt a régi, hogy a nem katolikus fél nyilatkozatban mondjon le gyermekeinek saját felekezete szerinti neveléséről.

A jog tartalmán ma elsősorban társadalmi tartalmat szokás érteni, vagyis azt, hogy kinek az érdekét szolgálja, milyen viszonyokat szentesít ember és ember, egyén és közösség között. A kánonjogban a monarchikus, az arisztokratikus, a kollegiális és a demokratikus elem egyaránt megtalálható, de mindegyiknek megvan a maga jellemző érvényesülési területe (10). Ezek az alkotmányjogi formák azonban időről időre változó módon és terjedelemben jelentkezhetnek. Ökumenikus szempontból ma különösen fontosnak tűnik a demokratikus elvhez való viszony. Noha a demokráciát mint államformát a hivatalos egyház semlegesen szemlélte, ideológiai alapjára, a népszuverenitás elvére mégis gyanakvással tekintett. Még X. Pius is határozottan elutasítja „Notre charge apostolique” kezdetű, franciául kiadott apostoli levelében „az olyan demokráciát, mely a perverzitásnak addig a fokáig megy, hogy a társadalmában a főhatalmat a népnek tulajdonítja” (11).

Miért tűnt ez az elv olyan elfogadhatatlannak? A történelmi, társadalmi tényezők széles skálájából csupán egy szemléletbeli sajátsgot szeretnénk kiemelni: sokan voltak katolikusok részről, akik a jogban alanynak tekintették az igazságot. A filozófiában vitathatatlan tétel, hogy a tévedésnek nincs jogsúlya. Mihelyt azonban ezt az axiómát jogi síkra visszük át, irányt tévesztünk. Hiszen kihagyjuk a számításból, hogy fogalmak és eszmék nem lehetnek jogok hordozó alanyai — ilyen ugyanis csak természetes vagy jogi személy lehet. A jogi személy fogalmának Savigny óta lejátszódott fejlődésére itt nem térhetünk ki, annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy maga az egyházi jog sem ismer más jogi személyt, mint a testületit és az intézetit. Ezek pedig emberek csoportját jelentik. Mégis voltak, akik jogi személyiséget tulajdonítottak az igazságnak. Cavalli írta 1948-ban a *Civiltà Cattolica* hasábjain: „A protestánsok a szabadsághoz való jogból, a katolikusok pedig az igazság jogából indulnak ki” (12). Ebből az alapállásból következett aztán egy mély stratégiai ellentmondás is: az államhatalomnak kötelessége lett volna eszerint a katolikus igazságokat szankcionálni — vagyis különleges beleszólást gyakorolni a vallás ügyeibe a katolicizmus javára. Ugyanakkor éppen az állam „lelki” ügyekben való illetékességét utasították vissza a leghatározottabban (13).

Az igazság jogában rejlő elméleti nehézséget a II. vatikáni zsinat szerencsésen elhárította. A vallásszabadságról szóló nyilatkozatban (1965. dec. 7.) hitet tett az emberi személy joga mellett. Az 1967-es őszi zsinodus pedig a kánonjogi reform egyik alapelveként jelölte meg „a személy jogainak biztosítását”. Az

új egyházi büntetőjog 1973. december 5-én kibocsátott tervezetének bevezetőjében többek közt ez áll: „Az egyháznak joga, .. hogy a híveket... büntető rendszabályokkal kényszerítse”. Majd pedig: mindez azt célozza, „hogy gyermekei ne hagyják el az üdvösség útját”. A kikényszeríthetőség és az üdvösség útja ilyen összekapcsolásában W. Bassett és P. Huizing még mindig az igazság jogának gondolatát érzik. Nem mintha szerintük a kiközösítés joga nem illetné meg az egyházat. Csakhogy ennek alapja — mint írják — nem az igazság joga, hanem az egyháznak mint jogi személynek az önvédelme (14).

Természetesen a demokratikus struktúra is csak egy azok közül, amelyeket az emberi társadalom kialakított. Az egyházjogban nem abszolutizálni kell. Elég annak tudatosítása, hogy a hitletéteménnyel összeegyeztethető, és hogy vannak az alkotó demokratizmus fejlesztésére további lehetőségek is. A keleti egyházakban az arisztokratikus-szinodális elem dominál. A patriarchátusok törvényhozó hatalmát nem a patriarcha, hanem a patriarchátus szinodusa gyakorolja. Kormányzás és bírászkodás terén pedig a patriarcha egy állandó tanácsshoz (szinodosz endemousza) kötött a döntésben. A keleti jog egyes vonásait az egyesült keleti egyházak számára Rómában kiadott személyi jog (1957) még mint kiváltságot engedélyezte (15). A Zsinat itt is változást, mértéktartó önkorlátkát hozott, mikor megerősítette, hogy „a keleti egyházak... saját jogrendszereik szerint kormányozhatják magukat”, s hogy „ez a hagyományos elv, noha nem mindig tartottuk tiszteletben, azok közé a mozzanatok közé tartozik, amelyek az *egység helyreállításának mellőzhetetlen alapfeltételei*” (16).

AZ EGYHÁZI JOG AZ EGYSÉG SZOLGÁLATÁBAN

Az egyházi jog formáját tekintve annyiban lehetett az egység akadálya, amennyiben az egyházat az állam mintájára fogták fel. (A Vatikán állami mivolta ettől teljesen különböző kérdés, s jelenleg ökumenikus szempontból nem is jelent nehézséget.) Tartalmában viszont annyiban lehetett az egyházi jog gátló tényező, amennyiben a különböző keresztény egyházakban lényegesen más szerep jutott az egyes alkotmányjogi formáknak: a monarchikus, az arisztokratikus, a kollegiális és a demokratikus elvnek (17).

A II. vatikáni zsinat olyan teológiai alapelveket dolgozott ki, amelyek messzemenően alkalmasak egy párbeszédképes egyházjog számára. Más szemmel nézte az egyházat — így jogát is. Nem abban állt újdonsága, mintha az egyházat abszolút monarchia helyett demokratikus köztársaságnak nyilvánította volna. Inkább elmélyítette az egyházszemléletet, és újra hangsúlyozta a régi igazságot, hogy sem egyik, sem másik, sem egyáltalán semmiféle emberi séma nem alkalmazható rá teljesen és kizárólagosan.

Az egyházi jog új teológiai alapelvei a zsinat óta. A Zsinat különösen az egyházzól szóló tanításában hozott olyan újat, ami az azóta eltelt években a jog számára is döntőnek bizonyult. Az egyházi jog zsinat utáni teológiai alapjai a neves kúriai egyházjogász, Fiorenzo Romita elemzése alapján így foglalhatók össze (18):

a.) A *communio*. Az egyházzól szóló hittani rendelkezés az egyházat nem tökéletes társaságnak, hanem *communiónak* (közösség, közös részvétel) nevezi. A tökéletes társaság kategóriája azt sugallná, hogy az egyház a katolikus egyház intézményének határánál véget ér, és ami rajta kívül van, az egyáltalán nem egyház. A *communio* ezzel szemben szerves egység, mely különböző lényezők összhatása. Tehát egyszerre fenntarthatjuk a hitünket, hogy Krisztus egyháza a katolikus egyházban teljesen (bár nem tökéletesen) megvalósul, és elfogadhatjuk a katolikus egyház keretein kívüli egyházi valóságot is. Ezért használ a Zsinat tudatosan olyan megfogalmazást, hogy Krisztus egyháza „a katolikus egyházban él” (19). Így elkerülhető Krisztus egyházának és a katolikus egyháznak teljes és kizárólagos azonosítása (20).

Ez a *communio* nem merül ki pusztán hangulat vagy közösségi érzés felkelésében. Olyan szerves valóságról van szó, mely lélektől átjárt *jogi* formát követel. Az egyháznak külső és belső struktúrája van. A külső szervezetnek a belsőt kell kifejeznie, vagyis az egyház belső életét, a Szentlélek életét az egyházban. Így a lényege szerint külső, jogi forma a belső élet hatékony és nyilvánító „szentségi” jelévé kell, hogy váljon (21). Johannes Neumann szerint az

egyháznak az a vonása, hogy *communio*, vagyis a keresztény testvériség színtere, a kollegiális szervek erősítésében kaphatna jogi kifejezést (22). Ilyen irányba mutat a Püspöki Szinodus és az egyházi tanácsadó testületek (pl. a papi szenátusok) felállítása (23).

b.) *Az összes hívők részesedése Krisztus papságában.* Mikor a Zsinat az egyetemes papság gondolatát újra hangsúlyozta, megadta a közös részesedés, a *communio* ontológiai alapját (24). Ebből megint csak levonható a jogi következtetés: több részesedést biztosítani az összes hívőknek az egyházi intézkedések kialakításában, a „közösség” ügyeinek intézésében. Itt azonban maris szemben találjuk magunkat ennek a „tevékeny részvételnek” egy frissen kialakult, sajátos értelmezésével. Egy Ausztriára, Svájcra és az NSZK-ra kiterjedő felmérés szerint az ottani papság nagy része átengedné a világiaknak a legkülönfélébb papi munkaterületeket (pl. keresztelés, temetés, áldoztatás), de a plébánia vezetésébe már nem szívesen engedné „beleszólni” őket (25). A helyesen értelmezett testvériség lenne tehát a kibontakozó új egyházi jogban a demokratikus vonások teológiai alapja.

c.) *A „szent hatalom” (sacra potestas) és a püspöki kollegialitás.* A *communio*hoz mint szerves egységhez a zsinatnak a bibliából és az egyház folyamatos hagyományából táplálkozó tanítása szerint hozzá tartozik a közösségben vezető szolgálatot ellátó tagok különleges szerepe és felelőssége is (26). Ez az egyház hierarchikus struktúrájának teológiai alapja. A hierarchián belül a Zsinat pápai, püspöki és papi, valamint kollektív püspöki szerepkört hangsúlyoz. Így először kerül sor a primátus és az episzkopátus egyensúlyának megfogalmazására. Ezzel kapcsolatban megtörténtek az első kísérletek arra is, hogy jogilag konkretizálják a püspöki kollégiumnak mint az apostolkollégium utódának (27) tényleges vezető szerepét és „tévedhetetlenségét” — a pápával egységben (28). Hogy a püspökök testületének az egész egyházra kiterjedő karizmája ne csak a tanításban, hanem a pásztori hivatal teljességében — tehát a kormányzásban is — megvalósuljon, a Zsinat javaslatára megszületett a Püspöki Szinodus intézménye, melynek jelenleg tanácsadói jogköre van a pápa mellett.

Az új elvi alapok alkalmasak a párbeszédre. A szerves közösség, az egyetemes papságon alapuló tevékeny részvétel, a személyi felelősség és kollektivitás egyensúlyában működő vezetői szolgálat ökumenikusan nyitott alapelvek. Ezért visszhangzanak a bevezetőben említett amerikai közös nyilatkozatban is. Ebben a katolikus és a protestáns fél egyformán elfogadhatónak tart egy olyan egyházjogot, amely a legitím különbségek sokaságában megmutatkozó egységre, a kollegialitás elvére és a szubszidiaritásra épül.

A pluralizmus igényében a szerves közösség gondolatára ismerhetünk. A dokumentum 23. pontja szerint a pápai hivatal biztosíthatná több egyházípus érvényesülését ugyanazon az egyetlen egyházon belül. A kollegialitást a dokumentum aláírói mint a túlzott centralizmus meghaladását szemlélik. Ugyanakkor elismerik, hogy a pápaság fontos dologgal járul hozzá az egész egyház életéhez (21. és 24. pont). A szubszidiaritás elvének jogi alkalmazásán azt értik, hogy a központi vezetés ne rendelkezék olyasmiről, amit kisebb egységek is megfelelően eldönthetnek. Így Isten népének egésze részt kapna a döntések kialakításában (25. pont). Mindez nem kívánna — mondja a dokumentum — sem az egyházjogi megkülönböztetések eltörlését, sem forradalmi szerkezetváltást.

Mint láttuk, a Zsinaton hivatalos egyházi tanítássá emelkedett teológiai szemlélet lehetővé tette, hogy az egész kereszténységet egyetlen igen színes és gazdag intézmény mutassa be a világnak. Ennek jogi konkretizálásáig még hosszú az út. De ez az a terület, ahol megélenkült érdeklődés kíséri a katolikus egyházjog megújításának munkáját és a többi keresztény egyházak jogalkotó tevékenységének ökumenikus vonásait, mert nagymértékben ezen fordul meg ma az egyház szentségének hatékonysága, meggyőző ereje.

Jegyzetek: (1) c. 1325. §. 2. — (2) L. de Naurois, *Crise du droit canonique?* Nouvelle revue théologique 1975. p. 501. — (3) Wernz—Vidal, *Ius canonicum* I, 77k. — (4) A. Ottaviani, *Compendium iuris publici ecclesiastici* 5. 1964. p. 32. — (5) DS 547. vö. PL 59, 102—110. — (6) *Decretum Gratiani* D. 96. c. 11. — (7) *De legibus*, Lib. I. c. 6. 20. — (8) vö. R. Schwarz, *De potestate propria Ecclesiae*, *Periodica* 1974. p. 429kk. — (9) Apostoli kánonok 84;

Trullszli Zsinat kánonjai 38. stb. — (10) vö. Bánk, Egyházi jog. Az egyházi alkotmányjog alapjai Bp. 1958. p. 8. — (11) AAS 1910. p. 607kk. — (12) Cavalli. La condizione dei Protestanti in Spagna, Civiltà Cattolica 1948. II. p. 29kk. — (13) A. Gnägi, Katholische Kirche und Demokratie. 1970. p. 213. — (14) Concilium 1975. p. 445. — (15) J. Neumann, Synodale und Kollegiale Elemente im geltenden Lateinischen Kirchenrecht, Theol. Jahrb. 1972. p. 58. — (16) Határozat a keresztény egységre törekvésről 16. — (17) NB Itt azonnal látszik, hogy a jog tartalmi és formai oldala milyen szorosan összefügg. — (18) Fondamenti teologico-giuridici dell'amministrazione ecclesiastica. Monitor ecclesiasticus 1974. III. p. 3—50. — (19) Hittani rendelkezés az Egyházzól 8. — (20) vö. J. Felner, Kommentar zum Dekret über den Ökumenismus, LThK Das Zweite Vatikanische Konzil. II. 1967. p. 50. — (21) vö. R. Bigador, La revisión del Código de Derecho Canónico: sus problemas. Gregorianum 1968. p. 256. — (22) Im. p. 64. — (23) Határozat a világiak apostolkodásáról 26. — (24) Hittani rendelkezés az Egyházzól 10. — (25) G. Stefer, Priester über sich selbst... IV. Diskonia 1975. p. 394—405. — (26) Hittani rendelkezés az Egyházzól 16—29. — (27) uo. 22. — (28) uo. 25.

MAKAY GUSZTÁV

VÁRKONYI NÁNDOR „PERGŐ ÉVEI”

Milyen érzés lehet, Nándorom,
ülni saját csöndedben és
hallgatni a semmit halálig —
tán többet hallasz, mint a többiek...

Weöres Sándor rögtönzése 1939-ből

Emlékiratot háromféle emberlípusunak érdemes írnia. Olyannak, akinek valamilyen szempontból kimagasló szerepe volt kora történelmi, társadalmi vagy kulturális életében. Vagy olyannak, aki — bár személy szerint nem játszott kiemelkedő szerepet — tájékozott helyzeténél fogva, megfigyelő és regisztráló tehetősége jóvoltából hiteles bepillantást tud adni egy érdekes korb, társadalmi környezetbe vagy kulturális területbe, „alulnézetből”. S végül olyannak, akinek vallomása önmagában is értékes, mert egy kivételes egyéniség lenyomata, az „emberi sors” egy érdekes példázata, közérdekű documentum humanum.

Várkonyi Nándorban mind a háromból van valami. Nem volt nemzeteket vagy hadseregeket irányító nagyember, de — az idő perspektívájában és művének tanulságaként — most már elmondhatjuk, hogy nemcsak szülővárosának, Pécsnek és a Dunántúlnak kulturális életében vált szellemi fókusszá fél évszázadon át, hanem volt idő, amikor tevékenysége, irodalmi szervező ereje szinte az egész országra kisugárzott. Ugyanakkor saját életútjával kapcsolatban fölmérhetetlenül gazdag dokumentumanyagot nyújt koráról, kortársairól, főként az egykorú irodalmi életéről, nemegyszer rejtett rugók közé bevilágítva. S ha csupán azt mérlegeljük emlékirataiban, amit *önmagáról* — sorsáról és belső világáról — ír: az is egy kivételes nagy elme, roppant tágasságú belső világ hallatlanul érdekes jegyzőkönyve. Ha tudósok írhatnak — joggal — önéletrajzt kísérletezéseik és fölfedezéseik történetéről: azt mondhatni, hogy Várkonyi Nándor szenvedélyes kísérletezéseinek és kutatásainak legfőbb alanya és tárgya: önmaga. „Ez az írás nem csupán emlékezés, hanem önvizsgálat és számadás is” — írja könyvéről. „Az önéletrajz velejében önmagyarázat.” Nehéz lenne eldönteni, mi az érdekesebb a *Pergő években*: az-e, amit a maga végtelen horizontú belső világáról, gondolatkincséről, a világhoz és emberekhez való viszonyulásáról tár fel önkritikus, szinte önkínzó őszinteséggel; vagy az-e, amit a külső világ vele kapcsolatos történéséről és embereiről mond el, hol érzékeny belső hallással, hol éles megfigyelő képességgel, hol megzenésítő intuícióval, ráérzéssel.

Természetes, hogy a két témakör szoros korrelációban van egymással, de a *Pergő évek* messze meghaladja a szokványos életrajzok epikus kereteit. Gerincvonalán nagyjából a szerző életpályájának kronológiai sorrendje vonul ugyan

végig, de az egyes fejezeteken belül inkább pályaszektorok szerint rendeződik az anyag, helyenként meg-megugorva az időben másutt egymásba játszva. S bizonyára nemcsak azért, mert írójának már nem volt ideje a végleges rendezésre, hanem eredeti szándéka szerint is a *többszörös keresztmetszet* a rendező elv, hogy világosabbak legyenek a körvonalak. A metszetek korhatára, a témaköröktől függően, eltér egymástól. S a könyv anyaga se egynemű: a legkülönfélébb rétegnemek kaleidoszkópja, adekvát kifejezéseként egy gazdag sugártörésű egyéniségnek. A csillogóan harmatos természetleírások és szuggesztív hangulatképek a költőre vallanak, akinek a *Nyugat* körében indult; a lélek szakadékait feltáró részek az önmagában rendet teremteni akaró fiatal tehetségre, aki szenvedélyesen keresi a maga életútját; a magas erudíciót hordozó filozofikus elmélkedések az életbölcseltre; a tudományos fejtegetések a tudós kutatóra; a *Sorsunk* körüli bonyodalmak a nemzetföltő dunántúli hazafira és céltudatos szervezőre; a kortársakról rajzolt portrék a kiváló emberismerőre és irodalomértőre; és még az életrajz epikus fordulatai is egy olyan kivételes egyéniségre, akinek az életmenete is rendhagyó, az élethelyzete is különleges.

Nyilván nem minden olvasót hoz majd egyformán izgalomba Várkonyi könyvének mindegyik részlete. Minket, akik ismertük őt, több-kevesebb ideig vele dolgozhattunk, akik magunk is benne éltünk a „pergő évek” irodalmi életében, ismertük kortársait, és magunk is szerepelünk a könyvben: minden sora, részlete megráz, s vissza kell fognunk tollunkat, hogy ha tárgyilagosan próbálunk írni erről a rendkívüli emberről, aki (nem most mondjuk először) életünk egyik nagy élménye volt. Bizonyára lesznek olvasók, akiket a könyv változatos rétegnemei közül egyik vagy másik jobban érdekel; de meg vagyok győződve róla, hogy senki sem vonhatja ki magát az életrajzíró szuggesztív egyéniségének és témához alkalmazkodó írásművészetének varázsa alól.

Hogy miért? — A *Pergő évek* első fejezetei egy osztályon felüli egyéniség *vajdó kialakulásának* megrendítő rajza, valóságos *lélekdráma*. „Egy lélek története.” Az a néhány év, amelyet kellemes környezetben, lehetséges magánintézményknél nevelésköddéssel tölt el, „rámegy” erre az önkialakításra, a belső harmónia kivívására. Mindannyiunk kamasz- és ifjúkorának megvoltak a maga konvulziói, sőt esetleg kataklizmái. A Várkonyi könyvében fejtáruló energikus és elszánt, de gyötrelmes *önkikalapálás* méretei, a révületek, őrgöngések és ekszázisok váltakozása azonban már megsejtetik, hogy itt egy kivételes szellem végleteiről van szó. A válság pszichológiai hátteréhez nyilván hozzájárul életének legtragikusabb fordulata: hogy az első (gyűlölt) világháborúban szerzett betegsége folyamanyaként előbb fél fülére, majd — alig 25 éves korában — teljesen elveszti hallását. Lenyűgöző az az energikus küzdelem, amellyel fokról fokra felülemelkedik sorstragédiáján, és rendet *akar* és *tud* teremteni belső világában. „...akárhogy, de valahogy rendezni kellett a viszonyt az Úristennel, a világ, az élet tekervényes problémahalmazával, végül, de nem utójára, mind kellemetlenebbé váló magammal...” „...sok nyomorúságba, vergődésbe telt, míg egy nehéz órában megfogadtam: nem fogok megörülni, és nem leszek öngyilkos. Ez volt az egyetlen biztos mód, hogy kiszabaduljak a nihilből.”

A kivételes tehetség jele szédületes *emlékező tehetsége* is, amely első olvasásra felszív — és szükség esetén azonnal aktivizál — verset, prózát és adatokat egyaránt. Weöres Sándorral kapcsolatban írja, de rá is áll a következő passzus: „Nem tudom, kitől származik a mondás, hogy a zseni nem egyéb rendkívüli emlékezőtehetségnél. Ez szamárság, igen sokszor semmiféle tehetség nem jár a jó memóriával, csak gyakorlati haszna van, de *ha erős összpontosító képesség, találatkonyság és intuíció társul hozzá, és persze az alkotótehetséghez, együttesük megközelítheti a zseni formátumát.*” „Kereken egy tucat könyvtár könyvei mentek át a kezén”, de úgy, hogy át is nézte a könyveket, s gigantikus méretű polihistori tudásanyagot halmozott föl magában. (Ugyanakkor szó sincs róla, hogy ez a tudós férfiú falak közé zárt könyvmoly lett volna! Gyermekekora óta „imádtá a természetet”, és szenvedélyesen keresztül-kasul járta azokat a vidékeket, ahova sorsa vetette. Olyan utakat járt meg — vallomása szerint — „délutáni sétaként”, amelyek közönséges ember számára ritka élményszámba menő egész napos túrákat jelentettek volna.) Fantasztikus memóriája azonban nem maradt passzív: a könyv több helyén ír arról, hogy a benne felgyűlt, szinte kínzóan terhes ismerethalmaz állandóan kereste a kifejeződés, a produkciókban való lecsapódás

lehetőségét (az alkotó típusú elme újabb jele), hogy birtoklója megszabaduljon terhétől, „kiírja” magából könyvekből, tapasztalatokból és saját eszmélkedéseiből összetorlódtott tudáskincsének, rajzó gondolatainak legalább egy kis hányadát. De milyen területen? Másnál talán a bizonytalanság, nála a zsenialitás újabb jele, hogy életútja elején több irányban érezhet potenciális energiát élete és tehetsége kiteljesítésére: diákkorában — egyik tanárának hatása alatt — muzeológusnak vagy régésznek készül; egyetemi éveiben során a *Nyugat* körében költőnek és esztétának indul; majd a földrajzi utazó-kutató, az újságíró és numizmata pályájával kacérokodik. Végül könyvtári tisztviselő lesz, de úgy, hogy közben úttörő irodalomtörténetet és megszámlálhatatlan számú irodalmi művet, cikket, kritikát ír, bejáratlan tudományos területeken őstörténész, később egyszemélyi felelősségű folyóiratszerkesztő, s azért megy nyugdíjba, „hogy végre dolgozhasson”.

Szinte emberfeletti volt *munkabírása* is. Egy-egy könyvet néhány óra alatt elolvastott. Professzori megbízásra írt modern irodalomtörténetét, amelyben 30 éves fejjel 1000—1200 frót kellett feldolgoznia az addig még senki által nem rendszerezett élő irodalomból, röpke két év alatt készíti el (könyvtári munkája mellett) vaskos kötetben. Az a hatalmas őstörténeti mű, amelynek a *Szirii oszlopai* csak az első, mintegy „bevezető” kötete, az életrajz közlése szerint 7000 gépelt lapot tesz ki! Egy másik adat: csak a *Sorsunk* munkatársaitól 1648 hozzá írt levelet őrzött (s bizonyosra vehető, hogy ezek közül egy sem maradt válaszlatlanul). Lehetetlenül hangzik, de így volt: szinte *több ember életét élte egyszerre*. Ezt önéletrajza bizonyítja a legbeszédesebben. S milyen életet élt! A „pergő évek” korántsem peregték gondtalanul. Keserves gyerekkor után — néhány derűsebb, gondtalanabb nevelői év intermezzójával — állandó anyagi nehézségek között, robotmunkában, hitvány tisztviselői fizetésből és még hitványabb honoráriumokból tengődve telt el élete Tízévi könyvtárosság után ezt írja: „... a nyomortól az mentett meg, hogy vállaltam minden mellékmunkát, s még szerencse, hogy kaptam.” — „Házasságom annyit jelentett, hogy egy koldustarisznyából lett kettő.” S még egy vallomás: „... a háborúban (a II. világháborúról van szó) minden ingóságunk odalett, a rajtunk levő ruha és könyveim nagy része kivételével; hat esztendeje szolgáló cipőm búzlott, kölcsön kapott fehérneműt hordtam.”

Tény, hogy majdnem mindegyik tulajdonsága, szenvedélye túlnőtt a közönséges emberi méreteken: memóriája, ismeretszomja éppúgy, mint munkabírása, „örökletesen nagyfeszült ideglete”, természetjáró szenvedélye. Örökös szellemi és érzelmi túlfeszültségben élt. Nem vitás: rendkívüli ember volt, de nem übermensch-i értelemben, hanem éppen a „minden-emberi” intenzív átélésével, a minden-emberi szenvedés átszenvedésével és minden eksztázis átizzásával. „A tapasztalat megtanított, hogy az ember nem lehet büntetlenül individualista” — írja, az individualizmust az egoizmus szinonimájaként érve; függetlenségét azonban makacsul őrizte. Szuverén egyéniség volt, sziklaszilárd jellem, akivé kikalapálta magát, nézeteiben is csaknem hajthatatlan. „... kiskoromtól magamhoz igazodva cselekedtem, tudatosan vagy tudatlanul” — „... mániákusan igyekeztem a magam lábán járni, szellemi téren is, vállalva minden kockázatot, tévedést, felsülést, kudarcot...” — „Minden ember mikrokozmoszt hord magában, amit valamely fő hajtóerő mozgat, ha olykor kanyarogva is, előre; nemegyszer mondtam már, hogy az enyémet az önállóság, függetlenség, a szabadság eszméjében vagy ösztönében lakozó erő forgatja, amióta eszmélni tudok.” Bizonyára százezrével vannak emberek, akiknek a külső élete gazdagabb, változatosabb, mint Várkonyi Nándoré volt; de aligha találnák sok olyan embert, aki befelé *intenzívebb* életet élt volna, mint ő.

Külső életében két döntő momentum determinálta sorsát: a *süketség* biológiai katasztrófája, amely egészen sajátos élethelyzetbe kényszeríti („groteszk-tragikus beethoveni csapás” — mondja róla), és a *vidékre költözés*, előnyös és hátrányos oldalával együtt. A megsüketülés tragédiája, bár önéletrajza szerint férfiasan viselte el, bizonyára hozzájárult fiatalokora belső konvulzióhoz és annak a sajátos zavarnak és önutálatnak a kialakulásához, amelyet oly sokszor emleget könyvében. „A szervi fogyatkozások közt ez az egyetlen neveléses... A vakság tragikus, a némaság gyógyítható, kéz-láb csonkaságán segíteni lehet. A süket mindent félreért, ok nélkül ordít, kinevetik, legjobb ha maga is ezt teszi. Csakhogy nem segít rajta...” Ez a tragikus érzés pszichológiai szempontból

bizonyára csak azért nem súlyosbodott kisebbrendűségi érzéssé, mert belül tisztában volt — tisztában kellett lennie — emberi értékeivel. Egyetemi tanár, aminek minimálisan lennie kellett volna, süketsége miatt eleve nem lehetett. S megrendítő volt látni, amint baráti társaságban jól ismert, kedves-fanyar mosolyával ajkán, kissé összehúzott kék szemekkel, nemegyszer öntudatlanul fogát csikorgatva hallgatagon ült a csevegők között, míg észre nem tértünk, s közöltük vele a beszélgetés lényegét vagy egy-egy mondatot, amelyen mindannyian derültünk. Képzeltük el, mennyi időt vesztegetett el életéből azzal, hogy legtöbb partnerének írásban (előre kézügybe tett cédulákon) kellett érintkeznie vele. S még ha leolvasta is ajkunkról a mondottakat, hozzá kellett szoknunk ahhoz, hogy csak a leglényegesebb mondanivalókra szorítkozzunk, főmondatokban és félszavakban beszéljünk, — és félhomályban, sötétségben csak ő beszélt, hosszú monológokban (mint azon az éjszakán, amikor egy erdélyi turistaházban megtisztelt azzal, hogy elmesélte életének néhány fontos mozzanatát). A süketségnek azonban — anélkül, hogy miszticizálni akarnám tragikumát — volt talán pozitív oldala is: Várkonyi Nándor világa szükségszerűen befelé tángult, emberfeletti méretűvé, és — ahogy Weöres Sándornak egy „beszélgető cédulán” fennmaradt rögtönzése mondja: a maga külön szféráiban olyant is „hallott”, amit a magunk-fajta közönséges ember nem. Az életraizban van egy áruló mondat: egy csodás erdei kiránduláson — írja — „süket fülemmel is hallottam az ünnepi csendet.” Ilyen kozmikus csend szímfóniái zenghettek benne szüntelenül. Egy másik helyen megjegyzi, hogy „amióta süket vagyok, belső hallásom megélesedett”, s festményeket is, bizonyos prózai remekműveket is valami „halk, finom, éteri zene”, belső zene avat élményé benne. „A színeknek gyakran van hangértékük: harsányak, rikítóak, azaz rikoltanak, és érzelmi tartalmuk: a zöld haragos, az epesárga irigy, a piros vidám, a kék szelíd, a vörös lázas, szenvedélyes...”

Az az elhatározása is, 28 éves korában, hogy a sokféle lehetőség közül Pécsre, azaz vidékre költözik könyvtárosnak, ugyancsak ambivalens jelentőségű élet-sorsában. Előnyös azért, mert — a lehiggadt egzisztenciateremtésen kívül — megőrizheti tisztaságát, függetlenségét az akkoriban javarészt Pesten zajló irodalmi életben, amelynek rothadságát, klikkrendszerét éppen az ő könyvében leplezi le nem egy levél és adat. „Inkább vagyok falusi liba, mint körüti szaiha” — írja válaszul azoknak, akik vidékiségéért esetleg „lemosolyogják”, magyarul szólva lehülyézik, és kiröhögik”. Pécssett, a „végállomáson” várja egy százezer kötetes könyvtár birodalma, amelyben olthatatlan tudásszomja új kincseket találhat. Természetrajongásához, szenvedélyes barangolásaihoz ott kínálja magát a Mecsek, szinte tapintható közelségben. És, mint később kiderül: a cserbenhagyott fővárosi esetlegeségek helyett munkateret, lehetőségeket teremt ez az ősi város is: váratlan megbízást modern irodalomtörténet és más művek írására, honmentő szervezési-szerkesztői feladatot — és barátokat is, tisztelő híveket, odaadó munkatársakat, akik mesterükként tisztelik, s itt is lehet zseniális költővel-íróval találkozni. A barátság — az önéletrajz tanúsága szerint — mindig is nagy szerepet játszott Várkonyi életében: a fiatalokaiak közül különösen az író-társához, Pogány Bélához és neveltjeihez, a tudós Révay Józsefhez és a rokon lelkű Pappenheim Alexéhez, Pécssett a költő és zeneesztéta Nagyfalusi Jenőhöz, később a Sorsunk munkatársaihoz, főként Kodolányi Jánoshoz és Weöres Sándorhoz fűződő. Ezekkel a barátokkal és a kor csaknem minden valamirevaló írójával-költőjével — éppen a vidéken élés kényszerűségéből — olyan arányú levelezést lehetett kiépíteni, amelyhez talán csak Kazinczyé hasonlítható. Pécs lett Várkonyi Széphalomja, viszont ő lett a város egyik szellemi fókusza. Ritka szerencse, hogy a vele levelező írók és költők levelei (köztiük a legkiválóbbakkéi is: Kosztolányié, Szabó Lőrincé, Gyergyai Alberté, Rónay Györgvé, Kodolányié, Weöresé, Féja Gézáé, Csuka Zoltáné) épségben megmaradtak Várkonyinál, és emlékiratának nem utolsó értéke az a sok-sok (tapintatosan szemelvényezett) idézet, amelyet ezekből a levelekből közöl.

Am hiába a féltékenyen őrzött emberi és írói függetlenség, a helybeliek egyre növekvő tisztelete és az egyre merészebb, úttörő írói és tudósi alkotások, harcok irodalomszervezői érdemek: Várkonyinak — tragikus élethelyzete mellett — haláláig vállalnia kellett a vidéken-lét, a fővárosi irodalmi klikkeken kívül állás hátrányait is: a „forgalmon-kívüliséget” és — adott esetben — a mellőzötetést. Amikor Pécsset választja, tudja, hogy „Cavalier seul, sőt outsider leszek,

ki csak magára számíthat, és botlik, amekkorákat két lábbal lehet". Életrajzában nem kíméli azokat, akik méltatlanul bántak vele; de sehol sem ír olyan keserűen, mint azokon a helyeken, ahol szerény öntudattal mellőztetéséről kell szólnia. Most nem magántanári habilitációjának váratlan nehézségeire vagy a *Sziriát oszlopai* meg nem írt odüsszeiájára gondolok, hanem például arra, hogy modern irodalomtörténetének megjelenése után a választmány döntése alapján már neki ítélte Baumgarten-díjat (1929) végül mégse kapja meg (csak 1000 pengő segélyt, akárcsak néhány év múlva József Attila); hogy Petőfinek az ő (és bátyja) által fölfedezett, egyetlen hiteles arcképéről írt, a *Nyugatban* publikált cikke után „évtizedekbe telt, míg az illetékesek tudomásul vették, hogy Petőfinek olyan-nyira hiányolt, hű és hiteles arcmását bírjuk”, s hogy Petőfi-kutatóink azt a másik fölfedezését, hogy Petőfi nem szavalta el a *Nemzeti dal*t a műzeumlépcsőn, „kénytelen-kelletlen elfogadják, ... de hogy mi (és ki) cáfolja az évszázados és márványtáblára vésett legendát, nem méltatják szóra sem”. Hatkötetes új irodalomtörténetünk csak a bevezetésben emlékezik meg fiatalkori könyvéről mint forrásműről, őt magát azonban sehol sem méltatja az irodalomtörténészek között. Lehet, hogy Várkonyi Nándor keserűségében része volt sohasem titkolt érzékenységének, de lényegében igaz az, amit összefoglalóan ír elismertetéséről: „velem egykorú pályatársaim körében nem illett, ma sem illik nevemet szóra méltatni”.

Nem hiszem, hogy ebben a mellőzésben, amely nekünk, ismerőinek is fáj, világnézeti vagy politikai okok játszottak döntő szerepet. Az *Irodalmi Lexikon* szerint „gondolataink katolikus szellemiség és irracionálisztikus filozófiák hatása érződik”. Ennek annyi nyoma van önéletrajzában, hogy fiatalkorában neki is tusakodva tisztázni kellett viszonyát Istenhez és világhoz (mint Adynak), a *Sziriát oszlopai*ban, egyik fő művében pedig annyi, hogy bizonyos idealista irányzatok is hatottak eszmélkedéseinek megindulására. Úgy gondolom, még sokáig elmondhatta azt, amit 1923-ra vonatkozta: „Maradtunk, amik voltunk: független radikális polgári demokráciák”. (Kiemelés tőlem.) S ha a *Pergő évek*ben ámuldozva olvassuk, hogy a *Sorsunk* szerkesztése idején milyen vakmerő politikai kockázatokat vállalva védte a Dunántúlt a fasiszta német-beolvasztó törekvések ellen (még előttünk, közvetlen munkatársai előtt sem fedve fel illegális kapcsolatait, nehogy bajba keverjen bárkit is), és ha tudjuk — a *Sorsunk* cikkei a tanúk rá —, hogy a népi írók programjából is a haladó elveket és eszméket — a népre alapított új Magyarország gondolatát — tette magáévá: életműve és tevékenysége aligha maraszalható el *alapvető* világnézeti szempontokból. Lehet, hogy a részletekben voltak tévedései (ezt ő ismeri el elsőként önéletrajzában), de a régi nemzedékek jeles emberei közül keveseknek adatott meg, hogy nyílegyenes pályán, tévedésektől mentesen vészleljék át hányatott korukat. Az embereket igazságosabb pozitívumaik alapján megítélni a művek pedig önmagukért beszélnek.

Azon lehet vitatkozni, melyik Várkonyi Nándor fő műve. A *Pergő évek* hátlapja szerint „nevének *Sziriát oszlopai* című könyvével szerzett hírt”. Kétségtelen, hogy ő is ezt tartotta élete legnagyobb szabású teljesítményének (persze, hozzászámítva a még kiadatlan folytatás több ezer kéziratlapját is), hiszen az ő belső világa kozmikus arányainak ez a mérhetetlen időben és térben kalandozó mű felelt meg a legjobban. Ám úgy véljük, hogy a maga korában (1928) *A modern magyar irodalom, 1880—1920* átdolgozott kiadása: *Az újabb magyar irodalom, 1880—1940., 1942*) sem volt kisebb vállalkozás, még kevésbé teljesítmény. Amikor a Pécsre került fiatal könyvtáros megbízást kap a mű elkészítésére, azon nyomban „száz meg száz név, mű, cím, szöveg- és gondolatfoszlány hajkurászta egymást egy megőrült körülútan” — írja. Az alfejezet címe: *Bozót*. Valóban: újabb irodalmunk addig még senki által sem feltárt, sőt meg sem közelített, irdatlan bozót volt. Várkonyi műve monumentális enciklopédia, amelynek nehézségét — minden elképzelhető enciklopédiákkal szemben — az a hálátlan feladat tetézte, hogy *kortárs* irodalomról kellett írni, az akkori klikkrendszerű irodalmi életben olyan egykorú problémákról és írókról, amelyekről és akikről három embernek se volt egyazon véleménye. Méghozzá egy alig ismert, fiatal „vidéki” íróféltől kellett elviselni a beskatulyázást, a megítéltetést, az arányítást. Kapott is érte eleget szegény Várkonyi Nándor! Azt hiszem, csírájában itt indul el mellőztetései sorozata, de ezzel a művel jegyződik el az irodalommal is, művek, cikkek hosszú sorát vállalva.

Önéletrajzában azok a kis portrék és elemzések adnak izelítőt irodalomtudósi kvalitásaiból, amelyeket kor- és munkatársairól rajzolt. Közülük kettőt emel ki: Weöres Sándort, a „ kozmikus költőt” és Kodolányi Jánost, a „csodálatos embert”. Az írónak ama fajtáját látja bennük, „akik emberről-életről-világról valami olyan való-igazat fednek föl, és öntenek forinába, ami nélkülük kimondatlan marad”. Ezek közül is ahhoz az intuitív alkotó fajtához vonzódik (a zsenihez), akiben „mintha jótékony szellem, géniusz lakoznék: sugallja mondanivalóját, látomásokká hevíti képzeletét, általában intuícióval dolgozik, ez a munkamódja” (szemben az intellektuális típussal, a talentummal, akinek „munkamódja diszkurzív, mint a tudósé: gyűjt, megfigyel, jegyzet, osztályoz, mérlegel, szerkeszt, leszűr, és formába önt”). Weörest is, Kodolányit is az első típus megtestesítőjének tartja. Weöresről szinte „fejlődéstörténetet” ír, Kodolányi arcképét a barátság és írói tevékenység tükrében mutatja meg. Irodalmi jellemzéseinek példájául csak egyetlen, fiatalkori vonzalmail idéző mondat: „A dyt éltem, Babitsot tanulmányoztam, Kosztolányit élveztem”.

Külön fejezet szól a pécsi Janus Pannonius Társaságról és a *Sorsunk* című folyóiratról: mind a kettőben kiemelkedő szerepe volt Várkonyinak, — elsősorban mint a folyóirat főszerkesztőjének. Amikor — jellemzően igazságszeretetére és baráti tapintatára — tájékoztatásul és „kiigazításra” átadta a fejezet kéziratát nekem (és általam Lovász Pálnak, a Janus Pannonius Társaság egykori főtitkárának, aki éppen a fővárosban tartózkodott): magam is meglepődtem a sok új és érdekes adaton, s csak akkor értettem meg igazán egykori főszerkesztőnk szerkesztéspolitikai stratégiáját, amelyből annak idején, közelről annak látásait érzékeltük. Úgy vélem, szülővárosunk irodalomtörténetében jelentős passzus lesz az önéletrajznak ez a fejezete.

Két fejezet sajnálatosan hiányzik a műből. Az egyik a *Sziríát oszlopainak* és folytatásának „odüsszeiája”, amelyet több helyütt is ígér a szerző. Miért nem írta meg? Talán azért, mert még nem érezte befejezettnek — nem a művet, hanem a vele kapcsolatos hányattatásokat. Pedig magam is tudom, milyen odaadással dolgozta át kéziratát „elsőször egy Buenos Aires-i, aztán egy amszterdami, majd pedig újabb hazai kiadás reményében”, s mily boldog örömmel fogadta a könyv új kiadását, 1972-ben. A második hiányzó fejezet Pécs „szent öregjéé” (hogy irodalomtörténetünkben vegyük a műszót), akihez zarándokolni jártunk, fiatalok és öregek vegyesen, hogy megfürdjünk szellemének és szívéllyességének csorbíthatatlan sugárzásában, és megcsodáljuk változatlan, egy pillanatra sem lankadó aktivitását. A lehető legkedvesebben, harsány örömmel fogadta baráti látogatóit, mindig beszélgetésre készen; mégis mindig az volt az érzésünk, hogy föltartjuk lázas tevékenységében. S ez valószínűleg így is volt: egy végtelen, állandó, kozmikus belső monológot szakított meg kedvünkért. Egyszer azonban minden véget ér, mint ez a vaskosságában is csonkán maradt önéletrajz, amelynek utolsó mondata így hangzik: („A kézirat itt megszakad”).

Nem nehéz levonni a könyv tanulságait, akar ismerte valaki az íróját, akár csak a művét olvasta. Egy nehéz körülmények között élő, sajátos élethelyzetű, rendkívüli embernek, „lámpás fejnek” nemcsak az életrajza, hanem egész mikrokozmosza tárul fel benne. Még azok is ámulnak gazdagságán, akik ismerték alanyát, a sors jóvoltából egy ideig mellette élhettek. Ha az I. világháborúban szerzett tragikus betegség nem sújtja átléphetetlen korlátokkal, és nem kell megküdenie a vidéki sors hátrányaival: ma bizonyára legkiválóbb egyetemi tanáraink, íróink vagy tudósaink között tartja számon a köztudat, s nem egy gyenge hasábnyi méltatás szól róla az Irodalmi Lexikonban. Talán még szeretett városa, Pécs sem tudja, milyen méretű szellem lakott falai között több mint félszázadig. (Ha tudná: bizonyára már utcát nevezett volna el róla halála után, ahogy Szombathely megbecsülte a maga Pável Ágostonát.) Bizonyára nem én vagyok az egyedüli, akinek számára Nándor már legendás alakká vált — szülővárosom, fiatalkori álmaim legendás alakjává —, s úgy gondolok vissza rá, ahogy ő gondolt eszményképére, Kőrösi Csoma Sándorra: „Kivált jelleme is hozzá mért és irigylésre méltó. A tündöklő kvalitások ilyen zárt egységbe foglalt együttése valóban fölemelő látvány, páratlan tünemény, s a lelki nagyság tapasztalatával ajándékoz meg.” Emlékirata csak megerősített ebben a szuggesztióban.

„MEGTETTEM MINDENT, AMIT MEGTEHETTEM”

Hetven éve született Dsida Jenő

*Hiszen mindenki szíve voltam,
Minden sírhantra én hajoltam,
minden bölcsőnél ottan álltam,
minden porontyot én dajkáltam,
én tanítottam, én neveltem,
minden kunyhóban én teleltem.*

Szatmáron, 1907. május 17-én született és jövőre lesz 40 éve, hogy fiatalon, 31 éves korában, 1938. június 7-én meghalt Kolozsváron Dsida Jenő, akit azóta klasszikus költővé nemesedett.

Már kis elemista korában kezdett verselgetni édesanyjához írott sorokkal. Tizenhét évesen anyák napjára írta az *Édesanyám keze* című költeményét. Hadd idézzek a versből néhány sort:

*A legáldottabb kéz a földön,
A te két kezed jó Anyám.
Rettenő semmi mélyén álltam
Közélgő létem hajnalán:
A te két kezed volt a mentőm
S a fényes földre helyezett....
Add ide, — csak egy pillanatra, —
Hadd csókolom meg kezedet!*

Benedek Elek, „Elek apó”, a nagy mesemondó figyelt fel rá először, és a *Cimbora* című erdélyi gyermekújság munkatársaként alkalmazta. Benedek Elek humánus gondolkodása, az együtt élő népek kölcsönös közeledését szorgalmazó művelődési programja nagy hatást gyakorolt a diák Dsida irodalomfelfogására. A román költészet klasszikusait magyarul megszólaltató gazdag műfordítói tevékenységének kezdetei erre az időszakra nyúlnak vissza.

Szatmáron érettségizett 1925-ben az Eminescu gimnáziumban, 1926-ban került a kolozsvári tudományegyetemre. Ekkor először az *Ellenzék*, 1927-ben a *Pásztortűz* című irodalmi folyóirat műszaki szerkesztője lesz (valójában a folyóirat egyedüli szerkesztője). 1928-ban jelenik meg első verseskötete *Leselkedő magány* címen.

Tehetsége nagyon sokoldalú volt: írt, fordított angolból, franciából, japánból, kínaiából, latinból, németből, olaszból, oroszból, román és török költők műveiből. Beszélt héber nyelven is. Majd a *Helikon* és a *Keleti Újság* szerkesztője lesz. 1928 októberében orvosa tanácsára fizetés nélküli szabadságot kér, és kilenc hónapig házitartó a báró Huszár családnál Abafáján. 1929-ben tagjává választotta a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság. Ugyanebben az évben az Erdélyi Irodalmi Társaság és az Erdélyi Helikon tagja lesz. Megválasztották a Pen Club főtítkárának és tagja az Erdélyi Katolikus Akadémiának is. 1930-ban tevékeny részt vállal az *Erdélyi Fiatalok* című folyóirat alapításában és haláláig szerepel a lap főmunkatársainak névsorában. Ez év június 15-től szerepel tényleges szerkesztőként a *Pásztortűz* címlapján. Ezt a munkakört 1934-ig tölti be.

1932-ben részt vesz egy olaszországi társasutazáson; ennek élményeit írja meg *Magyar Karaván Itálián keresztül* című riportkönyvében, mely 1933-ban jelent meg. 1934-ben jelenik meg második verseskötete, a *Nagycsütörtök*. Ebben az évben a kolozsvári *Keleti Újság* tényleges szerkesztője lesz. Említést érdemel *Anyanyelvünk* című állandó rovata, melyben magas színvonalú nyelvművelő cikkeket és tanulmányokat közöl. 1937 nyarán megnősül. Nászútra feleségével (Imberty Melindával) a Debreceni Nyári Egyetemre utazott. Verseiben ettől kezdve

új szín jelenik meg, az elégia finom hangszíne. Előbb halkan, mint felbukkanó motívum, majd gyermekkori élményekbe és emlékekbe öltözködve. Debrecenben meglátogatja Csokonai sírját.

Vén fejják közt vánszorogva
Erdélyből jövén,
vágynak állni szívszorongva
sírhalmod tövén,
állni hajtott fővel
mozdulatlanul,
írott néma kővel
szólni szóltanul...

— írta száznegyvennégy soros költeményében, melynek megírására Csokonai szelleme ihlette.

Nekem az a megtisztelő kilüntetés jutott osztályrészemül, hogy 1926 év őszétől, amikor Kolozsvárra költözött, 1938-ban bekövetkezett haláláig szoros baráti kapcsolat fűzött hozzá. Ma is látom magam előtt a szelíd, kissé bánatosan, de mégis derűsen mosolygó költőt. Ma is előttem van, mintha nemrég sétáitunk volna együtt a kolozsvári Sétatéren át Fürdő utcai lakásukig, vagy a házsongárdi temetőben. Minden ilyen séta nagy élmény volt számomra. Rendkívül gazdag erdélyi szókincsével — valósággal lenyűgözött. Színes, gazdag gondolatainak játszi könnyedséggel adott kifejezést. Csodáltam tudását, csapongó gondolatait. Hol lelkesedett, hol lemondó volt.

Sápadt arcú, törekeny alkatú ember volt, szeme mindig gyulladt a sok éjszakázástól. A *Keleti Újság* reggel jelent meg, a munka orozslánrésze, az anyag átnézése, összeállítása az éjszakai órákra maradt. Dsida Jenő robotnak érezte a szerkesztői munkát, amelyről azonban megvalni nem tudott, de nem is akart. A *Búcsú az elitétlétől* című versében: ...villamosszék, / vesztőhely ez, hol halni keserű / s édes is egyszerre — írta a szerkesztőségi székéről.

A vers volt az igazi műfaja. Szabad vagy kötött formában, bármilyen korban és bármilyen nemzet irodalmában otthon volt. „Dsida Jenő formaművésze... lenyűgöző. Kifejezésbeli hajlékonysága páriját ritkítja. Annál hajlékonyabb, kifejező árnyalatokra annál készségesebb ez a nyelv, minél légiesebb, minél műlelkonyabb tartalmat kell kifejeznie”... „Mint minden egyéni alkotás az ő alkotása is újdonság” — írja a költőről szóló tanulmányában Földes László. Áprily Lajos pedig a *Tóparti könyörgés* előszavában. „Formafőlénye olyan magas fokú, hogy az alkotó munka küzdelmét nem érezheti...”

Dsida Jenő a romániai fasizmus kibontakozása idején is költő maradt, a költő szó legigazibb értelmében. S ebben a légkörben fordította magyarra Eminescu verseit. Később a *Fundatia Regala* megbizta a teljes Eminescu fordítás munkájával, betegsége és halála azonban megakadályozza a terv valóra váltásában.

„Poeta doctus” — tudós költő volt. Nem úgy, hogy a költő a tudóssal versenyez, hanem a szó igaz értelmében: megtanulta a költő mesterségét és megismerte a nagy költők életét. Ez szinte elkerülhetetlenül szabadságot is ad, hogy a maga életén át újra lássa a világot: másképpen, egyénien, nem az éppen akkor uralkodó közhelyekbe szédült fejjel.

Előrelátó volt. Szocialista gondolkodására jellemző az *Utcaseprő* című verse, a szegénység látványán felfakadó szeretet, embertestvériség kifejezése. Az *Éhes a kutnyám* egészében nem egyéb, mint elkeseredett kiáltás a társadalmi igazságtalanság ellen. Az *Amundsen kortársa* a nehéz sorsú robotoló kisemberről szól. Az *őreg postás* alap gondolata: a lázas beteg ember munkába indulása, a hétköznapi kötelességek vállalása is helytállást és hősiességet jelent. A *Fuldoklás* Bárd Oszkárhoz írott vallomása „töviskoszorúsán” is figyelemre méltó:

Hiába tömök zsebkendőt a számba.
Nem gyermeksírás az enyém.
Korbács. Vér. Töviskoszorú.
Sötét gyárkémények vigasztalan kürtölése.

A *Eútorok* 180 soros forradalmi balladája a harmincmillió munkanélkülről egyik legszebb és legmegrázóbb alkotása, az akkori munkanélküliség, a társadalmi igazságtalanság felismerése és ostromozása.

A kolozsvári New York kávéház különtermében, ahol az Újságíró Club tagjai összejöttek, egyszer tanúja voltam annak a jelenetnek, amikor Gaál Gábor, a *Korunk* című, leghaladóbb szellemű marxista társadalmi és irodalmi folyóirat főszerkesztője megölelte Dsida Jenőt bátor, szókimondó, szociális szellemű cikkeitért, melyeket a *Korunk*-nak megküldött és amelyek a szintén haladó szellemű Kacsó Sándor által szerkesztett *Brasóvi Lapok*ban is megjelentek.

1938 év elején meghült, és nagy lázzal a kolozsvári úgynevezett „Zsidó kórházba” szállították. (Akkor ez a kórház volt Erdélyben a leghumánusabb és a legmodernebb intézmény.) Három hónapon keresztül állandóan magas lázzal feküdt, és a város, valamint a kórház legkiválóbb orvosai tehetetlenül álltak betegágya körül. Gennyes szívburokgyulladásra volt; a valószínűleg influenzás szövődeményként fellépett betegséget a kisgyermek korában kapott skarláttól szervi szívbetegségben szenvedő költő szervezete nem bírta ki. Halála előtt egy héttel kérte, hogy szállítsák haza. A szülők csodát reméltek. Azt hitték, az otthon szerető melege, az anya és a feleség odaadó ápolása talpra állítja a költőt. Betegágyából a feleségének diktálja le utolsó költeményét, *Azrael árnyékában* címmel.

A javulás sajnos nem következett be. 1938. június 7-én este 9 órakor meghalt. Temetésén az egész erdélyi magyar irodalmi és művészeti élet megjelent. Sirjánál Krenner Miklós, „Spectator”, az *Ellenzék* állandó vezércikkírója — az 1918-as októberi forradalomban való részvétele miatt kegyvesztett — volt tanfelügyelő, az erdélyi újságírás nesztora mondott búcsúbeszédet. „Ő ifjú lángész volt, erdélyi irodalmunk legnagyobb ígérete, a lírai regény byroni magaslata felé szálló költő, a formaművészet mestere a költői élmény elárulása nélkül, a mesteri műfordító, az új klasszicizmus és szellem egyik legvitézesebb lovagja, aki úgyszólván semmit sem kapott, csak sovány anyagi lehetőséget, olcsó életet, egy napilap (Keleti Újság) segédszerkesztői tisztét...”

...Ez év február elején jártam utoljára Kolozsváron. Felkerestem Dsida Jenő kriptáját — (amelyet annak idején az erdélyi magyarság állított halából a költőnek) — a házsongárdi temetőben. Ott álltam megrendülve, és megilletődéssel olvastam el sírfeliratát, amelyet ő írt meg:

*Megtettem mindent amit megtehettem,
kinek tartoztam, mindent megfizettem.
Elengedem mindenki tartozását,
Felejtőd el arcom romló földi mását.*

Harmadik verseskötetének anyagát részben maga rendezte sajtó alá *Angyalok citerája* címmel, megjelenését azonban már nem érthette meg. Negyedik kötete *Válogatott versek* címen Rónay György szerkesztésében és tanulmányával a Révai kiadásában 1944-ben jelent meg. 1945-ben Ernst Toller Das Schwalbenbuch-műfordítását *Fecskék könyve* címmel az akkor alakult „Józsa Béla Athenaeum” Kolozsvárt adta ki.

József Attiláról ő írt először, és amikor csak alkalom adódott, mindig elismerően szólt róla a *Keleti Újság* hasábjain. 1927. december 4-én a *Pásztortűz*-ben *A félszázesztendő Ady Endre* címen közölt öthasábos tanulmányt. Adyt említve a *Tükör előtt* című versciklusában ezt mondja:

*...Jaj, ha hallaná Ady!
Az ő tusázó, véres szellemének
hatása, hogy a játszi hangulat
megvetve ujjdosik a magyar ének
berkeiben és többé nem mulat.
Kik vigat írtak, szemlesütve félnek,
mint csempészek, ha zubbonyuk alatt
titkos bankókat rejtenek a ráncok
s matatják őket vizslató fináncok.*

A szelíd költő feltámadása tizenkét évi hallgatás után történt, Panek Zoltán *Dsida Jenő ébresztése* című számonkérő cikkét az *Utunk*.1956. szeptember 21-én közölte. Ezt követte *Tévedtünk volna?* címen (Utunk, 1956. október 5.) Szilágyi

András válasza, amely irodalmárok és olvasók körében egyaránt jogos ellenérzést váltott ki. Szócs István felelt rá *A Dsida érem másik oldala* címmel (Utunk, 1956. október 18.). Majd Páskándi Géza *Dsida és a kortárs elfogultsága* című cikkében elemezte Dsida költészetét (Utunk, 1956. október 25.). Végül a megnyugtató választ Szentimrei Jenő *Fej, vagy írás* című cikkében (Utunk, 1956. november 7.) adta.

1958-ban a Szépirodalmi Könyvkiadó kiadásában Áprily Lajos előszavával jelent meg válogatott kötete, *Tóparti könyörgés* címmel. 1955-ben *Arany és kék szavakkal* címmel a Magyar Helikon adott ki gyűjteményt verseiből, 1966 végén a bukaresti Irodalmi Könyvkiadónál látott napvilágot verseinek vastkos kötete szép kiállításban, Szemlér Ferenc gondozásában és kísérő tanulmányával. Ez a kötet felőleli életében megjelent két kötetének majdnem teljes anyagát, posztumusz kötetének és két válogatott művének nagy részét, továbbá 130 eddig kiadatlan költeményét. Sajnos kimaradt a kötetből 33 olyan verse is — köztük a *Tükör előtt* és *Csokonai sírjánál* —, amelyek már részben szerepeltek előző műveiben. 1969-ben jelent meg a bukaresti Ifjúsági Könyvkiadónál *Összegyűjtött műfordítások* című kötete Szemlér Ferenc szerkesztésében és jegyzeteivel. 1974-ben a kolozsvári Dacia Könyvkiadó adta ki *Verseik és műfordítások* című újabb kötetét Láng Gusztáv egyetemi tanár válogatásában és bevezető tanulmányával. Ugyanebben az évben román nyelven is megjelent a Kriterion kiadásában Emil Giurgiuca fordításában, Stefan Aug. Doinas bevezetőjével *Presaj cu nori* (Halvány, borús táj) címmel válogatott verseskötete.

S. GYURKOVICS MÁRIA

Elhagyott asszonyok

Valaki azt mondta, (Mauriac?) az elhagyott asszonyok panasza, mint a tenger állandó mormolása, hallatszik fel az Úr trónusáig.

Sokan vannak. Ők azok, akikre gyanakvóan s nem kevés óvatossággal tekintenek a férjeiket birtokló nők, akiktől jótét lelkek féltik a papi férfiakat, hogy lelki vigaszkeresés ürügyén netán behálózzák őket; Ők azok, akiknek hibáit, bűneit, mint magyarázó indokokat, zászlóként mutatják föl, s ezek nyomán szinte megnyugszanak az eseményeket okos rendbe szóni akaró, mindent megbeszélő szomszédasszonyok. Ők azok, akiknek érzelmi és nemi nyomorán élcelődve, ízetlen vicceket faragnak ostoba férfiak; akiknek minden fogyatékosága, nyomorúsága megmagyarázódik pusztán csak státusuk fölemlegetéséből. Millió oka lehet annak, hogy ez a sors lett osztályrészük, és sorsukhoz nagyon különböző módon viszonyulhatnak. Lehetnek szépek és csúnyák, fiatalok vagy öregek, okosak vagy ostobák, erősek, gyöngék, hősök, esendők. Lehet őket szánni, lehet lenézni, lehet így-úgy vigasztalni is; lehet társadalmi problémaként fölfogva helyzetüket, társadalmi jellegű megoldásokon töprengeni érdekükben.

Magam most nem a tenger-mormolásszerű panaszdalt akarom előadni, s társadalmi megoldásokat sem ajánlok. Inkább, mivel belülről tapasztaltam ezt az élethelyzetet, megpróbálom érzékeltetni az evvel a sorssal való szembetalálkozás, szembemérés állapotát.

A szenvedésről most ne essék szó: a szenvedést, valamilyen formában, mindnyájan meg kell hogy ismerjük. Ez olyan alapvető emberi tapasztalat, ami nélkül nincs igazi megismerés, megértés, érettség. Valóban, tán jellemzően éretté válásunkhoz kell a szenvedés megtapasztalása: ezért is oly irgalmatlanul gonosz dolog a gyermekek szenvedése. S hogy hitvestártól megcsalva és elhagyatva lenni szenvedés, — arra csak egyetlen bizonyoságtétel: Izaiásé. Izrael, meggyötört nyomorultját, úgy hívogatja prófétája által az Úr, „mint elhagyott és fájó lelkű asszonyt”. Ennél keserűbb példát nem talál.

Amikor annak idején, mint útkanyarban hirtelen felbukkanó alakokkal, szembetaláltam magam avval a ténnyel, hogy elhagyott asszony vagyok, — az első kőválygó zavarodottságon túl, azonnal ráismertem valamire: valami olyanra,

amire, úgy tűnt, már régóta rá kellett volna ismernem. Mintha lepel hullott volna le egy formáról, aminek a körvonalai már a lepel alól is kirajzolódtak; sejtettem, tudhattam volna a körvonalak nyomán is, hogy mi van ott, velem szemben. Lelepleződött a sorsom. Szembetalálkoztam valóságommal, minden lát-szaton, ideiglenesen, illúzióin túl.

S önmagammal is találkoztam.

A szerelem, a magam szerelem, s ahogy ezt igazolandó, mások szemében kerestem önmagam képét, eihitette velem, hogy szép, jó, s főként nagyon szük-séges, fontos személy vagyok. Ő, persze lehettem én közben realista a magam megítélésében, s tudhattam önmagamról bűnbánatilag is hiteles fogvatékos-ságokat: egzisztenciám mégis abban az illúzió-tavacszkában ringott bájos kis sajkaként, hogy beváltam, folyamatosan beválok, értékeket virágzok ki önmagamból; egyszóval, ha nem is a világ közepe vagyok, de igencsak lényeges része annak. Ez a sorsfordulat végre kikerülhetetlenül szembesített egy mélyebb igazsággal, ami nagyjából az előzők ellentéte: hogy nem váltam be, csődöt mondtam, nem vagyok fontos, nem jelentek értéket, nem kellek. Ráismertem magamban arra a lényre, akiről elméletileg, s az önreflexió ihletett perceiben mindig is tudtam, aki esetleges, aki kevés, elégtelen, akinek semmije sincs. Egy koldusra ismertem rá, egy páriára — egy nyomorultra.

Tán hihetetlen, de mindkét felismerésben örömet leltem. Nem valamiféle önkínzó, nyomorék-örömet, hanem a nagyobb fény, nagyobb igazság kemény, nyugodt, felszabadító örömet. Örültem, hogy újra megszülethetek. Semmim sincs ugyan, tehetetlen, kiszolgáltatott és esendő vagyok, — de nem hasonlít-e valamelyest ez az állapot egy újszülöttéhez? Körülnéztem újra a világban, tisztultabb, illúzióktól mentes tekintettel, belátva azt, hogy semmiféle hatalom nincs a birtokomban, és nincs, nem lehet semmiféle követelésem az étellel, a sorssal, a világmindenséggel szemben. Ám ez a hatalomtól és követelestől mentes lét tetszett nekem, mivel egyúttal a szabadságot is jelentette.

Távolabb lépve kissé a magam élményeitől, úgy látom, a szerelmi, házastársi megcsalatottság ugyanúgy, mint minden sorscsapás, az emberi egzisztencia mélyebb valóságával szembesíti azt, akit megérint. Ilyen értelemben az életnek nagy és értékes pillanatait adja, azokat az alkalmakat, amiket semmiképpen nem szabad elszalasztanunk. A magunk valósága, életünk igazsága kihívja állásfoglalásunkat: s akkor állunk be a haladás és kibontakozás sodrába, ha képesek vagyunk igazságunkat felismerni és elfogadni. Csupán egyetlen gesztusról van szó, arról, hogy nem fordítjuk el a fejünket és nem hunyjuk be a szemünket. Ebben a gesztusban azonban személyiségünk leglényegesebb döntése valósul meg: az, hogy szeretjük-e az igazságot. Szeretjük-e, elfogadjuk-e, mellésezgődünk-e, viseljük-e következményeit.

Az emberi dráma, ami akkor történik meg, amikor valaki találkozik balsorsával, nem a sorssal való szembeszállásnak vagy a sors passzív elviselésének alternatívájából adódik: sokkal inkább igazság vagy hazugság, őszinteség vagy öncsalás választásának drámája az. Az ember, abban a percben, amint hajlandó felismerni önmagát, mint koldusszegény, kiszolgáltatott és esendő lényt, azonnal megteremt teljes megújulásának lehetőségét is. A naiv vágy, hogy szépek, jók, fontosak és szeretettek legyünk, nem is olyan botorság, s valami nagyon lényegesre utal, — ám soha nem valósulhat meg közvetlen ráirányulással, s mindenáron való bizonyítani akarással. Ha valaha megvalósul, az csakis *önfeledten* történhet. Nem vethetünk büntetlenül egyetlen tekintetet sem önmagunkra, „szépségünkre”; „igazságunkra” kell inkább tekintenünk s nyomába szegődnünk, minden önsajnálát és szentimentalizmus mellözésével. Az előzőkből nyilvánvaló, hogy „igazságunk” nem az a bizonyos „magunk igaza”, amit a párthíveket szerzős buzgalommal szottak keresni a megkárosultak. Létezésünk igazsága ez, az egyedüli talaj, amelyen megvetve a lábunkat, továbbléphetünk.

Itt állunk tehát, kifosztott, lecsupaszított maszülettét életünkkel, amit élnünk kell. S hogy körültekintünk, észre kell vennünk, hogy a világnak épp ránk van szüksége. Számítalan a tennivaló, ami önfelédtt embereket igényel, sőt mondhatni azt is, hogy az igazán lényeges, fölemelő és gyógyító tennivalók mind önfelédtt tevékenykedőket igényelnek. Lehetséges, hogy csak azért fordítottuk el a tekintetünket önmagunkról, mert fájdalmas volt önszemléletünk, mindegy: fontos az eredmény, hogy immár szabadok lehetünk a cselekvésre.

Ha életképességünk fokmérőjét keressük, szemügyre kell vennünk az objektív, közösségre is értékes cselekvésekre való alkalmasságunkat. Az az emberi lény, aki tárgyiasulni tud, — vagyis egy cselekvésbe, magát a cselekvés értelmét keresve, képességei legjavának mozgósításával be tud kapcsolódni, — az életképes, „egészséges” ember. Abban a percben, amint „fölkelünk és járunk”, meg vagyunk mentve, lényegében gyógyultan kerülünk ki katasztrófánkból. Mindenféle emberi cselekvés valami belső lendületben, a vitalitás sugárzásában történik. Elképzelhető ugyan a fájdalom s a depresszió olyan mélypontja, amikor a pusztán gépies cselekvés mentő hatása, mivel mozgásoan tartja a szervezetet, konzerválja az életfunkciókat. Ez az állapot azonban nem az eleven embert jellemzi, ez csak valamiféle élőhalottság. Nagyon fontos, hogy szerencsétlenségünk lehúzó örvényéből kikerülve, minél hamarabb rátaláljunk lendületes, eleven cselekvőképességünk állapotára: s abba a lendületbe, ami a múltunktól, a megsebzett énünkől való elszakadás lendülete, máris cselekvően bekapcsolódhatunk, mint szélbe a vitorla.

Mindebből távolról sem következik az, hogy a köznapi értelemben boldog emberek nem élhetnek hasznos és termékeny életet! A boldogság, amikor épp az jelenti valóságunkat, hatalmas és gyönyörű lendítőerő; a világ ellen s a világgal szemben csak ennek vértetéken lehet győzedelmesen harcolni. Am a boldogság rabul ejteni akarása, konzerválni akarása, s az elveszett boldogság nosztalgikus hajszolása pszichésen lefékez, eldugít, hamissá, terméketlenné tesz. Az ember boldogsága a világ legdinamikusabb jelensége: a jól ismert kékmadár-hasonlat csak távolról jelzi rebbenékenységét, rabul nem ejthető, ajándék voltát. Boldogságunkat magunknak meg nem teremthetjük. Az leszál ránk, mint a reggeli harmat, megnyílik előttünk, mint fotocellás üvegajtó, s ott virágzik ki, ahol legkevésbé várnánk. Az emberiséget éppúgy nem lehet egyértelműen boldogokra és boldogtalánokra osztani, mint jókra és gonoszokra, hívőkre és hitetlenekre. S ha életképességünk kritériumát első fokon cselekvőképességünkben találtuk meg, — hát ennek végső bizonyítéka boldogságra való alkalmasságunk. Dosztojevszkij Zozima sztarece mondja: „Az emberek boldogságra vannak teremtve, s aki tökéletesen boldog, az méltán mondhatja el magáról: Teljesítettem Istentől való küldetésemet a földön. Valamennyi igaz, valamennyi szent életű ember, valamennyi vértanú: mind boldog volt.”

De hihető-e, hogy boldogok lehetünk még mi is, „elhagyott és fájó lelkű aszszonyok”, — miután úgy érezzük, mindaz, ami jövő lehetett volna számunkra, egyszer s mindenkorra becsukódott, s be vagyunk falazva társtalan életünk kriptájába?

Amikor az ember ráébred önnön nyomorúságára, hamarosan meglátja azt is, hogy milyen sokan vannak a szerencsétlenek. Az emberi nyomorúság számtalan alakban bukkan fel érzékenyebbé vált látásunk előtt, s valami módon mind közösségre-lépni hív. Szerencsétlenségünkben kuporogva, elénk áll a világ általános szerencsétlensége; a milliányi síró-rívó asszonytárson túl, valamennyi kép, amit a televízió híradóiban és skizofrén magazinok oldalain, a színes reklámfotók szomszédságában látunk: a felpuffadt hasú éhező gyerekek, az utcán haldokló csontváz-koldusok, a riksházó aggasztvánok futó lábai, vagány perui kölykök arca, amint a rémületől ordítva sírnak földregégek idején, — ki tudná elszámlálni? S szomszédaink, a senkinek nem kellő öregecskék, a megtagadott gyerekek, az elmeosztályok, elfekvő kórházak lakói. Miután magunk is ruházat nélkül és sebesülten támoalgunk, odahúzódnak hát mások nyomorúságához, s ennél. a párolgó, közös gomolygásnál takarozunk be. Az emberi elesettségek e legmélyebb s megföllebbezhetetlen közegével való érintkezés, az irgalomban és szolgálatban való érintkezés mindezzel, — ez az, ami enyhíti saját sebesültségünket is. S miután ennyire kiélesedett a látásunk, úgy érezzük, szégyellenénk is magunkat, ha a szegényeknek s a meggyalázottaknak ezen a földjén betett, jól öltözött gazdagokként páváskodnánk: ide hát az osztályrészünket mindebből, már kérjük is a magunk adagját, hadd részesedjünk belőle!

Am mindez mégsem igaz így. Az ember boldog kell hogy legyen, s a szervezet, mint a mérget dobja ki magából a túl sok szenvedést. Mennyire érhető hát, ha a kifosztott és mélyen megsebzett asszonyi lények életöztönszerűen, kapva kapnak a maguk boldogság-lehetőségein, s belélesnek a lábuk elé kerülő legelső csapdába, amit zavarodottságukban megoldásnak látnak. Valóban, nem csodákozhatunk a szerelem koldusain, s az eszpresszók magányos konyakozóján sem.

Mivel magam keresztény hitben élő emberként reagáltam mindarra, ami velem e nemben történt, — sokat gondolkoztam azon, konzekvenciáim és megoldásaim mennyiben sajátosan keresztényiek? Azt hiszem, nem tudjuk fölmérni, mennyi bennünk a szellemi átitatottság. Néha úgy tűnik, csupán mint tenger felszínén az olaj, úszik merő ösztönösségünk s megkereszteletlen elvadultságunk fölött valami hitréteg, — máskor viszont meglepetten tapasztaljuk, milyen mélyen érintettek vagyunk mindattól, ami hitünkkel összefügg. Amikor most megtogalmaztam az igazság felismeréséből és elfogadásából felfakadó szabadságélményt, az elszakadás és újraképzés lehetőségének örömét, az emberi nyomorúsággal való szolgálattévé érintkezés szükségességét, úgy éreztem, általános emberi tapasztalatokat ragadok meg, ami valamennyiünk lélektanilag hiteles élménye lehet. A magam belső világában azonban mindez sokkal személyesebben Istenhez, Jézus Krisztushoz kapcsolatosan történt. Életem eseményeit Atyám kezéből fogadtam, nyomorúságom az a terület volt, ahol Megváltómmal találkozhattam, s Igazságomnak is arca volt, emberarca, — Krisztusé. A felszabadulás, újjászünetés, cselekvés- és örömképesség élménye sem úgy jelent meg belső világomban, mint egy lélektani bukfenec, hanem mint Isten személyesen nekem adott, szerető kegyelme. Azt mindjárt egyesek, a hit vigaszával morfinizálják magukat a hamis tudatú szenvedők. Lehet, hogy vannak ilyenek is. Számomra a hit sohasem vigaszt nyújtott; nem is kértem, nem is igényeltem soha vigasztalást. Erőt akartam, a valóságból meríthető, reális, egészséges életerőt, hogy képes legyek a továbbélésre: s bizonyíthatom, hogy hitem mérhetetlen erőt jelentett szenvedéseim idején. A hit számomra a vitalitás egy formája volt. Úgy gondolom, minden vitalitás végeredményben vegetatív létező hit; s számunkra, akik keresztények vagyunk, ez a vitalitás nemcsak a zsigerekben létező valóság, hanem egész személyiségünket megragadó öröm, amelynek fényében elragadtatottan szemlélhetjük a mindenkor értelmes, a túlcsoorduló létet. S ha akkor, amikor azt vizsgáltam, lehet-e egészséges, tevékeny, harmonikusan élő emberi lény egy házassági katasztrófa áldozatából, egyértelműen *igennel* felelhettem Jézus Krisztus megemlítése nélkül is, — most, amikor végezetül azt nézem, lehet-e valaha egy ilyen ember sugárzóan, örömtelien boldog, már nem tudom kikerülni a Nevét.

Igazságra találásunk és szabadságunk élménye, ami a betemetettségéből való kiszabadulás, vagyis a boldogtalanság szorításából való megszabadulás közege, vigasztalás soron csak a szeretetben elképzelhető. Igazság és Szabadság: mindkettő a Szeretet aspektusa. Am egy hívő ember számára, bár mindez azonnal érthető, de feleslegesen absztrakt: ő meg akarja nevezni az Igazságot, Szabadságot, Szeretetet: Istennek, Atyának akarja nevezni, hogy már a megszólítás bizalmasága által is köze legyen hozzá.

Boldogságunk esélyeit keresve, most azokról essen némi szó, akik emberi megoldást találtak, — egyszerűen szólva, új szerelem, új házasság boldogítja őket. Ez is lehetséges megoldás, bár ha realisták vagyunk, meg kell állapítsuk, hogy érzelmileg és erkölcsileg igényes nőnek erre igencsak kevés az esélye. Am tegyük fel, hogy elének áll egy ilyen lehetőség: valószínű, hogy kapva kapunk rajta, s nem valószínű, hogy erkölcsi elvek, egyházi előírások visszatartanának az életszerű megoldástól. Bár jócskán akadnak asszonyok, akik olyasmivel szoktak dicsekedni, hogy erkölcsi elveikhez való ragaszkodás okából szalasztották el a jobbnál jobb szerelmi alkalmakat, — magam kételkedve fogadom az ilyen vallomásokot, de még ha elhiszem is, nem tudok ujjongani miatta. A keresztényre ugyanis nem az kell jellemző legyen, hogy „az elvek embere”, hanem az értékeket kell tudni felismernie, s a nagyobb érték vonzásába beállnia. Már most, absztrakt szinten, és főleg nagyon primitíven fogalmazva, persze hogy igaz, miszerint Isten nagyobb érték mint egy férfi, — de életszerűen nem így jelentkezik a kérdés. Egy emberi, női élőlénynek olyan elementáris érzelmi-nemi igényei vannak, aminek természetes megfelelője a másnemű társal összefonódó életforma. Istennek nem itt vannak az „esélyei”; ő ilyen értelemben nem versenytárs, és nem is akar az lenni. Isten sokkal személyesebben, sokkal differenciáltabban, s mérhetetlenül irtalmasabban szemléli és vezeti a sorsunkat. Általunk, keresztények által tehát ne ítéltsék meg az a hittestvérünk, aki második házasságra lép. Mondhatjuk azt is, hogy boldog az ilyen asszony. De még boldogabb, akinek nem adódik emberi megoldása: „akinek füle van, hallja meg”, — ahogyan Jézus mondaná.

A Szép, a Jó, az Igaz, a Szabadság s a Szerelem élményei az emberi élet minden lehetséges történéseiben fellelhetők. Életünk eseményeinek való átadottságunk őszinteségének és intenzitásának mértéke szerint érintkezünk ezekkel az értékekkel, részesedünk belőlük, s valójában, ha tudjuk, ha nem, mindig is ezek táplálnak minket. A hívő ember életében az a gyönyörűség, hogy mindezekhez az értékekhez Isten személyében mintegy néven nevezve viszonyulhat, s én-te kapcsolatba léphet azokkal. S miután Személyenként ismerte meg mindazt, ami élteti és táplálja az embert, azt is észreveszi, hogy nem csupán kiemelt szituációkban találhatja meg boldogságát, épp ellenkezőleg, köznapi élete esetleg teljesen leszűkült és kifosztódott helyzeteiben. Az értékek valóságos természetét felismerve, az is nyilvánvalóvá válik számára, hogy mindezt ki nem erőszakolhatja, csak ajándékba kaphatja, mint egyik személy a másikat. Kiszolgáltatja kát magát ennek a Személynek, hogy élete minden eseményét úgy vezesse, ahogy az Neki tetszik.

DOBÓ LÁSZLÓ

ISKOLAI GONDOK A GYORSULÓ IDŐBEN

A gyermeknevelés mindig figyelmet, törődést, szeretetet igénylő feladat volt, ma is az. A nevelés egyik részét és a tudásanyag átadásának legnagyobb részét az iskola végezte úgy, hogy kisebb-nagyobb mértékben együttműködött a szülőkkel, a családdal. Korunkban elterjedt jelmondat szerint „gyorsuló időben” élünk, azaz a tudásanyag robbanásszerűen megnövekedett, az iskola már nem bír megbirkózni vele. Bár mindig időbe tellett, míg a kor aktuális tudományképe beáramlott az iskolai tankönyvekbe, ez régen nem okozott gondot, nem volt feltűnő a lemaradás. Ma azonban a tudományos-technikai haladás annyira felgyorsult, hogy ezzel már nem tud lépést tartani az iskola. Ez idegessé, kapcsolódóvá tette a nevelőknek és a tanügy irányítóinak egy részét, végre is minden nem tanítható meg az iskolai évek alatt, közben időnként felelős döntéseket kell hozni arról, mit tanítsanak meg — mit hagyjanak ki. A terjedelmes anyag egyre jobban kiszorította az iskolából a nevelési lehetőségeket, az oktatás javára — a nevelés kárára. Az oktatás miatt az óvoda is sokat veszített játékos jellegéből, hiszen „az iskola alá” kell dolgoznia.

Az iskola — különösen első-második osztályba járó tanulóknál — számít a szülői segítségre is, legalább annyiban, hogy a gyermeket tanulásra serkenti és ehhez nyugodt körülményeket biztosít neki.

Közben a családi élet is nagy változáson ment és megy keresztül. A fokozott iparosítás egyre jobban igényli a női munkaerők munkába állását. Ez nagy lépést jelent előre a női egyenjogúsítás terén, nehézségek is erednek belőle a családi életben: kevesebb idő jut a gyermekekre, a család otthoni életének alakítására.

Az oktatásközpontúvá váló iskola — akaratlanul is — túlterheli a gyermeket. Ha belelapozunk a történelembe, nem kis felháborodással olvasunk arról, hogy a gyárak, nagyüzemek keletkezése idején mennyire kihatásosak a gyermekek munkaerőjére. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a tanulás is munka, márpedig az, akkor ugyanolyan lendülettel, amilyenvel annak idején a gyermekmunka ellen tiltakoztak, kell manapság minden erőt latba vetni a tanulói túlterhelés és ennek káros kihatásai ellen.

Az ebből eredő gondok világszerte tapasztalhatók, de különösen Európában és több afrikai, ázsiai országban. Philip H. Coombs írja *Az oktatás világválsága* című tanulmányában: „Afrika és Ázsia fejlődő nemzetek oktatási modelljeiket európai rendszerektől vették át, s most osztoznak az európai rendszerekkel abban, hogy ugyanazzal a kihívással kell szembenéznük az oktatás tartalmát és minőségét illetően. A már említett kihívás az összes oktatási rendszernek abból a jelenlegi erőfeszítéséből származik, hogy megnyissa kapuit az alacsonyabb oktatási, gazdasági és társadalmi státusú családokból származó fiatalok előtt” (i. m. 112. old.).

Mivel e gondok feltűnése világjelenség, azért mikor a következőkben hazai oktatásunk néhány problémáját és ezek megoldási lehetőségeit felvázolom, remélem, hogy ezek másutt is jó szolgálatot tehetnek ilyen irányú gondjaink csökkentésére.

Posztív eredmények a felszabadulás után. Az elmúlt két évtizedben népünk műveltségében alapvető változások következtek be — írja Fekete György *Az ifjúság jövője és az iskola* című, 1972-ben megjelent tanulmányában. Az átlagos iskolázottság 5,9 iskolaévről 7,5 iskolaévre növekedett. Kiépült az egységes gyermekvédelem, kiterjedt a gyermekintézmények hálózata: bölcsődék, óvodák, napközi otthonok, kollégiumok létesültek, kiterjedt az iskolaorvosi hálózat. A gyermekek testi fejlődése meggyorsult, ellátásuk, ruházatuk kielégítő. A sokoldalú művelődés gazdag lehetőségeit nyújtják művelődési házak, könyvtárak, múzeumok, mindenki által hozzáférhető módon.

Az általános iskolások mintegy 90%-a elvégzi a nyolc osztályt. A körzetesítés elősegítette az osztatlan iskolák számának csökkentését és fokozta a szakosított oktatás elterjedését. Sok család új, modern lakáshoz jutott, emelkedett a rádió- és tévéelőfizetők száma. Fokozódott az ország iparosodása, javult a lakosság életszínvonala. A nem fizikai munkakörök száma több, mint háromszorosára emelkedett. Az iskolarendszerű szakmunkásképzés arányai tekintetében Európában az elsők között állunk. A felsőfokú tanulmányokat folytató fiatalok létszámaránya tekintetében hazánk a nemzetközi középmezőnybe sorolható, ami jó eredmény, mert hozzátéhetjük nálunk az elhelyezkedési biztonságát is.

A fejlődéssel járó ellentmondások. Elismerve a változások rengeteg pozitívumát, figyelnünk kell azonban azokra a jelenségekre is, amelyek nehezítik a művelődés további kiterjesztését.

A nehézségek egy része magával a fejlődéssel jár együtt. Amikor régi rossz lakásból újba költözik a család, esetleg messzebb kerül a régi munkahelytől, és hosszabb lesz az utazásra fordított idő — kevesebb jut otthonra. A gyerekek a bőség következtében néha túlzott összegű zsebpénzhez jutnak, vagy felelőtlenül dobálják el a tízóraijuk megmaradt részét. A televízió nemcsak előnyt, hátrányt is jelenthet a gyermek szempontjából: sokszor megnézi a nem neki-való filmeket is, sokszor későig fennmarad és másnap álmosan megy az iskolába, szabadidejében mozgás helyett sokszor a képernyő előtt ül, vagy este, mikor már végre együtt van a család, bekapcsolják a tévét és már nincs idő beszélgetésre, a nap folyamán történt dolgok megvitatására.

Mégsem mondhatjuk, hogy állítsák meg a fejlődést, inkább meg kell keresnünk azokat a módokat, amelyekkel csökkenthetők a gyorsuló változásokkal járó tanulási nehézségek és iskolai-családi gondjaink, gyermekeink tanulási nehézségei és hátrányai.

Az iskolai hátrány értelmezése és okai. Nem minden gyereket érint egyformán súlyosan az ismeretek előbb említett halmozódása, ami a mai iskolára jellemző. A jó környezetben, Ferge Zsuzsa kifejezésével „iskolaközele légkörben” élő gyermekek, akikkel foglalkozni tudnak a szülei, általában könnyen veszik az akadályokat. Ők már kisgyermekkorukban annyi ismerethez jutottak, családjuk anyyira kiépítette védettségüket és egyúttal önállóságukat, hogy az iskolába érkezve minden nagyobb nehézség nélkül folytatni tudják azt, amire otthoni, majd óvodai életükben felkészültek.

De ha egy gyermek édesanyja nem él egészségesen a terhesség alatt, már károsodik a gyermek és ezt a károsodást magával viszi egész életére. A csecsemőkori, a korai kisgyermekkorban elszenvedett sérelmek kitörölhetetlenek, mély nyomokat hagynak a gyermek életében — írja Gegesi Kiss Pál *Gyermek-klínikai pszichopatológia* című művében.

Az iskolai hátrányt úgy határozhatjuk meg, mint valamely tanulónak az osztályozható tantárgyakban való indulásbeli, majd rendszerint növekvő lemaradását, eltérését az illető fokon megállapított normától. Honnan ered a hátrány? Először onnan, hogy minden tanterv — szükségszerűen — országosan egységes egy adott iskolatípusban, holott a gyermekek egymástól nagyon eltérőek még azonos életkor esetén is. Itt mindjárt felmerül egy kérdés: jól szabták meg a normát? Gegesi Kiss Pál írja: „Van aki lassan gondolkodik, a másik villámgyorsan. Melyik a normális gondolkodási folyamat? Nagyon sokszor probléma, mert nincs

tudományos adat arról, hogy normális-e, ha valaki nem tanul meg bizonyos életkorra így és így számolni, így és így olvasni, csak később. Az életkorra vonatkoztatott érettség megállapítására van ugyan bizonyos módszer, ez azonban ugyancsak empirisztikus módszer, a tudományos egzaktágtól nagyon messzire van" (i. m. 16. old.). Igen figyelemreméltó összképet mutat be az alábbiakban: „Korunk nevelési rendszerét az a veszély fenyegeti, hogy a pedagógus előtt álló feladattól túlsúlyba kerül a szakmai jellegű tanítás és háttérbe szorul a nevelés. A központi egységes szemlélet a tanítás célkitűzéseit inkább elvi követelményekhez, mint a különböző fejlettségű gyermekek egyéni teljesítőképességeihez méri. Ezért válik egyesek számára az elveiben helyes iskolai tananyag egyre nehezebbé. Így a közepes képességű gyermekek csak nagyon nehezen, a közepesen alacsonyabb képességűek pedig szinte egyáltalán nem tudnak az osztály-követelményeknek egy év alatt eleget tenni... Sok mennyiségi, illetve minőségi iskolai túlterhelésből származó személyiségzavar megelőzhető lenne és az iskolában a tanítás és nevelés között harmónia alakulhatna ki" (i. m. 357. old.).

Idézzük itt Philip H. Coombs könyvének két megállapítását is: „1. Az egyéni különbségek elve azt mondja ki, hogy a tanulók mérhetetlenül különböznek egyéni adottságaikban, tanulási ütemükben és tanulási módjukban. Ezért akkor tanulnak a legjobban, ha a tanulási eszközök és feltételek hajlékonyan alkalmazkodnak egyéni ütemükhöz és stílusukhoz. Ha viszont a tanítási-tanulási rendszer hallgatólagosan figyelmen kívül hagyja ezeket az egyéni különbségeket, akkor az oktatási hatékonyság mélyen az optimum alá süllyed. — 2. ... a fiatalok kíváncsiságát és tanulási kedvét el is lehet nyomni, sőt meg is lehet ölni, ha hosszú időn át olyan feltételek közt élnek, hogy a tanulás szóhoz a félelem, az egyhangúság, a kudarc és az érdektelenség asszociálódik" (i. m. 139—140. old.).

A kizárólag — vagy legnagyobb részét — csak az életkort figyelembe vevő beiskolázási modell egyoldalúságát találóan jellemzi Nagy József *Iskolaelőkészítés és beiskolázás* című művében. „Képzeliünk el egy palacktöltő automatát — írja —. Tétélezzük fel, hogy úgy állították be, hogy csak az azonos magasságú üvegeket engedje be a rendszerbe. A rendszeren belül aztán mindegyikbe egy liter folyadékot tölt. Mivel az azonos magasságú üvegek úrtartalma eltérő lehet, az egyik üvegnek kevés, a másiknak túl sok az egy liter folyadék" (i. m. 24. old.).

A tananyag — az időnként végrehajtott csökkentések ellenére — nemcsak mennyiségileg nőtt, hanem minőségileg is nehezebb lett, mert egyes tantárgyak felsőbb osztályból alsóbb osztályokba kerültek. Mindez a hátrányokat növeli azoknál a gyermekeknél, akik sem otthon (mert a szülők nincsenek otthon), sem a napköziben (mert nem is minden tanulót tudnak felvenni) nem kapnak segítséget az iskolai tanulás munkájához.

Azért időztem hosszabban az iskolába lépők fejlődésbeli különbségeinél, mert a nevelők jól ismerik a szülők sokféle ellenkezését, amikor gyermeküket valamelyik lassabban haladó iskolatípusba javasolják — és emiatt maguk a nevelők is aggodalmaskodással fogadnak minden olyan javaslatot, amely képességeik szerint próbálja más és más osztályba, tanulócsoporthoz sorolni a gyermeküket.

Pedig a gyermek javát éppen ez szolgálja, és ez a különválasztás a biztosíték arra, hogy később a gyermek utólerje azokat a társait, akik nincsenek hátrányos helyzetben. Egyébként itt az ideje, hogy bővítsük a hátrányos helyzetűek fogalmkörét, amelybe — sokszor sablonosan — csak a fizikai dolgozó szülők gyermekeit szokták sorolni.

Kik a hátrányos helyzetűek? A gyermek iskolába lépésekor hozhat magával *múltbeli* hátrányokat, és hatással lehetnek rá *jelenbeli* hátrányok.

Múltbeli hátrányokat hoznak magukkal az összes volt koraszülöttek. Gegesi Kiss Pál írja: „Bármennyire is egészségesnek látszik a koraszülött, a klinikum szempontjából mégsem tekinthető egészséges állapotúnak... Ezért soroljuk őket a potenciálisan betegek csoportjába. Ez az állapot sok veszélyt rejt magában mind a megszületés után közvetlenül az egyed jelene, mind a jövője szempontjából" (i. m. 31. old.). Hátrányosak a rendes időre, de a nyári hónapokban született gyermekek, hiszen ők a későbbi hónapokban született társaiknál fejletlenebbül kerülnek a mindenkinek egyforma „adagot" kiosztó iskolába — lásd a palacktöltő hasonlatot!

Hátrányosak, akik valamilyen idegrendszeri betegségből gyógyultak ki. A rádió *Katedra* című műsorában mondotta dr. Popper Péter adjunktus: „Van egy problémája iskolarendszerünknek, ami évtizedek óta megoldatlan: nincs megfelelő iskolatípus azoknak a gyermekeknek a számára, akik átestek enyhébb, vagy súlyosabb központi idegrendszeri megbetegedésen. Értelmileg teljesen rendben vannak, de nem tudnak olyan koncentráltan dolgozni... gondolok agyvelőgyulladás, agyhártyagyulladás, súlyos koponyasérülésen átesett gyerekekre, akiknek az általános iskolában nehézségeik vannak, de semmiképpen sem valók kiegészítő iskolába, vagy gyógypedagógiára, és ez a gyerekcsoport tulajdonképpen kallódik. Az általános iskolában kudarcok érik őket; ha kiegészítő iskolába kerülnek, ott a fogyatékos környezet az, ami visszafogja fejlődésüket és deformálja sorsukat, további fejlődésüket” (elhangzott 1977. január 27-én).

Múltbeli hátrány, ha a gyerekek nem jártak óvodába, hiszen ma már az óvoda fontos előkészítője az iskolának. Ugyanígy hátrány, ha nem jártak, vagy nem kellő ideig jártak iskolai előkészítőre azok, akik nem járhattak óvodába. Múltbeli hátrány az is, ha olyan messze volt a bölcsőde vagy óvoda, ahová a gyermeket vitték, hogy mindig korán kellett felébreszteni.

A *jelenbeli* hátrányok elsősorban a családdal kapcsolatosak. A nagyvárosok panelházaiban „kis családok” laknak, rendszerint nincs velük nagyszülő. A szülők dolgozni járnak, későn érnek haza. Gyors, kapkodó vacsora közben bekapcsolják a tévét, és aztán már nincs helye beszélgetésnek. — Nehéz helyzet az, ha az egyik szülő alkoholista, vagy nagybeteg. Hátrányt jelent a gyermek életében, ha a szülők elválnak. A szülők sokszor továbbhúzó gyűlölködése megkeseríti, esetleg tönkre is teszi a gyermek életét. Még súlyosabb eset az, amikor lakáshiány miatt az elvált szülők egy lakásban maradnak. Igen sokszor hátrány a második házasság. A gyermek nehezen alkalmazkodik az új nevelőszülőhöz, aki esetleg már saját gyermekeit hozza magával előbbi házasságából. — Hátrányos helyzetben van az állami gondozott gyermek. Az állam mindent megad neki, ami egy jól felszerelt intézetben megadható. De akár intézetben nevelkedik, akár családdhoz van kihelyezve, mindenképpen hiányzik neki a sajátjának érezhető családi otthon melege. Közben a tankönyvek olvasmányai, sokszor a házi, vagy az iskolai dolgozatok témái a család felől nézik a világot... — Hátrányos helyzetben van a veszélyeztetett gyermek. Egy erről szóló rádióriportot egyik napilapunkban így kommentálták: „A veszélyeztetett gyermek környezetében mindenki — részben persze joggal — másra hárítaná a felelősséget. Lehetnek méltánylandó érvei a más feladatokkal túlterhelt iskolának...” stb. Nincs valami torzulás abban, hogy a veszélyeztetett gyermek láttán még méltánylandó érve lehet az iskolának az, hogy más feladatokkal van túlterhelve? Hát mi lehet fontosabb annál, hogy felkarolja a gyereket, teljes figyelmével és szeretetével odaforduljon a veszélyeztetett gyermek felé és ha kell, veszni hagyjon miatta minden „más elfoglaltságot”?

A hátrányok másik nagy csoportja a lakással kapcsolatos. Sok gyermek él tanulásra alkalmatlan, rossz lakásviszonyok között. Albérlet, társbérlet; esetleg zsúfolt és szűk, levegőtlen kis lakásban van a gyermek otthona. Lakással kapcsolatos hátrány a bejárás: ha messze van az iskola. A járatok nem mindig alkalmazkodnak a napi iskolai kezdés és végzés idejéhez. A község vagy kisebb település, ahonnan be kell járni, rendszerint kulturálisan is szegényebb. Hátrány, ha a gyermek automatikus továbbhaladással jutott felsőbb osztályba, de aztán lemarad: Korrekcióból kerül át normál osztályba, de nem bírja jól ezt a tempót. Esetleg korrekcióba való, de ez az adott településen nincs megszervezve. A gyermek egészségével kapcsolatban jelenbeli hátrány lehet az, ha beszédhibás, hallás vagy látás szempontjából csökkent érzékszervű, vagy valamilyen sérülése maradandó.

Látjuk tehát, hogy sok értelmiségi szülő gyermeke is lehet hátrányos, ha a fenti okok közül egy vagy több azzá teszi, bár kétségtelen, mint Gázsó Ferenc megállapítja: legtöbbször a fizikai dolgozók gyermekei közül kerülnek ebbe a kategóriába. A felsorolt okok bármelyike miatt hátrányos helyzetű gyermeknek gondot okoz a normális órarendű iskolában a mindenkinek egyformán hosszú, 45 perces tanítási óra és a napköziseknek a hosszú délutáni ülőfoglalkozás. Nemes Lívia írja *Pszichogén tünetképződés a kisiskolás korban* című tanulmányában: „Iskoláink sajnos nagyon kevéssé vannak berendezve a gyermek aktivi-

tás-szükségletének kielégítésére, akár a tanulást, akár a mozgást illetően, s a napközis gyerekektől lehetetlent várnak: napi 8—10 órán át a mozgás és a tevékenység korlátozását” (i. m. 67. old.). Igaz, hogy vannak játékosá telt feladatok is némelyik tanórán, de ezek — a nevelő célzatos beavatkozása miatt — sohasem egyetlen értékűek a spontán játékkal. Fárast az ilyen gyermekeknek a hatnapos munkahet is. De ahhoz, hogy ne csak a hét végén, hanem hétközben is legyenek a gyermek bioritmusának megfelelően lazább, könnyebb napok, a mostaninál több időre lenne szükség.

Hetirend és minőségi változtatás. A hátrányos helyzetűek felzárkóztatására tett eddigi kísérletek ismertek: a korrekciós osztályok szervezése, ahol kis létszámú tanulócsoporttal több időn keresztül intenzíven foglalkoznak a nevelők; az automatikus továbbhaladás rendszere, ahol bizonyos tárgyakból kapott elégtelen osztályzat esetén is felsőbb osztályba léphet a tanuló. A következőkben olyan tervet kívánok ismertetni, amely több tekintetben eltér az eddiektől. A terv egyes részeit a nevelők — a gyakorlati élet sürgetésére — már több helyütt megvalósították mint Gulyás Sándor írja könyvében; itt inkább csak a szét-szórt próbálkozások együttes, összefoglaló és némi részben módosító vonásait szeretném felmutatni.

Nevezük ezt a típust — az egyik hetilapunkban megjelent ismertetés szerint — szabadnapos tagozatnak. Tagozatnak azért, mert nem a kisegítő, hanem a normál iskola tananyagát használja, és szabadnaposnak azért, mert eszerint minden héten két szabadnap van a hetirendben. Ez azonban nem olyan szabadnap, mint a több helyütt már bevezetett kéthetenkénti szabadszombat. Ez a szabadnap megjelenés szempontjából a kötelező iskolai napokhoz tartozik, de tartalmilag más, mint a tanítási napok, legalábbis másnak kell lennie, mégpedig minőségileg.

Ezt a szabadnapot úgy lehet megvalósítani, hogy az alsó négy osztály tanítási anyagát öt tanévre, vagy a felzárkóztató szabadnapos tagozaton hat tanévre osztjuk szét. Az iskolai évnnyitó, évközbeni szünetek, évzáró és nagyvakáció a rendes tagozattal egy időben vannak. Csak a tanítási anyagra jutó tanítási hónapok száma szaporodik. Az első tanév anyaga tíz hónap helyett 14 hónapot kap, a többi pedig 12—12 hónapot. A felzárkóztató tagozaton az első osztály anyaga két tanévre terjed ki, tehát 20 hónapot kap, a második és a harmadik 14 hónapot, a negyedik pedig itt is 12 hónapot. A szabadnapos tagozaton két rendes tanítási nap után következik egy szabadnap. E napnak más tanítási napoktól való eltérését az teszi szükségessé, hogy kifejezésre jusson lazító, játékos, beszédfeljesztő és szinte család pótló jellege.

Ez a család pótló beszélgetés, a családi nevelést kiegészítő foglalkozás, személyes beszélgetés arra való, hogy az otthoni eredetű feszültségek által keletkezett sérülések gyógyuljanak, vagy hogy intézeti nevelkedés esetén a családi élet hiányát, amennyire lehet, pótolja.

A minőségi eltérést külsőségek is jelezhetik: például szabadnapokon a nevelő nem a katedrán ül, hanem a gyerekek közt, sőt egy-egy alkalommal rábizhatja a „tanítókodást” valamelyik gyerekre. (Ilyenkor egy kicsit tükörben láthatja magát: a gyerekek viselkedésén kiderül, mit láttak tőle.) A legnagyobb minőségi különbséget azonban a rendes tanítási napok a nevelő családi hangvétele, az egyes gyerekekkel való külön beszélgetése, a foglalkozás változatossága hozza létre. Ilyen külön beszélgetésre az az idő alkalmas, amikor a gyerekek rajzolnak.

Ezt a kötetlenséget azonban, ami a szabadnapokon van, nem lenne helyes a tanítási napokra is átvinni, több okból. Először is azért, hogy a gyerekek felismerjék: vannak dolgok, amiket csak rendszeres figyelemmel, komoly munkával lehet megtanulni, elsajátítani. Az élet nemcsak játékból áll. De még azért is hozzá kell szokni a rendes tanítási napok komoly fegyelméhez, mert előfordulhat, hogy a szülők olyan helyre költöznek, ahol nincs szabadnapos tagozat, és akkor a gyerekek könnyebben beleilleszkednek a nehezebb iskolai stílusba. A szabadnapos tagozatot ugyanis nem kell mindenütt bevezetni, hanem főleg két települési formában: a nagyvárosok peremkerületeiben, azokban a nagy iskolákban, ahol párhuzamos osztályok vannak, másfelől olyan kis településeken, ahol nincs óvoda, mert az itt élő gyerekeknek szükséges az, hogy fokozatosan szokjanak hozzá az iskolai renchez.

A szabadnap feladata kettős. A gyerekek felügyelet mellett és jó tanulási körülmények között írhatják és tanulhatják meg a házi feladatukat: ez napközi-pótló tevékenység; másfelől pedig a már említett lazítás, a beszédfelkészítés és a családi jellegű beszélgetés a cél.

Rendes tanítási napon csak az első negyedóra vagy szünnap, szabadnap utáni napon az első félóra lehet kicsit kötetlenebb, amíg belemelegednek a munkába. Írásbeli házi feladat lehetőleg csak a hét közepén levő szabadnapon legyen, a hétvégén lehet séta, kirándulás, múzeum- vagy tárlatlátogatás. — A házi feladat végzése-tanulása rendszeresen adott időben legyen, hiszen ez is munka, de arra vigyázni kell a nevelőnek, hogy ne váljék póttanítási nappá. A szabadnap egyéb foglalkozásaira jó útmutatást adnak azok a kiadványok, amelyek részben az óvodai, részben az általános iskolai szakirodalomban rendelkezésre állnak.

Akiknek a felső tagozaton is ilyen lassúbb tempóra van szükségük, azok ott is erre jelentkeznek. Itt ismét a nehezebb ötödik kap 14 hónapot, a többi 12–12 hónapot. A szabadnapos tagozat órái — ha egyébként az iskola rendje megengedi — a szabadnapokon 30 percesek. Az első osztályban helyes lenne így tartani az órákat a rendszer tanítási napokon is.

Sok a hibásan beszélő gyerek. Nincs mód arra, hogy valamennyi logopédushoz kerüljön. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy sok gyerek át tud térni a rendszer beszédre, ha egy kicsit külön, türelmesen foglalkoznak vele. A jó kiejtésre, helyes beszédre egész élete folyamán szüksége lesz. Ha kisebb korában nem tanul meg tisztán beszélni, sok csúfolódást és ezzel járó lelki sérülést kell elviselnie. A külön foglalkozáshoz azonban külön időre van szükség — ez nyilvánvaló.

Ennek a tervnek, mely ismétlem, a gyakorlati szükség következtében már jó néhány helyen meg is valósult, ha nem is ebben a formában, vannak ellenzői. Vegyünk sorra egynéhány ellenvetést. Sokaknak az az első és fő kifogásuk, hogy ez az elkülönített megszegyenítő és egész életre szóló, mert az ide felvett tanuló nem tud átlépni a normál tanmenetű osztályba. Ami a megszegyenítést illeti: nagyobb sérülést okoz a tanulónak, ha minden órán, minden héten megszegyenül, mint az, ha az iskolában és az órákon jól érzi magát, sikerei vannak, csak egyes csúfolódó kedvű gyerekek a szünetben „húzzák” emiatt, ami akkor is előfordulhat, ha nem az a) osztályba jár, hanem b)-be. Az ötödik tanév után, ha addig kellőképpen megerősödött, zökkenő nélkül átléphet a rendszer tanmenetű részbe, de ha ezután is szüksége van arra, hogy fáradékonysága miatt lassúbb tempóban haladjon, járjon a felsőben is szabadnapos tagozatra. A legfontosabb azonban az első osztályosok helyes szétválasztása, mert, mint Nagy József is rámutatott: a gyermek sorsa az első osztályban dől el, az iskolába lépéskor. Ki milyen szinten indul, viszonylag ugyanolyan szinten fejezi be tanulmányait (l. m. 40. old.).

Az Oktatási Minisztérium kiadásában megjelent tanulmánykötetben Kotnyek István azt írja *Az úton végig kell menni* című fejezetben: hiába próbáltuk meg a legkülönbözőbb módszerekkel egy osztályon belül differenciált oktatást megvalósítani, a nagyon erősek ellustultak, mert annyit játszva elértek, mint a lemaradó többiek, viszont a lemaradóknak elérhetetlenül magas és elcsüggesztő volt a jobbik tudás-szintje. Csak az segített, amikor külön osztályba szétválasztották őket. Hasonló tapasztalatokról számol be Bellay László igazgató a *Köznevelés* 1977/13. számában a felső tagozaton orosz és matematika órákon külön osztálytermekben tanított és tudás-szint szerint elkülönített tanulócsoportok jó eredményeiről.

Az aggodalmakra, hogy mit fog szólni a szülő, vagy a gyerek az ilyen szétválasztáshoz, azt a közvetítő megoldást ajánlhatjuk, hogy kezdjék meg a szabadnapos tagozatot az önként jelentkezőkkel. Lehet, hogy éppen az értelmiségi szülők fogják elsőnek felismerni ennek előnyeit. Aztán tegyék lehetővé, hogy október elején még oda csatlakozzanak azok, akik odaválók. Lehet, hogy így az első hónap elveszett ezeknek a gyerekeknek, de az önként vállalt helyen nagyobb lelkesedéssel fognak továbbtanulni, a szülők pedig meg fognak győződni az átirányítás szükségéről.

Egy másik ellenvetés: sokat segít a körzetesítés, ezért nincs szükség ilyen megoldásokra. — A körzetesítés valóban segít, ha arra minden feltétel adva van: jó és jó időben történő közlekedés, nagy tantermek a befogadó iskolában

és elegendő kapacitás a napközi konyhán. Ha nincs jó közlekedés, vagyis nem külön diákjárat közlekedik, esetleg nem is napi iskolakezdés-végzés időpontjában, ha a központi iskolában zsúfoltak lesznek a tantermek és emiatt a tanítás kétféleképpé válik, ha a napköziből kiszorúlnak az oda jogosan felvett gyerekek, akkor nem kell siettetni, erőltetni az összevonást.

Kis településeken különösen meggondolandó az iskola megszüntetése. Itt komplex szemléletre van szükség; nem elég csak az aktuális tanuló-létszámot figyelembe venni. Amíg a faluból csak a tanácsi székhelyet, vagy a térsz központot helyezik át máshová, ezt még kiheveri egy egészséges közösség. De amikor a kisiskolát, az alsó tagozatot bezárják, tömegével válnak eladóvá a házak. Akkor már fiatal házások nem hajlandók ott építkezni. Így a mai eléggé zsúfolt városok újabb bevándorlókkal szaporodnak, és már közművesített falvak kezdenek elnéptelenedni. És ha nagyon megritkúlnak a kis iskolák, egyes tanyarészekben felütheti fejét a teljes analfabetizmus.

Óvodák viszont alig vannak a tanyán. Ha ilyen helyeken az iskola szabaddalapossá válik, a szabadnapok egyikére rendszeresen bejárhatnak a kicsinyek, az iskolásoknak pedig az öt tanév elegendő, de szükséges is ahhoz, hogy jól átvegyék az alsó négy osztály anyagát.

A végzős osztályok terve. A tankötelezettség tíz tanévig tart, de sok tanuló már a hetedik tanév után nyilvánvaló, hogy nem fogja elérni iskolaköteles korban a nyolcadik osztályt. Ennek lehetnek szociális, egészségügyi okai is: a fejlettebb leányok férjhezmennek, stb. Ilyen tanulók részére az utolsó tanévben körzetenként külön tanulócsoportot, úgynevezett „végzős osztályt” javasol egy másik terv. — Az iskolából kimaradónak ne az legyen az utolsó emléke, hogy másodszor járta a hatodikat, vagy harmadszor az ötödiket. Ennek az osztálynak kettős feladata lenne: átismételnék a tanulók alapfokon azt, amit fogalmazásból, számtanból stb. tanultak. Másik feladata (és ebben különbözik a már ismert „ismételőiskolától”), hogy a helyi vagy kerületi könyvtáros, népművelő, vagy népművelési szakkörvezető bevonásával, általuk is megtartott órákkal megismertetik a tanulókat az önképzés, az önművelés helyben lehetséges módjaival, és ezek az előadók személyes kapcsolatokat építhetnek ki az iskolát elhagyókkal. — A további önműveléshez többféle módon lehet ösztönzést adni. Például: a végzős évet első évfolyamnak tekintjük, a „második” tanévben heti egy óra könyvtárlátogatás, vagy egy szakkör rendszeres látogatása lenne ajánlott, vagy valamelyik TIT-tanfolyam látogatása, ugyanígy a harmadik tanévben is. Ezekről ugyanúgy látogatási igazolást lehetne kiadni, ahogyan TIT-tanfolyamokról szokásos.

Meggondolandó lenne ennek a tervnek egy olyan elágazása, amely szerint az automatikus továbbhaladás elvét felsőbb osztályokban is alkalmazva az egy vagy több tantárgyból elégtelenre állók úgy léphetnének felsőbb osztályba, hogy ott lenne a „végzősbe irányítva” megjegyzés. Ők tehát a hetedik tanév után a végzős osztályba kerülnének. Az elmaradt, el nem végzett tantárgyakból utólag külön is tehetnek pótlólag vizsgát, és akkor ez kerül az értesítőjük megfelelő rovatába. Ilyen rendszerű a finn felnőttoktatás, vagy a magyar rádió „Felsőbb osztályba léphet” akciója.

A szakmunkásképzés egyik lehetséges változata. Említettem a pozotívumok között, hogy hazánk az iskolai rendszerű szakképzés arányai tekintetében Európában az elsők között áll. De közben ebben az iskolatípusban is vannak lemorzsolódások. Ez részben nemzetgazdasági veszteség, ugyanakkor az illető fiatal számára talán egy egész életre szóló kudarc, ezért figyelniük kell ennek a „kisebbségnek” a sorsára is és keresnünk kell a segítés módjait. A gyenge iskolából jó bizonyítvánnyal, vagy jó iskolából gyenge eredménnyel érkezett tanulók azok, akik nincsenek kellő szinten ahhoz, hogy a szakmunkásképző elméleti anyagát tanulni kezdhessék. (E helyzet nehézségeit a Munkaügyi Minisztérium egy reprezentatív felmérése részletezi Fekete György *Az ifjúság jövője és az iskola* című tanulmányában.) — Egy fél év elég lenne ahhoz, hogy pótolják az elmaradtakat, de mert a középfokú iskolákban nincs „keresztffélév”, ezért helyesebb erre — indokolt esetben — egész tanévet rászánni, ez lenne a „pótló” vagy előremutató névvel: a „felvételi tanév”. Országosan elég lenne minden megyeszékhelyen egy olyan iskola (a fővárosban kerületenként egy),

amelyik kiegészített tanári létszámmal ezt a külön foglalkozást vállalná. Gyakorlati munkán és a munkavédelmi órán ezek a tanulók együtt lennének a többiekkel, csak elméleti órán lennének külön. Ekkor elsősorban a hiányokat pótolnák és később térnének rá a szakmunkásképző anyagára. Hogy anyagilag ne érje őket károsodás, kiegészítő ösztöndíjjal annyit kellene megkapniok, hogy mindig azonos bérszinten legyenek három évfolyamig járó társaikkal.

Addig is, míg erre a megoldásra sor kerülhet, vannak kevesebb költséggel megvalósítható tervek is. Ilyenek: három- vagy négyhetes üdülő jellegű „felvételi táborok” szervezése a gyengébb bizonyítvánnyal szakmunkásképzőbe jelentkezők részére. Egy másik javaslat: szervezzenek a községi-kerületi könyvtárak, a művelődési házak az iskolaévtől kezdődően több hónapig tartó, heti két-háromórás korrepetálást a gyengébb eredménnyel végzett szakmunkástanulóknak. Az időpontok egyeztetésével ezeket az órákat a tanulók gyakorlati foglalkozású napjaira lehetne beosztani.

Azt, hogy mi mindent kell pótolni egy ilyen tanfolyamon, bőven részletezi a már említett reprezentatív felmérés.

Amit Gyurkovics Tiborné írt a fogyatékos gyermekekről a *Vigilia* 1976/9. számában: „...”, védett környezetet kell biztosítanunk e gyerekek számára, helyet a világban számukra is, olyan helyet, ahol elfogadják őket úgy, ahogy vannak”, elmondhatjuk a hátrányos helyzetűekkel kapcsolatban is. Létfonosságú számunkra egy olyan iskolatípus, amely a „gyorsuló időben” is figyelembe veszi, ki mennyi terhelést bír el, és nem korhólyja őket szüntelen azért, amiért nem tudnak gyorsabban haladni. Selye János *Stressz distressz nélkül* című könyvében olvashatjuk: „Az embernek elismerés kell; a folytonos bírálathoz — sokkal inkább, mint bármely stresszor — csak a csalódás és a hiábavalóság érzetét kelti”. A sok kudarc deviáns hatáshoz is vezethet.

Magunkra venni ezeknek a fáradékony, csalódott, sokszor már kiskorukban is hányt-vetett életeknek a gondjait és hajszoltságuk enyhítéséért megtenni mindazt, ami tőlünk telik, olyan szolgálat, mint a pohár víz nyújtása, amely el nem vesztetheti jutalmát.

Irodalom: Ph. H. Coombs: Az oktatás világváltsága, Tankönyvkiadó, Bp. 1971. — Dr. Fekete György: Az ifjúság jövője és az iskola, Kossuth Kiadó Bp. 1972. — Ferge Zsuzsa: Az iskolarendszer és az iskola tudás társadalmi meghatározottsága, Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. — Gazsó Ferenc: Iskolarendszer és társadalmi mobilitás, Kossuth Kiadó Bp. 1976. — Gegesi Kiss Pál: Gyermekklinikai pszichopatológia, Akadémiai Kiadó, Bp. 1971. — Gulyás Sándor: Cigánygyerekek hátrányai és esélyei, Tankönyvkiadó, Bp. 1976. — Nagy József: Iskolaelőkészítés és beiskolázás, Akadémiai Kiadó, Bp. 1974. — Dr. Nemes Livia: Pszichogén tünetképződés a kisiskolás korban, Akadémiai Kiadó, Bp. 1974. — Oktatásügyi Minisztérium: Tapasztalatok a cigánygyerekek nevelésének és oktatásának köréből, Bp. 1975. — Selye János: Stressz distressz nélkül, Akadémiai Kiadó, Bp. 1976. — Cikkek, tanulmányok a Köznevelés és a Szociológia egyes számaiból.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézirateikat két példányban (egy másolattal) és a szabványnak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőséget a kéziratmásolás többlet-költségeitől.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Konfrontáció

(KONFRONTATION)

Kivonultak rudakkal.
Vágják a jeget s irgalmasan
a kacsákat, hattyúkat
kiolvasztják
a befagyott tóból.

Arra a férfira ott a parton
ki illetékes?
A serény mentőkre mered.
De a fagy már belémart,
mellében a madár
halott.

Sóskertek

(SALZGÄRTEN)

Kiszáradó
vizágyások fölött
láthatatlanul kivirul
a phönixvirág
a tenger fehér
hamujából.

Zsoltár

(PSALM)

Föld, sérülékeny malomkő,
porló permet, porló kő,
porló fény.

Emberliszt. Atkozott
és áldott kenyércsillagunk
a levegő vékonyka héjában.

Fekete angyal

(EIN SCHWARZER ENGEL)

Fekete angyal
jön majd és így szól:
„Megtagadta fehér színét a hó,
fehér tollaikat átkozzák a hattyúk,
a lepedő esküszik, bőrtök foltos,
a tehének tejét vér színezi.”

Olajfa Korfu szigetén

(EIN ÖLBAUM AUF KORFU)

Egyik barátom Korfu szigetén,
én nem voltam jelen,
írás és pecsét nélkül,
csak úgy bizalomra
vett egy olajfát nekem.
Ott áll a fa az öböl peremén
s azóta már legbecsesebb tulajdonom,
oly igen enyém, mint semmi más,
mivelhogy nem tartok rá igényt.

Nem tudok vele törődni,
nem fogom látni soha életemben,
de létezik.

Tudom, hogy néz a hajók után,
szállást ad a szélnek s a fénynek,
idegeneket vendégel meg szelíd
olajbogyómmal.

Ott messze bárkinek
könnyedén vendégjogot adhatok,
és az én fa és tenger nélküli
ablakom éjjel, nappal
csupa érkezés és elindulás.

Évről évre szebb lesz az én olajfám.
Titokban már azt kutatom,
Ki örökölje.
Hogy Korfumat elérje,
nem kell neki végrendelet.

Útközben

(UNTERWEGS)

Sűrű
a jog házsora
s jóval éjjel előtt már
sötét.

Kik a kegyelem kunyhóiban
alusznak mint örök,
a szélhez támaszkodnak,
fejük fölött
csillagcserepek.

HAJNAL GÁBOR fordításai

Senkiföldje

(NIEMANDSLAND)

*A kutakat betemették.
Nem fogadhatlak úgy mint Ábrahám.
Nem vagyok Mamré kertje.*

*Senkifölded vagyok.
Ha szereted a bogáncsokat,
minden parcella szabad,
de magad kell hogy vizet áss magadnak.*

*Segítségedül nem kell angyal.
Jöjj mint a fű,
mely nem iszik korsóból.
Szép dúsán kizöldítjük egymást.*

Barátainnak

(MEINEN FREUNDEN)

*A hatvanat hamar elérjük.
A veszteség mindig sietős.
Csak azután kezdődik
a mi időnk, a régiben az új arc,
az ifjúság, a maradandó.*

A teljes igazság

(DIE GANZE WAHRHEIT)

*Láttuk, ahogy
a mohó rigók
ronggyá tépték
a sárga sáfrányt.*

*Halljuk, ahogy
a fekete torkok
fényként
szállnak alá.*

Verébbalál

(SPERLINGSTOD)

*Fölvétetni
a verebek közel
Nem ijesztenek minket
jelekkel.
De hova hullnak el,
mikor órájuk eljön?*

*Föllelhetetlen testvérek.
Mind megvannak teljes számban,
soha, egy se hiányzik...*

Éjjel

(NACHTS)

*Uram, nem tudok imádkozni többé.
Fáradt vagyok.
Mit mondhatok neked,
amit már régóta ne tudnál?*

*A Szép, az szép,
az Iszonyatos iszonyú,
az Igaz megmarad igaznak,
csak nehéz fölismerni.
Egymásba vegyül a Jó meg a Rossz,
oly könnyen összefonódnak,
s oly könnyelműn választjuk széjjel őket
Dicsőségre és Kárhozatra,
ettől lesz tisztátalan jámborságunk.*

*Uram, nem tudok imádkozni többé!
Elfárasztott az ember nyomorúsága,
a teremtmények kinszenvedése.
Teremtésed fölséges,
de irtalmatlan.*

*Dicsértelek, szerettelek,
védtelek bárki mástól,
saját magamtól, s végül
Tennenmagadtól, mindenestül
emberi mértékembe vetve.*

*Nem bírom tovább! Hagyj aludnom
az olajfagyökereken
egy getszemáni-órát.
Nem akarom látni az Angyalt,
ki a kelyhet hozza Fiadnak.*

*De hagyd kiinnom,
hogy nagykorúan ébredjek föl
a gyermekség ájulatából
a Kereszt alatti testvériségre.*

RÓNAY GYÖRGY fordításai

EMBERHEZ MÉLTÓAN LAKNI

Alig múlt egy éve, hogy a kanadai Vancouverben lezajlott az első világkonferencia az emberiség lakásviszonyairól. Korai lenne még megoldásokról beszélni — jobban, szebben lakik-e azóta az emberiség, többnek jutott-e emberhez méltó fedél a feje fölé? A tudósok számításai szerint a vancouveri konferenciától a mai napig körülbelül húszmillió lakást kellett volna építeni — ehelyett inkább földrengések, katasztrófák döntöttek romokba a már meglévőket is. A lakáskérdés függetlenül a társadalom ideológiájától: probléma maradt mind a szocialista, mind a kapitalista, mind a fejlődésben levő társadalmakban. Csak minőségileg van különbség; míg az északi földtekén az építésszek, lakástervezők, politikusok az optimális egy főre eső lakótér nagyságán vitatkoznak — addig a déli földtekén szó szerint azt a legolcsóbb fedeleket keresik a szakértők, amin nem csurog át az eső, nem süt be a trópusi nap, s amelyet nem fúj el a szél.

A vancouveri konferencia (1976. május 30-tól június 11-ig) új nevet választott magának: *Habitat*. A latin eredetű kifejezés a biológia tudományos szótárából származik, ahol az állatok, illetve a növények életterét jelenti. A huszadik század végén döbbsen rá először az emberiség arra, hogy élettere a lakótérre szűkült le, és legfontosabb feladata ezt a lakóteret valóban emberhez méltó „lakássá” tenni. A *Habitat*-konferencia folytatja a világkonferenciák sorozatát, amelyektől az optimisták forradalmi változásokat, a pesszimisták pedig semmi kézzelfogható eredményt nem várnak. Az igazság azonban valahol a félúton van. Az eddigi világkonferenciák mind azt bizonyítják, hogy a hatás, a pozitív irányú változás csak évek múlva, lassan lesz mérhető. Az elvi politikai vagy erkölcsi határozatok és irányelvek aprópénzre váltása, gyakorlati kivitele lassú munka — de nem teljesen eredménytelen. A dialógus, a megoldásokat kereső viták nemzeti, közösségi vagy helyi síkon tovább folytatódnak. Így remélhetünk változásokat a bukaresti népességi világkonferenciától, a római világelelméleti konferenciától, a mexikói női világkonferenciától vagy a legutóbbi nairobi-i világkereskedelmi konferenciától. Egyáltalán, jó az, ha a világ népei, kormányai, szakértői közösen összeülnek és megtárgyalják az emberiség határokat átívelő közös problémáit. Még akkor is, ha az eredmény az első látásra nem kézzelfogható. Egyre inkább kialakul az a szokás is, hogy a „hivatalos” világkonferenciával párhuzamosan „nem hivatalos” konferenciát is tartanak, ahol még kritikusabban, szenvedélyesen napfényre kerülnek azok a problémák is, amelyek a „hivatalosoknak” esetleg kényelmetlenek. Maga a vancouveri *Habitat*-konferencia gondolata 1972-ben Stockholmban a környezetvédelmi konferencián öltött testet — és ebben nem kis szerepet játszottak a „nem hivatalos” mellékkonferencia résztvevői.

A konferencia célkitűzése a városi és vidéki lakásviszonyok anyagi, társadalmi, kulturális és szervezeti szempontokból való vizsgálata volt. A résztvevők tehát elsősorban az adott helyzet feltárására törekedtek; ténymegállapításokra, amelyek elengedhetetlenek a helyes analízishez. A delegátusok általában saját problémáikat adták elő — és vázolták azokat a megoldásokat is, amelyeket az ő országukban a lakásproblémára már megtaláltak; de sajnos kevésbé foglalkoztak a világgal. A helyi megoldásokból nem alakult ki egy, az egész világra érvényes szintézis. Nem csoda tehát, hogy a záróegyezmény is csak az egészen globális elveket hangoztatta. Az egyetlen pont, amelyben minden delegáció egyetértett, a telekspekuláció elleni tiltakozás volt. A kormányoknak először is egységes védő törvényhozást kell kidolgozniuk, amely minden állampolgárnak egyenlő esélyt biztosít a házhely megszerzésében. A résztvevők elismeréssel adóztak a szocialista országok eredményes harcának a telekspekuláció ellen és elítélték főleg az ázsiai és dél-amerikai törvényhozásokat, melyek a szegényebb városi néprétegeket gyakorlatilag kizárják a telekvásárlásból és a saját ház, illetve lakás megszerzéséből.

A vancouveri *Habitat*-konferencián 134 ország képviseltette magát, ezenkívül 1500 polgármester és 175 nemzetközi, érdekelt szervezet is részt vett a munkában. A közös fórum munkáiból, ha szintézis nem is alakult ki, bizonyos tendenciákat ki lehet olvasni. Az első ilyen tendencia az úgynevezett „demográfiai gyorsulás”. A szakértők megállapították ugyanis a tudományos statisztikai előjelzéses módszerekkel, hogy az eddigi elképzelések és „jóslások” (pl. még a komoly „Club of

Rome' előrejelzései is!) ma már meghaladtak, és a valóság, valamint a jövő fejlődési ritmusa, a városi lakosságot illetően még rohamosabb és még több gondot okoz. Egy-két kiragadott statisztikai adat szinte apokaliptikus víziót tár szemünk elé. Kétezerben például Kairó lakosainak száma 15 millió lesz, Mexikó városé 31 millió és a braziliai Sao Pauloé 26 millió. Kétezerben a milliós városok kétharmada már a déli földtekén, az ún. fejlődésben levő országokban lesz. Kétezerben nyolcmilliárd lesz a föld lakosainak száma; ezeknek mintegy kétharmada milliós városokban fog élni. A nagyvárosok növekedési tempója háromszor gyorsabb, mint a vidéké. Az elkövetkező harminc évben 600 millió új lakásra lesz szükség — természetesen úgy, hogy elméletileg a ma meglévőkből egy sem kerül lebontásra! És végül: a harmadik évezredben 3500 milliós város lesz a földön — több mint tízszer annyi, mint jelenleg.

Az új világvárosok problémái a konferencia egyöntetű véleménye szerint egyenlőek lesznek a kül-, illetve peremvárosok problémáival. Ezek a „modern” külvárosok, mint rákos daganatok **terjeszkednek feltartóztatatlanul a fejlődésben levő kontinenseken.** Külváros és nyomortelep ezeken a világrészeken egyet jelent. Nyomortelepek sajnos léteznek még az úgynevezett fejlett társadalmakban is. Egy lényeges szociológiai különbség van azonban az északi félteke és a déli félteke nyomortelepei között. Míg nálunk, északon a nyomortelep lakói általában rezignált, gyökerüket vesztett, esély nélküli emberek és a szociális törvények gondozottai — addig Afrika, Ázsia és Dél-Amerika országaiban a nyomortelepek lakói energikus, fiatal, kezdeményezőképes emberek, családot, akik a városban akarnak új életet kezdeni. A szociális igazságtalanságot ők érzik a legjobban — a forradalmi változások potenciális hordozói is a soraikból kerülnek ki. Ma a földön kétszáz millió ember él ilyen külvárosi nyomortelepeken — melyeket a szakirodalomban *squatter*, *slum*, *favella* vagy *bidonville* névvel illet. A világ összes városi lakosságának 40%-át teszi ki jelenleg — kétezerre azonban a városlakók kétharmada lesz slum-lakos. Tíz év múlva a legszerényebb számítások szerint is ezer millió ember fog nyomortelepeken élni.

Egyes fejlődésben lévő országok kormányai a haladás nevében harcot indítottak a nyomortelepek ellen. Elindultak a dömperek és buldózerek Indiában és Dél-Amerikában, hogy elsöpörjék a keménypapírból, zsákvászonból, benzines-hordókból összetakolt viskóerdőket. Kalkuttában ráeg Indira Gandhi kormánya alatt (főleg fia kezdeményezésére) szanálás ürügyén naponta több négyzetkilométer squattert „tisztítottak meg” a gépek. Az emberek azonban iürgébbek voltak a dömpereknél — néhány kilométerrel odébb, egyetlen éjszaka, szinte a földből újra kinőtt a letarolt viskóerdő. Az elűzés és a lerombolás tehát nem megoldás. A megoldás útját Barbara Ward változta három szóval: víz, csatorna, közlekedés. 1) **Víz.** A biológiailag tisztátalan víztől naponta 25.000 ember pusztul el. Barbara Ward szerint a világ kormányainak évente háromezer millió dollárt kellene tíz évig a városi vízellátási program rendelkezésére bocsátaniuk, és akkor minden városlakó egészséges vízhez jutna. 2) **Csatornázás.** A fedett szennyvízlevezetés megteremtése az alapvető higiénia feltételeit, csökkentené a patkányok számát és számos járványt, illetve népbetegséget szüntetne meg. 3) **Közlekedés.** A busz- és villamosjáratok legfeljebb a külvárosok belső gyűrűjét érintik. Innen a külvárosok széléig még hosszú gyaloglás vár az ott lakókra. Az odavezető utak járművek számára járhatatlanok. Nyáron portenger — télen hó, eső, sár. Kiszámították már azt is, hogy például Dél-Amerikában egy egymillió lakosú városban a külvárosok lakóinak naponta öt kilométert kell gyalogolniuk a munkahelyig vagy a városközpontig — egy ötmilliós városban ez a távolság tíz kilométerre nő.

A Habitat-konferencia egyik szóvivőjét újságírók megkérdezték, milyen lesz a huszonegyedik század városa. A válasz szerény volt, nem beszélt felhőkarcolókról, magasvasútról, bevásárló-központokról, hanem egyszerűen azt mondta: az ideális világváros külváros lesz vízvezetékekkel, csatornával és közlekedési szolgálattal.

Mi is feltehetjük a kérdést: maradnak-e tehát nyomortelepek? Pléhtetejű faházak, vályogviskók? A válasz talán meglepő: a külvárosi nyomortelepek problémája a fejlődésben lévő országokban elsősorban nem ház-probléma. Nem az a kérdés, hogy a milliók bádogviskókból vadonatúj betonkalitkába költözzenek. Hongkong és Szingapur külvárosaiban húszemeletes bérházakban laknak a sze-

gények. Repülőgépről mindenesetre impozánsabb látvány, mint K'nszasa pálmalevélkunyhói vagy Mexikó-City deszkabódéi — emberinek azonban ez sem emberibb! A nyomortelepek problémáit fokozatosan kell megoldani. Első helyen áll a biztos, állandó munkaalkalom (harc a munkanélküliség ellen), másodsor a helyes táplálkozás, harmadszor az iskolázás és a továbbképzés (harc az anal-fabetizmus ellen), negyedszer az egészségvédelem, és végül utoljára a saját ház vagy lakás birtoklása. A rendszeres fizetésből elő képzett külvárosi család fel fogja tudni építeni azt a lakóhelyet, amely neki a legjobban megfelel. Egyre jobban terjed a szakértők között a külvárosi lakosság önszegélyezésének propagálása és erősítése. Az építési és lakószövetkezetek, a helyi kezdeményezésem alapuló lakóprogramok egyre több támogatást kapnak mind a nemzetközi, mind a privát (köztük természetesen a katolikus) segélyszervezetektől.

Említsük fel példának a dél-amerikai ún. „Site+Service Project”-eket. Az európai segélyszervezet (Caritas, Misereor stb.) hatalmas telket vásárol a külvárosban, felparcellázza, utcát épít, vízvezetéket és csatornát ását, esetleg a villanyt is bevezeti. Az új telepek szövetkezetet alkotnak és a szervezettől egyéni hitelt kapnak, amit kamat nélkül tíz éven belül visszafizetnek. A szövetkezet beszerzi az építkezéshez legszükségesebb anyagokat, majd minden család saját fizetésére és igényének megfelelően, saját munkájával felépíti a házat. A vancouveri konferencia egyik munkacsoportja ezt a témát („Self-help and Low-Cost-Housing”) elemezte részletesen. Mintegy száz építész mérnök és szakértő negyven országból napokon keresztül viták, előadások és filmvetítések keretében kereste a legcélravezetőbb megoldást. Az önszegélyprogramok mindenesetre javallásra találtak. Megállapították, hogy az új, egyszerű építési módszerek nem annyira technikai kérdések, mint inkább szociálpolitikaiak. Az emberiség felének lakásproblémái vannak; a szebb, jobb, emberibb lakáshoz való jog az elemi szabadságjogokhoz tartozik, s amíg ez a jog nincs biztosítva, addig nem lesz társadalmi béke sem.

A településpolitikában sem a szubvencionálás, sem a hitelprogramok nem vezettek sikerre. Mindkét esetben bebizonyosodott, hogy a fejlődésben levő országokban ezen az úton csak a tehetősebb középréteg jutott jobb, szebb lakáshoz — a külvárosi proletariátus számára még a hosszú lejáratú, előnyös kamatú hitel is elérhetetlen álom. Az ilyen településpolitikai és hitelpolitikai megmondolások mögött az európai mentalitás búvik meg; legtöbbször európai kormányok és segélyszervezetek próbálják az európai megoldást Dél-Amerikába vagy Afrikába áttültetni — de ez természetesen nem vezet sikerre. Mind ez idáig a kooperatív önszegélyezés bizonyult a legsikeresebb módszernek.

A kezdeményezés, a változáshoz szükséges akarat a nyomornegyedek lakóitól magától indul ki. Szabadon választott szóvivők képviselik ezt az „akaratot” a hivatalos szerveknél. A hiányzó tőkét a meglévő kihasználatlan munkaerő fedezi — ahogyan ezt Vancouverben az egyik résztvevő is kifejezte: „A mi tőkénk az emberi munkaerő!” Az igazi, eredményes lakószövetkezet azonban a lakóházak felépítése után sem szűnik meg. A cél nem annyira az „építsd magad” elvének megvalósítása, hanem az „igazgasd magad” érvényre juttatása. Az önerőből felépült új városnegyedben új társadalmi közösség alakul ki, mely az első közösségi tapasztalat sikerélményén felbuzdulva most már társadalmi és politikai öntudatát is fejleszti. A részvételből (participatio) lassan fejlődés, haladás lesz (emancipatio). Nemcsak a saját ház lesz fontos, a tető a család feje fölé, hanem az utca is, a vízszolgáltatás, a csatornázás — majd egy későbbi stádiumban a helyi egészségi szolgáltatás, az óvoda, az iskola, a kultúrház, a sportközpont, az öregek otthona stb.

Dél-Amerikában, Afrikában már számos példa áll előttünk az ilyen szövetkezeti városnegyedek létesítésére. A helyi egyházak — mind katolikus, mind protestáns részről — példásan kiveszik részüket az új lakóközösségek megalakításából. Az új keresztény bázisközösségek az emberi haladás, a társadalmi, gazdasági, és politikai felszabadításért folyó harcban az első sorokban küzdenek a fejlődésben lévő kontinenseken.

Útinapló

ESZAK FELE

Fekete éjszakákon törném
 át magam, hogy még elérjem
 mint lopva haladó hajó
 — bár tudom, hogy lassan járnak
 a hajók a tengeren
 és néha körben.

CHARTRES

Sötétkék ablakai áfonya-mélyén
 vackát bontja az ólom-
 foglalat. Ízlelik a lágy esőcseppeket
 bent sárga kerekék, vérték, tjeđt
 arcoskák.

Fájdalom-parányok bodrozódnak
 üvegtavakon s visszahúzódik ott
 az áhitat. Megváltásunk
 inog és habozik.

S ha néha már letörtünk egy-egy
 darabot a túlsó falból s egyik

lábunkkal
 odaát vagyunk, — lehullunk
 ide vissza. Áfonyát enni. Nézni még.
 Kikaparni a múltból üvegmadarak
 apró csontjait. Megcsodálni.
 S abroncsokat fenni a percből
 napi gondunk részeg mustjainak —

CAFÉ — DROCANTE

Két éve bezárták. Lenge fűrtös
 faragott hályog két ablaka
 szemén. Sainte-Même őrzi azokat,
 akik majdnem betévedtek ide:
 mert törvény
 hogy szeretethez nem kell
 sem enni, sem inni, sem ölelni —

PÁRBESZED PILLER-MÁRIÁVAL

Ó Szűz. Hetven gyertya piros fényénél
 napozó fekete Anyácska. Hány és hány
 embert szültél eddig —

hisz' két évezred ostromol. S Te újra és
 újra
 csatát vesztesz. És hetvenhétezer
 gyertya hozott el eddig fáklyásmenetben.

Azt mondják, mindent tudsz. Golyvát,
 rákot, infarktust,
 de békétlen, ha végigzörög zarándokod
 délután s magadrahagy:

árva vagy. S Te, ki Teremtőt
 helyettesítettél
 s kinek karjában Ég és Föld nyugodott
 s ki tanácsot adtál a szegénynek
 s hercegek pénzén s királyok oltalma
 alatt

loptad be mosolyod

árvák imájába, etted Védtelenek
 testetlen

kenyerét, szívedben az Élet
 kovászával, — Te Ki Eget dagasztottál,
 Tengert duzzasztottál, egyházat háztál

tiszta partra... Rajtam mosolyogsz —

GÜRÜG VENDEGLÖBEN

Szegény kicsi kicsi emlékeim.
 Fák a Contrescarpe-téren: leráztátok
 görcsös, száraz, köhögős lombotok
 s a naplopók nevettek. Arra mentünk
 szinte meghalni. De még egy pillanat.
 Tekintetünk a kirakat kocsonyás
 üvegével leöblített sötétzöld bogyođn,
 görög báránycák, halak húsacskáján
 pihengetett.

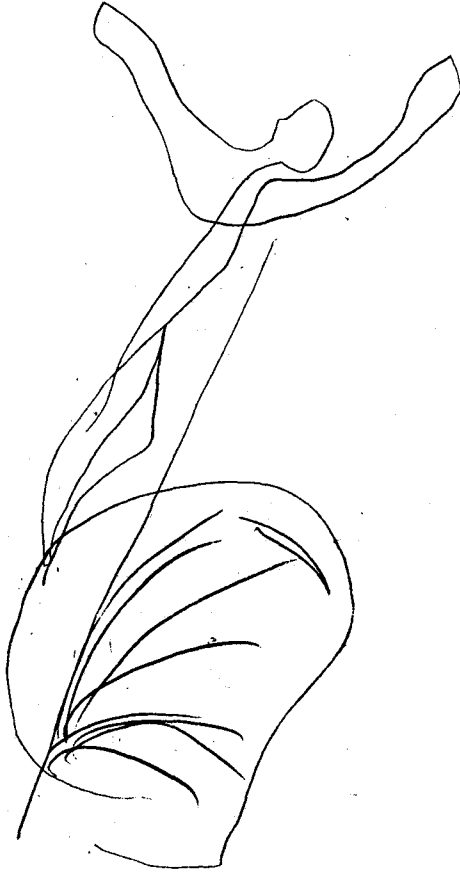
Lányom, ma iszunk.

Ó, bár úgy adódna, hogy nem bírnám a
 gyertyalángokba mártott bort,
 a borsot, fahéjat, kaviárt, ha mámorrrá
 változna

e kis halál, a mára rendelt
 szent agónia.

Lányom, ma iszunk.

Ha úgy adódna — ó, félve kérdem —
 van-e valami táj
 még emlékedben? ahol nyarat s tavaszt
 koldultál, ugyebár
 s kis kar fonódna rád Fonyódból,
 Tihanyból e piros abroszon...
 Ó, Contrescarpe — Ó, Contre-
 contrescarpe...

Mártha Albert illusztrációja

A CSENGETTYŐCSKE

Most már gondolkozhatom, mit viszek magammal. Sok tárgyból egyet, mert valamit csak ért a gyűjtés, kinlódás, fogamhoz verni a fillért, beosztani — Valamit ért röppülni fényes égen, szaladni — Egyetlen percet, de melyiket a számtalan közül? — talán csak magammal vihetek, hogy mint sugár kísérjen át a búcsúból (ha lesz kihez) az öntudatlanság vagy öntudat szűk-sötétnek képzelt kapuján.

Nyugalanszívűnek lenni, adni vagy adni kívánni s venni érte a hidegen bántó szót, szeretni másban, hogy ostoba, sötét. Szeretni másban a dacot, nemtörődést, — s kis tárgyaimban a nagy fényt, a kéklő megbocsátást, sokáig tartó emlékét annak, hogy

életen innen is éltem és ez jutalom volt. Hű a hűtlenséghez. Anyának lenni tiszafaként. Nos, tiszafáról a csengettyűt — e félig idegent, mit véletlen

találtam, mint egy karácsonyfán s mert a Véletlent egy kalap alá vettem a Sorssal, a csengettyűcskét viszem magammal odaáttra, mint anyának sírós lepra-Árnya —

ILE-DE-RÉ

Tamariszkuszfalban vágatva csak képzeltem menni. Beleragadtam lassú, cammogó, meztelen lábbal kis halottfehér kagylók, élő tüskék fehér karmaiba, fogantyúiba, cukorra — törtem házuk, húsukat gyilkoltam.

Gondolatból

gombostűnyi sem akadt mohó, szomjas, mindent akaró képzeletemre. Zöldnek festettem magát a hullámból faragott haragos Istent, bálványnak, bálványának tudtam csak nézni, sós, csipős, szomorú, lágy esőjével eloszlató, aranyfehér egét, — mosolynak pillanatát, halott anyámnak minden Üzenetét, minden üzenetben a halott s a mosolygó s az élő-bíráló Istent, könyörtelent, de mégis Élő-Szeretőt. Kínzót. S jött századszorra is — hegytetőről nézve

a roppant Gát: most előnt, senkit, csak engem, halált csak nekem hoz, nem nagyon magasról, nem befejezett napomra — Nem, semmi semmi sem lettem s szégyellnék lenni — miért most, miért? mikor Tengernek lenni is semmi s ölni, élni tengerként csepp, nagyon nagyon picinyke pillanat — dagályban veszni tréfa, hősködés, apályt nem látni csak holnap. Majd holnap vége. Minden érvnek. Minden tudni akaró vágnak. Hullámot mint diót boncoló szemnek, lángnak, ész erőszakának mely nincs — s nem is lehet, s az anály kék perce jön és hol ma álltam száz szép enaedelmes Kagyló-halált arat —

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

BUDA BÉLÁVAL

— *Mióta pszichológus?*

— Nem vagyok pszichológus. Orvos-egyetemet végeztem, majd elmeorvos szakképesítést szereztem. Pszichiáter vagyok tehát. A pszichológusokat a bölcsészkaron képezik, esetleg gyógypedagógusokból lehet később pszichológus. Az egyetem elvégzése, 1963 óta, lassan már tizenöt éve pszichiátriai szakterületen dolgozom, vagyis pszichés bántalmakkal, magatartászavarokkal foglalkozom. Sokféle pszichológiai problémát tanulmányoztam közben, ezekről közleményeket is publikáltam, a különböző témák azonban mind összefüggnek a szememben a lelki zavarokkal, a magatartás problémáival. E zavarokat, problémákat kommunikációs jelenségeknek fogom fel, és főleg azt vizsgálom, hogyan alakította ki ezeket a személyiséget létrehozó családi környezet, majd az emberi kapcsolatok rendszere. A szociális hatásokon át próbálkozom a terápiával is.

— *A gimnáziumban nyelvésznek készült. Miért ment mégis orvosnak?*

— Valóban, klasszika-filológus akartam lenni. De 1957-ben érettségiztem, közvetlenül 1956 után. Apám szabó volt, nem volt még műhelye sem, kis lakásunkban dolgozott, de azért az én származásom „egyéb”-nek minősült, és ennek hátrányát sokszor éreztem. Nem bíztam abban, hogy bejucok a görög-latin szakra. Volt még egy nehézségem is. Apám nagyon egyszerű ember, éppen csak a háború előtt jött fel faluról, mindig nehéz élete volt, kinlódott a szegénységgel. Amikor megmondtam neki, hogy klasszika-filológus szeretnék lenni, hosszasan kérdezgette, mi az. Azután annyit szűrt le belőle, hogy az valami tanártéle. Hevesen tiltakozott, hogy tanár legyek. Ahány tanárt látott életében, az mind szegény ember volt. Ő nem ilyen sorsot szánt nekem. A Rókus-kórház mellett laktunk, mütösök és más kórházi alkalmazottak ruháit javította apám. Csodálkozva irigykedve figyelte, hogy még az ötvenes évek elején is milyen gondtalanul, jól éltek ott az orvosok. Ragaszkodott hozzá, hogy én is orvos legyek. Szinte könyörgött, hogy ne rontsam el az életem. Gondoltam,

úgyisincs esélyem arra, hogy egyetemre kerüljek, miért ne engedelmességek apámnak. Jelentkeztem az orvosi egyetemre, nem is vettem nagyon komolyan a felvételi vizsgát, és őszintén meglepett, amikor megkaptam az értesítést, hogy rögtön felvettek. Először kételyeim voltak, ne hagyjam-e ott az egészet, talán egy fél évig rosszul is éreztem magam az anatómia és az élettan világában, de aztán feltámadt érdeklődésem a medicina iránt, láttam, milyen szerteágazó, sok izgalmas kérdést magában foglaló tudomány. Két-három évig még rendszeresen foglalkoztam a nyelvvel, de az orvostudomány elhódított, lelkesen tanultam, és elég jó tanuló is lettem.

ÚT A PSZICHOTHERÁPIÁHOZ

— *Mi vezette a pszichológiához?*

— Nyelvi és ökortudományi stúdiók vittek közel ehhez a témához. Szokoratóész és Cicero filozófiai írásai keltették fel először pszichológiai érdeklődésemet. Cicero olyan munkáiban, mint a *Tusculanae disputationes* (Tusculánumi viták), a *De amicitia* (A barátságról), a *De finibus bonorum et malorum* (A legfőbb jóról és rosszról) vagy a *De natura deorum* (Az istenek természetéről) pszichológiai-antropológiai kérdésfeltevések vannak, amelyekre — úgy véltem — a mai tudományokban kell keresnem a választ. Nyelvi készségem révén — időközben a négy világnyelven kívül tanultam spanyolul, portugálul és olaszul is — az idegen nyelvű irodalom olvasása kultúrtörténeti és egyéb szálakon elvezetett a pszichológiaihoz. Valahol olvastam a pszichoanalízisről. Aztán kezembe került Freudnak 1958-ban magyarul megjelent műve, *A mindennapi élet pszichopatológiája*. Elolvastam, de nem győzött meg, mert önkényesnek éreztem. Átböngésztem a Freudról szóló marxista bírálatokat is, ezeket részben nem tudtam elfogadni, részben nem értettem Freud műveinek ismerete nélkül. A Szabó Ervin Könyvtárban rátaláltam összegyűjtött munkáinak német kiadására. Végigolvastam. Kíváncsi voltam, hogyan fejlődött Freud gondolatrendszere egész életművén át a neurológiá-

tól a szellemtudományig. Azt tapasztaltam, hogy könyvei illeszkednek egymáshoz, számos írása viszont nem világos műveinek kontextusa nélkül. Kezdem rendszeresen pszichológiával, illetve pszichoterápiával foglalkozni. Végzésig már el tudtam dönteni, mi legyek. A pszichoszomatikus zavarokat szerettem volna tanulmányozni. Úgy látszott, szó sem lehet arról, hogy Festen kapjak állást. 1963-ban azonban váratlanul megszűnt az elosztási rendszer; az 500-as évfolyamból a tanulmányi rangsor szerinti benne voltam az első 30-ban, és így Festen maradhattam.

— *Hol helyezkedett el? Miképp alakult a további sorsa?*

— A József Attila Kórházban (ma: Fővárosi Pszichoterápiás Módszertani Központ). Itt alkalmam nyílt arra, hogy a pszichoterápia terén tapasztalatokat szerezhsek. A pszichoanalízis változatlanul foglalkoztatott, de mindinkább a pszichoterápiának számos irányzata érdekelt, amely az embert mint szociális lényt szemléli, és amely társadalmi összefüggéseket is tekintetbe vesz. Publikálni kezdtem; cikkeim jelentek meg a Valóságban, a Magyar Pszichológiai Szemlében, majd az Orvosi Hetilapban és más szaklapokban. Az Orvosi Hetilapban ma szerkesztőségi munkatársként dolgozom. A hetvenes évek elején egyre kevésbé éreztem jól magam a munkahelyemen, úgy találtam, igazságtalan dolgok történnek körülöttem és velem. Gyors elhatározással 1973-ban kiléptem. Hónapokig nem volt állásom, hiába kerestem helyet magamnak. Barátok, önzetlen támogatók segítségével kaphattam végül itt állást, az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet Szervezési és Módszertani Osztályán, sajnos, távol a betegágytól.

— *Talán a munkáját kifogásolták, vagy a szemléletét tartották ártalmatlannak?*

— Amit én képviselek, az a pszichoterápia. Eltér a nálunk általában honos, hagyományos pszichiátriai gyakorlattól, amely mereven a biológiai szemlélethez ragaszkodik. Szerintem a személyiség társas hatásokra alakul ki. Jelleget, arculatát a szociális tér, a család, a neveltetés, az emberi kapcsolatok formálják. A pszichiátria uralkodó felfogása viszont az, hogy a lelki bajok a központi idegrendszer biokémiai szintű, részben örökletesen meghatározott zavarai. Nincs vagy csak minimális szerepük van a társas hatásoknak.

— *Fogalmazhatunk úgy is, hogy ez a fajta gyakorlat az orvos kiskfokú személyes beavatkozása és érdekeltisége mellett inkább csak tüneteket „kezel” gyógyszerrel, műszerrel, elsősorban közvetett módon igyekszik javulást elérni.*

— Pszichoterápiás szemléletem miatt másfajta pszichiáter lettem, mint a többi, és ez óhatatlanul ellentétek forrása. Fiatal embernek, hatalom és befolyás nélkül, nem szabad „másnak” lennie, mint a többiek. Természetesen nem szerettem (azt hiszem, ezt nyugodtan mondhatom jelen időben is), állandóan kritizáltak. Változatlanul úgy érzem azonban, hogy ragaszkodnom kell a saját felfogásomhoz, miközben tiszteltem mások nézeteit. Én úgy gondolom, hogy a pszichiátriai gyógyszerek mellett szerepet kell adni a korszerű szocio- és pszichoterápiás módszereknek is. Nemcsak tüneteket kell kezelni, hanem pszichológiai úton is hozzá kell segíteni a személyiséget az önállósuláshoz, a fejlődéshez. Foglalkozni kell az emberi kapcsolatok zavaraiival is, amelyek a tüneteket létrehozzák. A világ számos pontján már megvalósult az ilyenfajta kezelés, például a Német Demokratikus Köztársaságban is egy sor klinikán, kórházi osztályon. Csoportterápiákkal, az egész kórházi millió terápiás közösségével gyógyítanak. E módszerekkel, korlátozott körülmények között, én is dolgozom, de mint különféle szervezetek alacsony rangú tagja, széles körben nem tudom felhasználni őket. Azt hiszem, a legjobban nem is a pszichoterápiás törekvéseim nem tetszenek, hanem a pszichiátriai betegségek szociogenetikus, biológiai oki tényezőktől mentes eredetéről vallott felfogásom. A pszichoterápiás próbálkozásokat, még inkább a szocioterápiás gyakorlatot — már csak pragmatikus okokból is — jobban elfogadják.

— *A pszichoterápia, mint említette, főként a kommunikáción át próbál változtatni a személyiség élményfeldolgozási és viselkedési sémáin.*

— A kommunikációs folyamatban többféle jelenség bontakozik ki. A beteg személyiség mélyebben megismeri önmagát, korrekatív visszajelzéseket kap, érzelmi feszültségek vezetődnek le benne, beállítódásai módosulnak és a terapeutával való viszonyában közvetlenül is szembetalálkozhat emberi kapcsolatainak zavaraiival. A szocioterápiás módszerekben ezek az emberi kap-

csolatok kerülnek reflektorfénybe, a beteg több csoport tagja, ezen belül alkalmá van saját maga megfigyelésére, a viselkedéséből eredő interperszonális következmények lemérésére, de igen sok reflexió, jelzés is éri a többiek részéről. A terápiás közösségben a formális, szervezeti viszonyok is pszichológiai tartalmat nyernek, és a közösségen belül az alkalmazkodást is meg lehet tanulni, s a személyiség fejlődése, rendeződése is végbemehet. Persze, minden pszichológiai beavatkozás bonyolult elméletekre és tapasztalati anyagra épül, nehéz tehát minderről érthető képet adni.

— *Nem gondolja, hogy ennek az eljárásnak hazai bevezetése, általánossá tétele most komoly anyagi megterhelést jelentene az országnak? Megkívánná egészségügyi rendszerünk e területének felülvizsgálatát és átalakítását, s olyan team-ek létrehozását igényelné, amelyeknek jelenleg nincs meg sem a tártya, sem a személyi feltétele.*

— Azt hiszem, nem ilyen nagy nehézségek jelentenek akadályt. Nem kellene gyökeresen átalakítani mindent, és a költségek sem olyan magasak. A szemléletnek kellene megváltozhnia, nagyobb teret kellene kapnia a korszerű orvosi pszichológiának és szociológiának az orvosképzésben és az orvostovábbképzésben, magyar nyelven hozzáférhetővé kellene tenni a szakirodalom fontosabb részét és fokozatosan, lépésenként kellene átszervezni az elmeegészségügyi ellátást. Az alapvető struktúra nem rossz, csak arányaiban kellene fejleszteni, például rendelők sokkal bővebb hálózatára volna szükség, kellenének szakellátási ágak, így a szexuális zavarok, az öngyilkosság-veszélyes betegek, a kóros családok stb. kezelésére, kellenének szociotherápiás intézmények stb. Lényegében több munkaerő kellene, nem is mind orvosi és pszichológusi, hanem szociális gondozói, illetve betegfoglalkoztatói vonalon, ez pedig nem olyan nagy költség ma, amikor egyes orvosi készsülékeknek csillagászati ára van és a gyógyszerék ára is néha ijesztően magas (ha ezt nem is érezzük, mert az állami szubvenció leveszi a betegről annak terheit). Persze, hangsúlyozom, hogy ez az én véleményem, lehet, hogy az objektív nehézségeket lebecsülöm és túlzottan nagy szerepet tulajdonítok a szubjektív oldalnak, a szemlélet és a szakmai beállítottság, ez esetben a biológiai elkötelezettség oldalának.

— *Milyen pszichológiai szemlélet, illetve pszichiátriai iskola hatása érvényesül a mai magyar pszichotherápiában?*

— Mivel a pszichotherápiának ma hiányoznak a szervezeti alapjai, külön irányzatai, iskolái sem lehetnek, és nem is egyetlen szemlélet hatása alatt állnak azok, akik pszichotherápiával foglalkoznak. A pszichoanalízis szemléleti befolyása erős, helyesen, mert ezt a szemléletet nem lehet nélkülözni. Legtöbbsen azonban eklektikus szemléletűek, nyitottak az újra. Csak hát, a pszichotherápiás munka feltételei rosszak.

TUDOMÁNYOS, FELVILÁGOSÍTÓ SZÓ

— *1974-ben, szinte egyszerre, több könyve is napvilágot látott. Hogyan alakult irodalmi pályája?*

— Említettem, hogy korán kezdtem publikálni, kicsit rá is kényszerültem erre. De a rendszeres közlés sem volt egyszerű. Olyan témákat kellett keresnem, amelyek közérdeklődésre számíthattak. Nem én választom a témát, a közgondolkodás szabja meg nekem, hogy miről írjak, és legfőképpen a kiadói megbízás. 1968-ig több könyvméretű kéziratot írtam, szociálpszichológiáról, orvosi szociológiáról stb., de ezek nem találtak kiadóra. Első könyvem, *A pszichoanalízis és modern irányzatai* (1971) című válogatás két évet várattott magára, míg elhagyta a nyomdát. Nem könnyen született meg a pszichoanalízis kényes témája miatt. A többi könyvemmel, később, már nem volt nehézségem. *A szexualitás modern elmélete* (1972, második kiadás 74) könnyen, hamar megjelent, majd írtam egy könyvrészletet a párválasztás pszichológiájáról (1974, Szilágyi Vilmosmal közös kötetben) és a fiatal felnőttkor lélektanáról és szociológiájáról (*A felnőttkor küszöbén*), ez ugyancsak 74-ben jelent meg, Havas Ottónéval közös kiadványban. Ezeket az írásokat az előző években fejeztem be, különféle technikai okok miatt 74-es keltezésűek, amikor még három könyvem is napvilágot látott: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*, a *Kommunikációelméleti szövegyűjtemény* (ez ELTE jegyzet) és *A deviáns viselkedés szociológiája* (Andorka Rudolfal és Cseh-Szombathy Lászlóval közösen). De több tucat nagy tanulmányom is megjelent az évek során, egy csomó német folyóiratokban,

vagy angolul. A külföldi publikációk általában nemzetközi kongresszusokon felolvasott előadások voltak.

— *Jól vagy rosszul fogadta a közönség „A szexualitás modern elmélete” című könyvét? És a szűkebb szakma?*

— A közönség nagy tetszéssel. Három kiadást ért meg, kisebb-nagyobb javításokkal. A szakmán belül tulajdonképpen észrevétlenül maradt. Talán olvasták, de a szakma hivatalosan nem reagál semmire. Nyílt vita alig van, hiszen még szaklap sincs hozzá. Persze, ez a könyv nem szakkönyvnek készült és nem a pszichiátria igényeit szolgálja, legfeljebb csak áttételesen. Igyekeztem ugyan tudományos teóriát adni benne, de ezt a könyv formája és célba vett olvasóközönsége nem sejtette. Valójában nem akartam anyira ráállni a szexualitás témájára, mint azután — e könyv hatására — történt. A kereslet nőtt, voltak olyan időszakok — állástalanságom korszaka is ilyen volt —, amikor még a publikációk jövedelmére is gondolnom kellett (egyébként ez nem szempont abban, hogy mit írok), ezért azután újabban sokat írtam és írok a szexualitásról, partnerkapcsolatokról. Ahogy ez lenni szokott, kénytelen voltam több energiát szentelni a szexualitás és a szexuálpathológia irodalmának, mind több szexuális zavarral foglalkoztam a praxisomban is (mert jöttek az ilyen betegek). Így ma — úgy érzem — tényleg specialista lettem a szexológiában, szexuálpathológiában és szexuáltherápiában. Végső soron hálás vagyok tehát ennek a könyvnek, habár ma legszívesebben újraírnám az egészet. Némi javítást eszközöltem a német kiadásban (Psychologie der Sexualität, 1977), a szlovák nyelvű azonban egyszerű fordítás lesz a harmadik magyar kiadás alapján.

— *Sokan látták munkáiban a freudizmus felmelegítését, egyfajta rehabilitációját, különösen az újfreudista amerikai iskolák népszerűsítését. Némelyik iskola azt is megkísérelte, hogy összeegyeztesse Engels nézeteit Freudéival, a dialektikus materializmust és a pszichoanalízist kibékítse egymással. Többek közt arra hivatkozva, hogy Engels igazolni akarta: a család „egy nemi bázis a történelem számára”. Az a megállapítás pedig, hogy „az állam hatalma a lelkek felett a burzsoá hagyományok elterjedtségétől és tudati tükröződésétől függ”, szerintük freudi nyelven azt jelenti, hogy az állam a nép által csodált,*

mintegy atyai tekintélyéből, a superegóból teremti meg pszichológiai erejét.

— Freud munkássága sokarcú. Tudományos része a terápiás gyakorlat empiriájának feldolgozásán alapul. Másik része a tudós elméleti síkon általánosított megismeréseiből áll, ha úgy tesszük, ideológia. Ideológiájának kritikájára jogosult a filozófia. Én az empiriával foglalkozom. Sokszor megírtam, hogy Freud esetében nem lehet ideológiai fenntartások miatt elvetni az egész életművet. A tudományos magot meg kell óvni a félreértésektől és félreértelmezésektől. Nem akartam sem rehabilitálni, sem becsmérszni Freudot a magyar pszichiátriába. Egész munkásságom már elszakadt a pszichoanalízistől. Az amerikai újfreudisták továbbvitték Freudtól a tudományos tartalmat és a pszichoanalízist — az arra alkalmas társadalmi talajon — voltaképp kiterjedt intézménnyé fejlesztették. Ezekből az iskolákból tehát sok gondolatot nagyra értékelek. Vannak természetesen kritikus szempontjaim is. De szeretném hangsúlyozni: a tudományos tartalom ideologizálása, hovatovább sémás megközelítése rossz következményekkel járhat, a tudományos gondolatot akaszthatja meg.

— *Van-e véleménye a parapszichológiáról mint tudományról és azokról a jelenségekről, amiknek vizsgálatával és összegezésével a parapszichológia foglalkozik?*

— Nem hiszek benne, nem tartom tudománynak, kritikus az álláspontom. Elég mélyreható stúdiumok alapján alkottam erről véleményt. Csak egy írássom foglalkozik e kérdéssel: Gustav Jahoda *A babona lélektana* című könyvéhez írott előszavam.

EMBERI BAJOK, GONDOK

— *Miben látja az öngyilkosság okait Magyarországon?*

— Hogy a világstatisztika élén állunk, ez viszonylagos. Nálunk a legpontosabb az öngyilkosságok bejelentése, jóval pontosabb, mint mondjuk Amerikában vagy Svédországban. Nagy szakirodalom foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az iparilag legfejlettebb, úgynevezett jóléti államokban társadalmi tényezők hatnak a bejelentések ellen, például a biztosítás, az anyagi segély vagy az örökösödés. Az öngyilkosság bejelentése az érdekelteket — családtagok, örökösök

stb. — esetleg súlyosan károsítaná anyagilag. Magyarországon ilyesmi nem zavarja a statisztikát. Vannak olyan adatok, amelyek szerint hiába szerepelünk az Egészségügyi Világszervezet öngyilkossági statisztikájában az első helyen, bizonyos, hogy számos országban sokkal több az öngyilkosság. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az öngyilkosság hazánkban nem komoly probléma: 100 évre visszamenőleg magas az átlag. Ugyanez a megoszlás tapasztalható azonban mindenütt a világon, ahol nagyobb számban magyarok élnek. Ilyen magas a statisztika a Vajdaságban, Erdélyben, Ausztriában és az amerikai magyar településeken is. Sokan hajlamosak arra, hogy valami nemzeti „jellemhibát” feltételezzenek, a nemzeti karakter — gátlásos neveletésből, hagyományos családi szokásokból stb. adódó — gyengeségére gondoljanak. Az öngyilkos emberek csalódnak önmagukban, önmaguk elől menekülnek, kilátástalannak látják helyzetüket, szűknek érzik lehetőségeiket a cselekvésre, és nem is érznek erőt, kedvet magukban ahhoz. Izzalmas és nyitott kérdés, hogy a magyarok körében miért következik be ez a lelkiállapot — a reményvesztés és a küzdelem feladásának állapota — olyan gyakran.

— *Befolyásolják-e az öngyilkossági statisztikát bizonyos társadalmi feszültségek, morális problémák?*

— Csak közvetve, áttételesen. Az öngyilkosság annyira az egyén világában játszódik le, hogy kevés köze van társadalmi kérdésekhez. Az igazság az, hogy az emberek nem tanulták meg önállóan megoldani saját problémáikat, magatartászavarokkal küszködnek, vagy gátlásaikkal elfojtják természetes igényeiket. A mi magatartás- és szociális kultúránk nagyon szegényes. Nem tudunk tartósan alkalmazkodni sem a közösséghez, sem egymáshoz, emberi viszonyaink tele vannak hibaforrással.

— *Az öngyilkossági statisztikában a fiatalok foglalják el az első helyet. Mind gyakoribbak a fiatalkori öngyilkosságok és erőszakos bűncselekmények.*

— A fiatalkori öngyilkosság növekvőben van világszerte, de nem a fiatalok teszik ki az öngyilkosok nagyobb hányadát, hanem az öregek. A fiataloknak is megvannak azonban a maguk létproblémái, és ezek korunk gyors életmód-beli és társadalmi változásai miatt csak szaporodnak. Azt hiszem, a társadalmi

változás sohasem volt ilyen gyors, mint ma. Ebből talán több teher, feszültség háramlik az egyénre, mint régen. A mai ember bonyolultabb, sérülékenyebb. A feszültségre többféle reakció következhet, ezek közül egyik az öngyilkosság, másik az erőszak.

— *Hol a segítség? Mi hozhat megoldást?*

— A megelőzés. A telefonszolgálat, a lelki tanácsadás az egyik hasznos módja. Fontos, hogy a veszélyeztetett egyéneket emberi kontaktusokba vonjuk be. Jó példaként említhetem az angol szamaritanusok segélyszolgálatát, akik körházat, rendelőket tartanak fenn, szükség esetén kiszállnak a betegekhez. Az egyház kiadásaihoz való állami anyagi hozzájárulás nálunk is lehetővé tenné, hogy a minden helységben megtalálható pap vagy papok a preventív munkát magukra vállalják, foglalkozásuk révén az emberek lelki elítátságában segítséget nyújtsanak. Megvan a szoros kapcsolatuk különösen vidéken, a családokkal, főleg az idősebbekben keresztül. Olyan intim szférákban jöhetnek össze híveikkel, mint például a gyónás, amely néha pszichoterápiás hatású lehet. Adott tehát a közvetlen segélynyújtás lehetősége. Szakszerű betegkezeltési tanfolyamokat kellene szervezni számukra.

— *Az öregek, a nyugdíjasok lelki gondozása is külön gondozó hálózatot kívánná meg. Az ő sajátosan életkorhoz kötött problémáikat nem is ismerjük eléggé, hiszen napjainkban válik általánossá a magas életkor és a nyugdíjas foglalkoztatottság.*

— Ezt ma már széltében tudják és elismerik, történnek is erőfeszítések ennek érdekében. Az időskori lelki problémákkal sok szakember és több szakterület foglalkozik, eléggé feltártnak tekinthető tehát. Gazdasági és szervezési nehézségek vannak, ezekben az egyházak segítsége hasznos lehet, de azt hiszem, ezen a téren az egyházak mindig is sokat tettek.

— *Vajon a fogamzásgátló tabletták nem teremtenek-e olyan fokú szabadságot a partneri kapcsolatokban, amely már egyenesen a szexuális szabadosságot, a hedonista kalandozást kínálja? Nem válhat-e a szexualitás — éppen nagyobb szerepével, sőt esetenként túlhangsúlyozásával — lassan pótlékká a teljes emberi önmegvalósítás helyett?*

— A fogamzásgátló tablettákat száz-
ezrek szedik Magyarországon. Több az

előnye, mint a hátránya. Ha csak azt említem, hogy általa megszüntethető az abortusz, aminek emberellenessége, azt hiszem, nem vitatható. Megszüntethető a nők görcsös félelme a nem kívánt terhességtől, a kölcsönös örömszerzés felszabadultabb és nyitottabb lesz. A félelem régen olyan gátlásokat épített ki a partnerekben, hogy megzavarta harmonikus házasesetüket. A fogamzásgátló tabletták lehetővé teszik, hogy a házasságok ne szexuális kényszerből, hanem egészséges kapcsolat útján jöjjenek létre.

— 1974-ben 99 962-en kötöttek házasságot Magyarországon, 24 517-en váltak el. Négy házasságkötésre egy válás jutott. Ez az adat az utóbbi két évben sem módosult feltűnően. Nem ritka a harmadik házasság sem. Az elvált férfiak 59%-a, a nők 50%-a egy éven belül új frigyre lép. A válások leggyakrabban a 25—35 évesek között fordulnak elő. A rövid ideig tartó egyedüllét, a „függetlenség” gyors feladása azt mutatja, hogy a fiatalok sem a házasságot tekintik elavultnak, hanem a partnerüket nem találják megfelelőnek. A tabletták rendszeresítésével nem segítjük-e elő a válások szaporodását, a gátlátalan szerelmi életet, partnercseréket?

— Ez morális kérdésfeltevés. Erkölc és szexualitás nem azonos dolog. A szex nem független az erkölctől, történelmi szükségyszerűség kapcsolta össze őket a polgári társadalom hajnalán, de nem csak a morál a lényeges benne. Az erkölcsi norma többnyire emberi viszonyok tételes szabályozása, a szexualitás pedig egyének kölcsönös kapcsolatán alapul, melyet a partnerek érdekei, illetve érdekeik egyeztetése szab meg. Az emberek szexuális élete terén nagyon óvnam a közfelfogást és a józan eszt az elhamarkodott ítéleztéstől. Hogy az átlagpolgár a saját élete, megfigyelései alapján alkosson erről véleményt, amely — sajnos — nagyon hasonló ahhoz a képhez, amit a múlt század embere megalkotott magának. Ez tudomány (l. szexológia). A válás kérdése sem a szexualitás kérdése. A statisztikák szerint a válások zömének nem szexuális összeférhetetlenség az oka, hanem emberi összeférhetetlenség. Ma már a házassulandók 80—85 százaléka a házasságkötés előtt „próbaházasságban” él, és nemegyszer megtörténik, hogy a válás után, a szétköltözés után is rendszeresen találkoznak a partnerek, mert szexuálisan

megfeleltek egymásnak. A válás problémája a magatartás problémája. Nem tudnak vagy nem akarnak alkalmazkodni az emberek egymáshoz a házasságban, a tartós együttélés során alapvető emberi normákat sértenek meg, nem képesek szeretetet sugározni magukból, megosztani egymással örömeiket és bánatukat.

A régi, polgárinak nevezhető vallásos szemlélet egyenlőségjelet tett a szexualitás és az erkölcs közé. Nagyon szűkre szabta a megengedett szexuális megnyilvánulások körét, ami ezen kívül esett, azt erkölctelennek minősítette. Ezzel az emberek nagy része bűnre, büntudatra kényszerült. Káros lelki hatásait régebben sokat tapasztalhatták az orvosok. Szerencsére, ilyen káros hatásokkal ma ritkábban találkozunk. De még ma is inkább a szexualitás gyermekkori és ifjúkori megnyomortásai a gyakoribbak, mint az ún. szabad szexualitás. Sok látszólagos szabadosság mögött is a szexuális represszió következményei állnak. A szexuális zavarok, szexuálpathológiai állapotok nagy részének a szülők nemiségellenes nevelése, a szülőkapcsolatokból származó szexuális traumatizáció az oka. E nevelést, e traumatizáló szülői viselkedés indítékait pedig éppen a szülőkbe neveit régi váláserkölc adja, ennek jegyében akarnak jót gyermeküknek, ezért üldözik bennük a szexuális késztetéseket, a másik nem iránti érdeklődést. Azután csodálkoznak, ha a gyerekből amoszexuális vagy szexuálneurotikus lesz. Érdekes módon, ilyenkor mindig az öröklés vagy a biológiai betegség gondolata merül fel; a közfelfogás ugyanolyan biológisztikus, mint amilyen a pszichiátria is.

VÉGÜL: EGY BIZALMAS KÉRDÉS

— *Vallja meg őszintén, hol tart ma a pszichiátria? Eleget tudunk-e már az ember lelki működéséről, hogy — magunk közt szólva — tudományunk tekintség? Nem fehér folt-e a tudományok testén? S vajon a jövőben hozzásegíti-e majd az embert ahhoz, hogy elviselhetőbb, harmonikusabb legyen az élete?*

— A tudásból sohasem elég, de azért a pszichiátria és a pszichoterápia ismeretanyaga bőven elég ahhoz, hogy tudományunk tekinthessük. A tudományt persze nem elsősorban az ismeretek

jellemzik, hanem a módszerek és a tudományos koncepciók. Szerintem ma olyan korszakban élünk, amelyben nyilvánvaló, hogy a kulturális örökségből ránk hagyományozott életismeret, emberismeret, ösztönös lélektan nem elég. A világ túlságosan megváltozott ahhoz, hogy a lassú változású évszázadok tapasztalatanyaga most is elegendő legyen. Most van jelentősége annak, hogy tudományos vizsgálat tárgyává tegyük azt, amit biztosan tudni vélünk.

Az előzőkben beszéltünk morálról, emberi problémákról, orvosi és vallásos emberi segítségről, egyházi állásfoglalásokról, szerintem ezek mind olyan kérdések, amelyekben a régi válaszok, az axiómákból levezetett magyarázatok fe-

lülvizsgálatra szorulnak. A tudományos kétely, a tudományos módszer (amely nem csupán empiria, hanem tudományos gondolkodásmód, fogalomalkotás, következtetési rend is) itt nagyon helyénvaló, és — úgy gondolom — a jövőben a különböző „pszicho-” és „szocio-” illetve „szociál-” jelzős szóösszetételekkel kifejezett diszciplínák nagy segítséget nyújthatnak és nagy szolgálatot tehetnek az emberiségnek. Én magam csak néhány, viszonylag szűk terület kutatásával, illetve megismerésével és befolyásolásával foglalkozom ezek közül, és abban a néhány kérdésben, amelyhez hozzászólhatok, majd meg is próbálom ezt bizonyítani.

HEGYI BÉLA

ANGYALKONCERT

Irta CZIGANY GYÖRGY

Gergő először volt cirkuszban, Karcsi utoljára.

Még csak zenélt a sátor: oszlopai orgonasípok. Mellkas-remegtető kürtök, amelyek még a fenti bársonyfüggöny jégcsapcsengő rojtjain is túlnyújtóznak. Kémény a két legöregebb. Szakadatlan búgnak, sülyed a hajó. Pedig az aréna széksorai — vidám leánykar — sikoltozásba, hullámvasút zaj-szakadékaiba rántanak magukkal; kacagás, vagy sírhatnak csiklandozza az ember gyomrát.

Karcsi arcában feszülnek a súlyos ponyvák, az egész kupola. A magasba néz, rosszul lát, sokáig vizsgálja a fenti, a fényes szerszámok mértanáig kúszó köteleket.

Hogy gvermekrabló! Ezt fogják mondani.

Gergő is fölneéz, de könnyezik, arcát hamar elfordítja az odafenn köröző Napokról. Ásít. Le-föl billenti a szék párnázott, piros ülését. A szék támláján ujjahegyével a számok vájatait simítgatja szórakozottan, görcsösen.

Megszöktette azt a kis gyereket. Szegény anyja. Az megőrül, mire hazaérnek! A tekintet a gereblyén nyugszik meg, noha itt ez is olyan idegen. Külleme a régi, kerti eszköze; valami más dereng rajta mégis, gyanús varázs, mint minden díszleten. Falumbéli Jolánka ő, a nyilvános házban. Hamis csillogásban, ám ő az. Karcsi szereti a gereblyét.

Fésülködik a fűrészpor, futkos a gereblye föl-alá.

Köszörüli a torkát.

— Ez a mi esténk. Örülsz?

Gergő csapkodja a szék karfáját.

Nevetnek. Bámulják egymást, akár a szerelmesek. Hogy történhetett? Dél fele az ágyak vasváza világitani kezdett, földerült az ég. A pánik pillanata volt ez. Szinte pizsamában indult. Szembetalálkozott az ebédszállító kocsival. Biztosan kerülte ki a nővéreket. Mint aki újságért szalad. Valóban futott. Ökölbe zárt kezében a mázsás test minden ereje.

A villamosnál csaknem kuncogott. Örül a visszatért, győztes önbizalomnak. Senki nem üldözte. Senki se bánthatja.

Csak Gergőre gondolt. Nehogy hiába...

Már az óvodai csengő. Az óvónő csiripelése. „Természetesen Nagypapa kérem — dalolta —, csak óvatosan. Gergő hajába túrt: és a sapkád, a sapkád?!

Egymás kezébe kapaszkodtak. Karcsi a Vérmezőre gondolt, a fogaskerekűre, valami labdára... Gergő körülugrálta őt, járta a kiskutya táncot. Cir-kusz, cir-kusz — szavalta.

Hiába hőkölt vissza. Hát, üsse part. Máris legyűrte a várakozás öröme a szorongást. Öröme vén hegyként vetett árnyékot Gergő boldogságára. Nagyszerű lesz. Nagyszerű — mondogatta. A pénztár korlátjába megkapaszkodott. Már kevésbé szédült. Perecet rágsááltak, a villanyórát nézegették. Gergő a nagymutató, Karcsié a kicsi. Versenyeztek.

Valamit tenni szeretne Gergőért. Csak nézte, ahogy rágja a perecet. Ez az én vérem — gondolta az állóbüfé pultja előtt. Kortyonként itta a bort.

Egy reflektor tántorította meg. Cipője orrával tapogatta a lépcsők szögleteit. A jegyszédő a karját nyújtotta.

Harsogott a cirkusz, hangszórók hahotáztak. Bohóc — mutogatott Karcsi a hófehér, süveges figurára. Gergő megdöbbsent. Aztán vállat vont. Bohóc — szólt bennfentesen. Vagy Halál — vetette oda. Már nevetett.

Mintha a kórházi fülhallgató zenéit hallaná. Karcsi ráismert a hegedűk, csellók énekére. A vergődő lányhangokra, basszus-szólamok egymásnak rontó falai közt. Szél és sziklák panasza; kóruszene, dalok, harsonák. Félt a kórházban. Az ellenség nélküli világból menekült. A nővér teát hozott, a szomszédja képes újságot kínált. A börtönben sohase félt így. Ha nem szögesdrót zárt be (hirtelen megpillantja az angyalokat), a szív akad el maga. Magasból szálltak alá s a széksorok közt nesztelen két sört szöttek önmagukból. Vízescsként, csupa kék, patakozó angyalok. Most piros-bor csontok derengenek át az izmok habján. A kékből sárga, a zöldből (igen, zöld is volt) lila; égi revű, s végül az alig várt nevetésben, a fölzúgó tapsban mind, mind fehér: emberi testük volt már és láncoltak. Labdájuk világos: a tuskó Afrika helyén a Csendes-óceán kékje, majd Afrika e tengerből bukkan elő, hogy megint csak elöntse a kék végtelen. Pörgött a labda, elszállt a nézők feje fölött.

Nem gipsz-húsú angyalok voltak. Nem hadakoztak tüzes karddal. Ringatóztak a porondon, testük muzsikált.

Szobrok, mielőtt megmerevültek: szobrok nyújtóznak így. A márvány hullámaiban hajladoznak. A kíváncsi tekintet ilyen, mielőtt röptét megállítja a csodálkozás. Mielőtt az iszony megbénítja az arcok erdő-mozgását, könnyű szél-játékát. Pedig a fegyverek még föl sem emelkedtek.

— Horkolsz — lökdöste meg Gergő. Nem riadt föl.

A fegyverések lassú készülődését nézték mindannyian. Aki melléjük állt elkésve, csak most rángatta le válláról a géppisztolyát. A szíjat átforgatja a csuklóján. Senki nem menekül. A cinkosul ajánlkozó finom és eszelős mosoly az angyalok arcán! A szobrok meggyalázott könyörgése!

Markában a szék karfája recsen. Föl, föl akar állni!

Aztán sután nevetgél. Ringatóznak az angyalok, összehajló és szétrebbenő testükkel telirajzolják a porondot.

Motorbiciklis majom végtat körbe — pokol búze pőfékel —, hátán gyémánt tábla, abban jókora számjegy. Talán hármas. A füst lassan száll el. Gergő csapdosott a tenyerével, legyezte az orrát.

Két lány, két fiú (mióta keringenek már!) a terület asztalkámon?

Gergő várta, hogy leszállnak onnan s cikázni kezdenek, akár a jégen.

Egy helyben pergett a kvartett, körbe-körbe.

Majd te is kapsz görkorcolyát — súgta Karcsi.

Hirtelen lelassult az eleven körhinta. A hosszú szoknyák puha láng-lobbanással kétfelé repültek el, pontosan a szolgák kezébe.

Trikóban idegenek lettek. Karcsi csalódottan meregette a szemét. Egy figura végén nevettek, akkor rájuk ismert, ők azok, az előbbieket, s megint szerette őket. Mintha nyár után a tél sodorta volna elébe azt, akit csaknem feledett már. Épp ezért hevesebb a szívdobbanás, más-voltukért is. Ó, tél-nyár kisasszonyok!

Derekmagasságig emelték a fiúk a lányokat: folyton pörögtek, kinyitották meg összecsuhták őket napernyőként. Hajjuk a porondot érte. Két hátrafeszített fej köröz, a fogsorok szikra-fénye, akár kerék küllőin a veszett iramú trillák... Fölsüt a tapsban a délelőtti nap.

Szerette volna, ha nem tud a kinti sötétről. Szerette volna elhinni a nappalt a reflektoroknak.

De már madarak! Tipegő, tehetetlen galambok a hintán. Elhülyített madarak tornásznak, táncolnak, labdásznak.

Gergő odahajítaná a sapkáját. Hogy szétrebbenjenek, hogy megbámulhassa röptüket a kupolában.

Hölgy, talpig rózsaszínű. Bókol. Kinyújtott karján (a láthatatlan folyosón) föl-alá róják útjukat a szárnyasok.

A süveges, a püspök vágat elő. Körbelovagol a porondon. Elvágódik, fölkel. Bömből, porolja a ruháját.

Karcsi látja, neki integet. Karonfogva járnak a börtönudvaron. A jelenidő diktatúrája. Megáll a püspök, suttog szünet nélkül. Megdől-e a pillanat uralma mihennünk? Benned, benned — emelte Karcsi melléhez az ujját. Rúgd le a pillanat nyúgét. Velük tartás. Vállalj közösséget a teljes emberiséggel, tízezer évek lelkeinek drámája — benned, benned. A bohóc legvintett. Voltunk, vagy leszünk: mindnyájan halottak vagyunk, az öröklét bennünk változott halandóvá. És mégis...

A kopasz dobos helyén angyal verte a cintányért.

Ostor. Fiatalember pattogatja. A letéphetetlen álarc: mosoly, megkövülve a nevetés küszöbén.

Rólad van szó, öreg — szól meghajolva, s hirdeti — önismereti műsor haldoklóknak...

Gergő az ostort nézi. Nyelvével utánozza (csettint) a vágta zenéjének petárda csattanásait.

Karcsi feje megint a mellén csüng. Hallja a rabszolgák zihálását. Az ívlámpa pókháló fehérségén átszivárog a megkorbácsolt angyalok vére. Napnyugta vörössében ébred. Jóságos, kövér szerzetes totyog be. Mozdulna feléje, de fogva tartja a szék. Atyám — sügta a barnacsuhásnak — atyám — rekedten erőlködött. A medve nem figyelt rá. Egy hordóval babrált. A gondolat fogantatásának izgalma oly heves volt, hogy folytatni kellett. Az álmok szennyvizéből kiszabadult valóság, ami a hulladékok és romlandók tömegéből tisztán kerül ki. Ami érvényes még. Ami lényük mélyén köti össze a létezőket. Csak ez gyötör meg, ez a gyönyörűség. (A medve széttárta mellső mancsait. Figyelt.) Ha mellettem ül s nem tudok szólni hozzá — kiáltozta. A hiábavaló indulat is érvényes lehet? A kézfogás is? Hogyan atyám?

Tíz perc szünet.

A hangszóróból gátszakadás utáni özönléssel zene zuhog alá.

Kipirultan tapsolt. Fölállt boldogan. Azután lehajolt, mert Gergő a koszban turkált. Veszünk másik peracet. Beszélgetünk, jó?

A kisleány az ölébe kúszott, összeütötték a homlokukat. Gergő szomjas volt, fölálltak. Az áramlás egy szigetre veti őket. Tükrös oszlop tövében libegtek. Kapaszkodtak egymásba.

Karcsinak vizelnie kellett. Túrhetetlenül kínozta ez, a nadrágja már átnedvesedett. Vonszolta magával Gergőt, aki a fekete fal bűzétől elhúzódva az oszlop faragványaiiba csimpaszkodott.

Karcsi hiába szólíngatta. Végre meglökik hátulról. Elneveti magát — ej! — s hirtelen megfordul. Csak egy kövér hölgy háta, csak zakók, pulóverek. Ágaskodott, lábujjhegyen jár, forgolódik. Ujjai megvakítva, tehetetlen merednek szét.

Hol a csodába? nyög s löki az embereket. Réseket nyit, csapkod. Ösvényeket pillant meg, melyek mintha a kisleány sajkáját rejtenék, de mire megindul: összezárul minden. Megkerüli a peracet. Megkerüli az oszlopot. Nekilődül újra; nem érzi az ütéseket, kifacsart végtagokkal fúrja át magát a nehéz és forró függönyökön.

Kétszer is találkoztak, de nem ismertek egymásra. Gergő nagyapja nedves nadrágjába ütötte homlokát, perdült egyet, tovább szaladt. Testét előntötte az izzadság. Hánykódott s túrte, hogy néha — jaj, picikém — még meg is simogassák. Vissza akart jutni a nézőtérre. Ahol előbb együtt voltak. A zene már megint szólt. Letörölte a könnyeit: ijedten látta, kiürül az előcsarnok.

A pereces föl-alá szaladgál.

Odabent felmorajlott a tömeg. A légtornászok!

Már látta Nagyapát. Feje a kövön, vagy valami ruhán. Nézte s nem lépett közelebb.

A test mellől fölemelkedő rendőr meg a pereces nagysokára megindult feléje. Minha zenére lépkednének, óvatosan, kényesen.

Végre megérintették a vállát. Akkor szégyenlősen elmosolyodott.

SÁRI GÁL IMRE VERSEI

Gépek imádása

A fémnek a szíve hol van?

Elterül vére,

beszővi egész testét?

Metallográfus, mit keresel a fémen,

buborékot vagy hajszálrepedést?

Csodás absztrakt kép a felvételed.

Metallográfus, a fémnek hol van a

lába és a karja?

Az autónak talán a motor a szíve?

Összeállnak gúlákbá köré a fémek,

köré épülnek. Újszerű szíromlevelek.

Robogunk. És szaladgálás az életünk.

Fantasztikus a mezőny, ahogy futkosunk,

fönről, magasból nézve az utak

sokaságán.

Miért építjük ezeket a gúlákat?

Építjük gépekkel és gépekből.

A Hold a gépek fején a korona? Vagy kié?

Vagy a gépek imádják koronájukat?

Van-e repedés ezen a gúlán vagy

buborék e gúla fémében? De a gúla

tetején, a Hold hegyén is gép van.

Bálványunk, Gép Úr, üdvözlégy!

Kivilágítom magamat: ülök a

sötét autóban, fémszemem van.

Fölszállok madárszárayon,

és ott vagyok a gép előtt, és

itt ülök a gépben, s tudom,

hogy sose sikerül megfejtenem,

mivégre is vagyunk a földön?

És tudom, hogy a géppel sikerült

még kisebbé válnunk.

Londoni pillanatképek

Arany ciráddák, angyal ujjak

fogják egymást a Westminster

Abbey gótikus ablak-falain.

És mennyi csúcs-erdő-szál-

fenyő! Evezőlapátok szárai

a templom-hajó és halcsontváz-

füzérek, tátogó halszájak.

Csupa intés e Ház, felkiáltójel:

-Elnyellek, ember, mulandó vagy!

Kint meg piros emeletes buszok;

kifutottak talán a Westminster

Abbey bíbor padjai? A Trafalgár

téren is tisztelegnek: Nelson

admirális emlékének, s jönnek a

Big Ben-hez — ki rendelte ide a

Buckingham palota díszőrségét? —

meneteinek át a Themze hídon is.

London, 1973. szeptember 3.

Pohár bor kell az útra

Katonák voltak,

ott szundikálnak

már a jűben;

civilek lettek újra,

elhagyták fegyverűk.

Most már csak

pohár bor kell az útra

Olajat a tűzre

Magyarok, öreg amerikasok,
akikhez mostoha volt a haza,
de
akik arcukban hordják itt is
szorgalmasan az elhagyott
barázdák mását, akik azt mondták
szakadatlan, panaszkodva, hogy
itt nincs a szántásnak gőze,

akik közül nem egy Amerikából
hazament és pacsirtát hozott,
nyugalmat az elviselhetlenségre,
vagy olajat a tűzre?,
hogy fölöttük lebegjen folyton
a haza:
hogy ne szűnjön meg dalolni a
hit.

Tengernyi gond

Nem ez a baj,
az a baj,
hogy nincs helyem
a földön.

Ablaküveg-kicsinyítő-lencsében

Tengerek, folyók, tavak: kettévágott, hosszában végigmetszett, vagy fel-
négyelt vizek. Szem, amely mozaikszem, ne üttesd szét, ne szórd szét, de ne is
készíttess belőle nődnek nyakéket, kancsál szemek lennének belőle, zsebóra-
láncot se csináltass üregeiből magadnak.

Mozaikszem Európa. Beleestem pupilládba, zsákjába belebújtam, tengeri csil-
lagállat virágodba. Kis faluid ékszerhalmaz: kincsek, drágakövek óriási kupaca,
még a temetőid is meztelen felsőtestükkel feszítő ember-gerincek, és csak-
úgy világítanak éjjel is.

Egy-égbolt-sátor a minden-ország ablaküvege: alattatok tornászunk a re-
pülőgép-trapézon, s ablaküveg-kicsinyítő-lencsében hogy bogarásszuk alattunk az
országokat! Varázsszönyeg, visszük rajtad haza, a mozaikszem-Magyarországra,
fényt nyeletni, telítődni sírkötestünket.

DOKUMENTUM

KODOLÁNYI JÁNOS ÉS SÍK SÁNDOR LEVELEZÉSÉBŐL

KODOLÁNYI JÁNOS-SÍK SÁNDORNAK

Akarattya, 954. jan. 19.

Kedves Barátom,

leveled hosszas utazás után érkezett meg s éppen akkor, mikor belegen fe-
küdtem. Sőt nemcsak én voltam beteg, hanem a feleségem is. Elgondolhatod,
milyen keserves dolog itt, ilyen elhagyatottan, segítség, orvos, patika nélkül
betegnek lenni. Dehát túl vagyunk rajta s most már én is válaszolhatok kedves
soraidra.

Nagyon örülök, hogy küldött kézirataimnak egyike megnyerte tetszésedet.
Talán helyesebb lett volna, ha az egész kézirat ismeretében Magad választod ki
az alkalmas részeket, ezt azonban több okból nem lehetett megvalósítani. Egyik
az, hogy a Júdás-regényt még ma sem javítottam ki, szövege sokhelyütt nem vég-
leges, vannak gyenge pontjai, találhatók benne kisebb-nagyobb tévedések is,
ilyen állapotában nem tudnám nyugodtan olyan ember kezébe adni, amilyen Te
vagy. A másik, hogy nem is várhattam volna él Tőled akkora kézirat elol-
vasását, mint a háromkötetes Júdás, hiszen tudom, milyen elfoglalt ember vagy.
De meg a másolat is olyan rossz, hogy csak nehezen olvasható, az eredetit pe-

dig erősen örööm, hiszen azon kell végrehajtanom a javításokat. Időnként elő-előveszem s olvasgatom, kéznél kell hát lennie. Így tehát bele kellett törődnöm, hogy magam válasszak.

Örülnek, ha Bika című munkám kéziratát elolvashatnád, s mint leveledből látom, érdekel is a dolog. Csodálom azonban, hogy... odaigérted Neked a kéziratot, miután visszavettem tőle minden példányt s vele magával megszakítottam az érintkezést igen fölháborító tapasztalatok alapján. Nem akarok erről részletebben beszélni, unom is, fölöslegesnek is látszik. Azonban egyik másolat Zimándinál van, ő olvassa s úgy fogok intézkedni, hogy tőle Hozzád jusson s elolvashasd. Föltéve, ha Zimándi véleménye nem lesz túlságosan rossz a műről. Majd írok neki ebben az ügyben. Azt hiszem, még nem haladt túlságosan sokat az olvasásban, ő is nagyon elfoglalt ember lévén. Ha olvasni fogod s olyan részletet találnál benne, ami tetszésedet megnyerné, kérlek, használd föl közlésre tetszésed szerint. A Vigília nagyon kedvemre való lap, minden számát gondosan olvasom s ha nem értek is mindenben egyet vele, a fődolgokban helyeslem és becsülöm. Derék, tiszta, az igazságot kereső emberek csoportosulnak köré, az egyetlen olyan lap, amelynek univerzális törekvesei vannak.

A háromkötetes Mózes-regényt (címe: Az égő csipkebokor) szintén befejeztem terveim szerint december 20-án, nagyon nehéz körülmények között. Így a tetralógia most teljes (Vízöntő, Bika, Az égő csipkebokor, A tékozló fiú), tíz vastkos kötet. Úgy érzem, mindent elmondtam, ami mondanivalóm volt s írói pályámat befejeztem. Most már a Mózes is ki kell javítanom, mert ahogy egy-egy részt megfogalmaztam, el sem olvastam, csak haladtam tovább, attól való féltében, hogy valami közbejöhethető súlyos ok miatt nem tudom befejezni. De sikerült, hála Istennek. Vajon nyomtatásban látom-e valaha, nem tudom. Ez már nem tőlem függ, mint maga a munka. Dolgomat megtettem, más nem rám tartozik. Érzésem szerint a mű meglehetősen jó.

Életünk nehéz, mint a táboron kívül őrzött leprásoké. Nagy magányban, elhagyatottságban telnek napjaink. Ilyenkor még látogatók sem vetődik erre. Bizony, sok erő kell ahhoz, hogy lelki egyensúlyunkat, bizakodásunkat, belső békénket megőrizzük. Nehéz elviselnem, hogy hiába vannak az átlagosnál talán nagyobb képességeim, hiába tudok nyelveket, hiába tanultam s tanulok folyton, a munkámmal, saját erőmből nem tudok emberséges életet biztosítani feleségemnek, pedig nagyon nehezeére esik a sok teher hordozása. Ezt szégyenlem, azonban munkámra senkinek sincs szüksége, testi munkát pedig nem tudok végezni. De nem panaszkodom, mások is osztoznak sorsomban, méghozzá sokan.

Köszönöm soraidat, irántam tanúsított baráti érdeklődésedet. Minden jót kívánok, egészséget, külső-belső békességet, jó munkát. Őszinte szeretettel öllelek.

Kodolányi

U. i. Lakáscímedet nem írtad meg, de remélem, így is megkapod a leveletem.

K. J.

Akarattya, 954. ápr. 15.

Kedves Barátom,

leveledet most kaptam meg, sietek megköszönni türelmedet, bírálatodat s egyben csendes, békés Hűsvétot is kívánni baráti szívből.

Lakáscímedet ismét nem írtad meg, így a Vigília címére küldöm ezt a levelet. Tán még megkapod a világ vége előtt.

Megjegyzéseid helytállóak, nagyrészt egyeznek Zimándi bírálatával s az én érzéseimmel is. Ha ismét kezemben lesz a Bika, megpróbálok segíteni a hibákon. Talán hűzással, tömörítéssel, kihagyásokkal drámaibbá tudom tenni. Dicséreteid mélyen megrendítettek s büszkévé tettek. Kénytelen vagyok büszkeségem gyöngetésére elmondogatnom magamnak: ami a műben rossz, azt én csináltam, ami jó, azt az Isten. Hadd mondjam meg, a III. kötet feléért csináltam az előzményeket s úgy érzem, ez a mű magja, igazi mondanivalója és lényege. Hogy Gilgames kétharmadrészben ember, egyharmadrészben isten, minden emberre érvényes, lévén az ember három része: állati — emberi — isteni, de az emberek tömegében csak ő tudja ezt s ő tud csak eszerint is viselkedni. A más-

világi út ugyanis éppen az 5 isteni részének szárnyalása téren-időn kívül és túl. Hogy végül lezuhan és „sír”, az az alkatából következik: realizálni akarja azt, ami realizálhatatlan. Általános emberi törekvés, ez az emberben a titáni. És éppen ez a tragikus. Tetralógiámban Mózes ugyanezt kísérli meg egy egész néppel együtt, a Júdás-regényben pedig megmutatom az Istenembert, szembeállítva az anyagias emberrel, Júdással.

Nem akarok azonban hosszasan magyarázkodni, hiszen sem a Mózeset, sem a Júdást nem ismered s ki tudja, megismerheted-e valaha. A Júdás fontos korrekcióit még most sem hajtottam végre, hiszen a nyomdafestéknél reménytelenebb dolgot elképzelni sem tudok ma, a Mózes pedig egyetlen példányban van meg csupán s amíg le nem tudom másoltatni, nem adhatom ki a kezemből. A Vizöntő-től a Júdásig együtt kellene látnod mind a négy művet, hogy észrevehesd a kifejlesztés elveit, amelyek lépcsőzetesen következnek egymásra. Ismét hangsúlyozom azonban: véleményedet elfogadom, a hibákat megfontolandónak tartom. Eppen ezért kedves, őszinte leveledet újra hálásan köszönöm.

Köszönöm azt is, hogy a regényrészletet közlöd a Vigiliában. Nagyon örülök éppen ennek a nyilvánosságnak. A lapot figyelemmel olvasom és sok olyat találok benne, aminek megírása éppen ma igen fontos. Ha nem tartasz túlságosan szerénytelennek, a most Nálad lévő rész megjelenése után ismét küldök valamit, hogy ha Neked is tetszik, közzöld. Különösen jól esik egyik ref. lelkes barátom amaz értesítése, hogy sokan olvassák az 5 paptársai közül is. Ennek egyébként másfelől is hallottam hírét. De meg én nem teszek különbséget református, katolikus, zsidó, vagy akár mohamedán olvasók s írók között, meg lévén róla győződve, hogy az igazság mindig csak egy s ennélfogva keresztény. Az Evangéliumot keresem minden nép, minden fajta, minden kultúra és minden ember legmélyén.

Ami az ... ügyet illeti: nekem is fájdalmas volt, hogy úgy kellett döntenem, ahogy döntöttem, de nem tehettem másként. Nem volt más választásom. Harag nincs bennem iránta, csupán kénytelen vagyok távol tartani őt magamtól. Jogod van a dologhoz hozzászólni, hiszen a barátom vagy. De talán egyszer, ha személyesen is találkoznak, elmondom indokaimat is. Vagy jobb, ha levesszük a naptrendről s olyan emberi gyöngeségnek tekintjük, amiről nem érdemes sokat beszélni? No, de annál nagyobb örömem telik más barátaimban, akik tisztában vannak vele, milyen nagy, szent ügy a barátság.

Kérek, a Bikát add vissza Zimándinak, majd 5 továbbítja hozzám. Boldog, békés Húsvétot kívánok, jó egészséget, jó munkát. Tarts meg ezután is szeretetedben.

Igaz barátsággal ölel:

Kodolányi János

Akarattya, 955. jún. 29.

Kedves Barátom!

Leveledet s a kéziratot megkaptam. Megdöbbenve látom azonban, hogy a levelet május 13-án írtad, de a postabélyegző június 27-ét mutat. E másfélhónapos eltérést nem tudom mivel magyarázni s kérek is, nézz utána, miért hevert valahol hat hétig a leveled.

Megvallom, igen elkeserített kéziratom fél évig való hevertetése s a körülötte támadt némaság. Én a szeretet s a megbecsülés hiányát láttam ebben s bár bennem sem a szeretet, sem a megbecsülés akár Irántad, akár a Vigilia iránt emiatt nem csökkent, szomorúságom, sőt keserűségem mégis nagy volt. Kapcsolatunkat szorosabbnak, hatékonyabbnak képzeltem el s csalódnom kellett. Mikor hosszú hallgatás után éppen a Vigiliában szólaltam meg, hitvallást tettem a nyilvánosság előtt arról, hogy Jézus Krisztus hívei közé tartozom, ügyét a magaménak tartom s jól-rosszul, ezt az ügyet kívánom szolgálni. E szerény és szegényes lépésemtől azonban nyilván a kellenél nagyobb megértést vártam, nem is annyira a magam, mint a közös szolgálat érdekében. Sőt, ami a magam személyes érdekét illeti, annak inkább ellenére cselekedtem, hiszen negyezhitettem a helyzetemet. Hogy ezt Ti nem láttátok úgy, mint én, nem baj, hiszen lépésem nyoma megmarad s megmarad az a — bár csekély — haszon is, ami ebből Jézus Krisztus ügyére származik.

Ennyit szomorúságom jellemzéséről s megokolásáról.

Mármost ami az írást illeti: nem Júdás lelkiállapotáról s annak kialakulásáról van szó, hanem arról, hogy Magdalai Mária, a züllött, parázna, bűnös nő megéri és megérti, hogy a Mester érte, a senkiért és semmiért, a megvetettért és a gyalázatosért meg fog halni s ez a megérzése és megértés megtisztítja őt. Júdás szerepe mellékes. Az a sejtésem, hogy nem az írás regényrészlet-volta s nem Júdás alakjának homályossága a félretétel igazi oka, hanem ez, hogy Magdalai Mária alakja a hívek körében mint szent asszony él s ennek a szent, — már megtisztult — alaknak a realiztikus ábrázolása vélhetőleg riasztóan hatna. Hiszen, mint egykori katolikus, tisztában vagyok azzal, hogy hallgatólág összeegyeztetik ennek a Máriának az alakját Márta testvérének, Máriának az alakjával, aki Jézus lábánál ülve hallgatta tanításait. E két alak azonosítása lehet az önkéntelen legendaképződés eredménye s már-már teológiai nehézségek elé állítja a nép között forgó, tanító papságot. Az írás „csonkaságát” azzal a megjegyzéssel, hogy „regényrészlet”, indokolni lehetett volna, hiszen regény-részletek közlése általános, mióta a folyóiratok teljes regényeket nem közölnek. Ez csupán technikai kérdés, nem esztétikai akadály. De annál inkább lehetett „aggályos” Mária alakja s így a közlés akadályja is. Ami engem illet: az „aggályos” dolgokkal szemben mindig tökéletesen közönyös voltam, ha ugyan nem ellenséges, de nem vonom kétségbe azt a jogot, hogy mások aggályosak legyenek. Mindez azonban szintén nem volna baj. A baj az, hogy nem közöltem velem sem Magad, sem valamelyik munkatársad útján a kialakult véleményt s fél évig méltatlan helyzetben hagyta. Hiszen mindent megbeszélhetnénk őszinte jóakarattal, barátsággal, bizalommal. Még azt is megmondhatjuk, hogy nem egy igen rossz novella jelent meg a Vigiliában, főként hölgyektől, pusztá szánalomból, vagy azért, mert ezzel a szép gesztussal akartatok segíteni valakin. E kispolgári, érzélgős írások, igaz, nem támasztanak aggályokat iskolás vallásosságukkal, de mellettük és köztük tán megállhatott volna az én Magdalaim is. Kérlek, ne nehezted, hiszen mindent, ami nyilvánosság elé kerül, jogunk van bírálattal illetni, megjegyzéseim pedig nem rosszindulatúak s nem is egyedüliek bizonyára.

Leveled szeretetteljes hangja, stílusa egyébként felold minden neheztelet s hadd biztosítsalak afelől, hogy sem Irántad, sem munkatársaid, sem lapod iránt a legcekélyebb morzsa sem maradt belőle. Igaz barátsággal kívánok minden jót, eredményes munkát, csüggedetlen erőt. És változatlan szeretettel öllelek.

Kodolányi János

SÍK SÁNDOR-KODOLÁNYI JÁNOSNAK

Kedves Barátom!

Néhány hétig távol voltam Budapeستől és csak most jutok hozzá, hogy június 29-én kelt leveledre válaszolja.

Mindenekelőtt: a tiednél nem kisebb meglepetéssel olvasom leveled elején, hogy májusi levelemet 6 hetes késéssel kaptad meg. Teljességgel értetlenül állok szemben ezzel a jelenséggel, mert azt meg tudom állapítani, hogy tőlünk a megírás napján délben elment a postával.

Ami leveledet illeti, egyforma hálával köszönöm neked a belőle szóló nemes őszinteséget és azt a meleg baráti hangot, amely még jobban elmélyíti bennem irántad oly régóta érzett tiszteletemet és szeretetemet. Hidd el, hogy amit a Vigiliához való csatlakozásod értelméről írsz, azt én is, Vigilia-beli barátaim is pontosan úgy fogjuk föl az első perctől kezdve és azért voltak nekünk írásaid kétszerezesen kedvesek.

A regényrészletek közlésének problémája a mi számunkra sem technikai, sem nem esztétikai kérdés — az előbbi jelentéktelen volna, az utóbbiról veled szemben nem lehet szó — hanem egyszerűen a mellőzhetően szerkesztői okosság kérdése, vagyis olvasóink igényeinek szemmel tartása, akik mindig egy kissé idegenkednek az efféléitől. Egy olyan folyóiratnak, mint a Vigilia, amely sem állami, sem egyházi cenzúrában nem részesül, kétszerezesen óvatosnak kell lennie közönségével szemben.

Ez vonatkozik utolsó novellád, illetve regény-fejezeted ügyére is. Jól gondod, hogy múlt levelemben kifejtettek mellett a Magdolna-probléma kényessége volt a vele szemben való tartózkodás másik legfőbb oka. Alig lehet ma már kétséges, hogy Magdolna, Mária (a Márta testvére) és a bűnös nő, három különböző személy, akiket csak Nagy Szent Gergely óta egyesít a liturgia egy alakban. Ezt a problémát olyan érdekesnek találom, hogy illetékes szakemberrel — Szörényi Andor teológiai akadémiai professzorral — cikket írtam róla a Vigiliában. Végül is azonban — a szóban levő okokból: az olvasók érzékenységére való tekintetből — jobbnak látszott ezt a cikket nem közölni. Ennek a cikknek a visszaküldése után jött a te regény-fejezeted néhány hónappal. Az „aggályos” dolgokkal szemben való elutasító magatartásodat szívből magaménak vallom én is, mint ember és mint író, de mint szerkesztő a mai viszonyok közt azt hiszem, hogy kénytelen vagyok tekintettel lenni a mások gyöngeségére.

Nagyon köszönöm azt a bíráló szót, amelyet a Vigiliáról ejtesz. Semmi sem lehet számunkra hasznosabb, mint az olyan kritika, amely egyszerre jóakarátú, őszinte és hozzáértő helyről jön. Nagyon hálás lennék, ha ezt a jövőben is megtennéd. De legfőképpen az volna öröm számomra, ha a Vigiliával való kapcsolatod ugyancsak olyan lenne, amilyennek — mint író — elképzelted: szorosabb és hatékonyabb. Mindenesetre nagyon várom következő írásodat.

Igaz barátsággal kíván lankadatlan munkakedvet, energiát és jó egészséget és szeretettel ölel:

Budapest, 1955. VII. 30.

Sík Sándor

JEGYZET. Kodolányi János regényrészletel (**A vihar, Káprázatok háza**) a Vigilia 1954. évi 2. és 7. számában jelentek meg. — A levelekben említett Zimándi: Zimándi István, Kodolányi barátja, volt premontréi tanár, akkor a Nyevtudományi Intézet külső munkatársa (1909-1973); 1972-ben jelent meg élete főműve, **Péterfy Jenő élete és kora**, az Akadémiai Kiadó Irodalomtörténeti Könyvtár sorozatában. Kodolányi János és a Vigilia kapcsolatának egyik kezdeményezője volt. — K. J. első két levelében, minthogy a kölcsönös félreértésen alapuló nézeteltérésben egyfelől még élő személyről van szó, a nevet illendőbbnek tartottuk csak kipontozva jelölni. — A szóban forgó regények egyébként utóbb megjelentek.

Ecetfa

Kis udvarunk füves, van benne három fiatal fenyőfa, egy ringló-, meg egy kajszibarackfa, s gyakran átszánkáznak rajta a szelek. A nagytemplom felől érkeznek, elhúznak az új, háromemeletes házak mellett, megborzolják a fák leveleit, megingatják a fenyők csukló vastag törzsét és fölsiklanak a háztető meredekén. Odaát, a szomszéd udvarban áll a nagykoronájú ecetfa, a nap és a hold útjában. Az utóbbi években egyre jobban átlátok ághálóján, mert levéltelen lett, lombtalan; guta ütötte. Még él. Ráteríti árnyékát udvarunk nagy, néha zavartalan csendjére. Megtépázott, szélcibálta fa. Galambok s rigók ereszkednek ágai közé, szárnyat csapdosva.

Ez a fa, több, mint két évtizede nekem a nagy költészetet testesíti meg. Sőt, ő maga a nagy költő. Azokkal azonosult bennem, akik iránt szeretetem ugyan változik, el-elhalványul, váratlanul fölragyog, de el nem múlik. költőkkel, akikkel — olvasva, nem olvasva — együtt élek, titkos megértésben. Ők az egyetemes költészet fogalmait használják szavakként s a teremtés gesztusaiaként. Ők a szenvedélyes elmerülők, a mindig újra — nem, nem fölfedezettek! — megtaláltak. Olyanok, mint az ecetfa: minél közelebb kerülnek kivágatásukhoz, annál élesebb rajzú a kopárságuk. Ők a „fecsegő felszín” alattiak, a „hallgató mély” váratlanjai. Akiket kopottá felejt a világ, szelíddé őrlő az öregkor. Életük végső szakaszában mégis tündöklő fényt vernek szavaikkal. A nagy magyar költők csoportjára gondolok, ahogy ott guggol, ül, áll az Évadzáró tablóján. A nagy magyarok közül meg Saint John Perse-re, Nelli Sachsra, Kavafiszra, Lubicz-Miloszra, Quasimodóra. Általában a veszendő köl-

tökre. Vagy még mélyebben, a költők veszendőségére, a kiszolgáltatottságukra, ami az igaziaknak mindig pecsétje, nemessége, vízjele.

Azokra, akiknek nincs udvartartásuk, nincs önmotogatóra apparátusuk, de van igazságuk. Akiknek a szelídsége nem hányaveti, ál-dadogós, ál-tetova, ál-esetlen póz, hanem pórusaiknak nyitott lélegzése. A költőietlen költőre. Aki olyan, mint egy kedélyes szatócs, bőrkötényben, nagy szivarral vaskos ujjai közt. Mint egy követségi segédkönyvtáros, könyökvédőben. Mint egy megözevgyült óvodai takarítónő vagy mint egy kövérkés, szemüveges, félszeg vámuígyi előadó. Aki az éjszakából, kivilágosodó lebujból tér meg, mert ott kapott ingyen ágyat s most szégyenlősen tapogat ki a sikátorból. Akit össze lehet tévesztetni egy civilruhás pópával, és űri sötétből meg napfénylemezekből összeillesztett, terrakotta arca van. Szóval, akiket olyannyira fogva tart a szellem egyeduralma, hogy az életük a sarkaiból fordul ki, jobban mondva fordul át elhomályosuló külsejükbe. Hogy költők, azt csak a szemük, a kezük, létük mélyének gyors és szaggatott sorozatkapcsolása árulja el. Persze, hogy veszendők, hiszen élni akarnak. Persze, hogy az élet halálba kerül, a föltámadás lerogyásba, a fölbukkanás eitűnésbe. Alakit, lemetsz, eltöröl, kidudorít a szellem, úgy használja a testet és a sorsot, mint a gyurmát vagy egy elvásott kutyabőrét. Morzsolja, gyúri, elhasítja. Miért? ki tudja. A sercegés, az égésszag, a szikrafény a lap-pangó erdőtüz jele.

Ectfa. Nincs illata, fanyar, majdnem bűdös. Főleg ősszel, amikor sárga port hullat. De lefelé, úgy mondják, nagyobb gyökeret ereszt, mint a koronája. Ha kidől, hatalmas lyuk támad a helyén a földben. Talán a tenger tör föl azon a lyukon s hiába akarják visszaszorítani. Nagy teteme fölött hullámszik majd s mi, magunkat meghaladó árnyalakok a fenéken sétálunk, lopva tovasiklunk s alulról figyeljük a palackzöld felszín-ezüst fodrozódását. Ha igaz, hogy a gvőkérzetében kórusok vonultak le s föl, akkor szüntelen éneket fogunk hallani az ülepedő iszapban.

Vasas László

Pihenő

*Itt lassan rendre elcsitul,
ami bévül mardosva lázad:
elnézed, nyájas szép verőfény
hogyan fürösztgeti a házat,
és önti el a dombot és a völgyet,
és elfelejtet végre, hogy
az évek összeverték.*

*Elgyönyörködsz a tölgyben, kikericsben,
s megnyugtat a vidám nádárdal:
nem bög bele motor, sziréna,
a csend hóhéra, a bárdal.*

*Kevés, de most elég ez is:
ez a halódó kerti pompa, ősz,
és úgy lépdelsz a puha fűben,
mint rejteket nyert árva őz.*

*S akkor se félsz, ha jön az este,
szívednek nincs ma semmi gondja:
őríz a tépett, régi otthon,
ha az éj künn sátrát kibontja.*

MIHÁLY LÁSZLÓ

— 75 éves korában elhunyt Mihály László költő és hirlapíró. A felszabadulás előtt a katolikus sajtónál, főként a Központi Sajtóvállalat lapjainál dogozott, évekig a Nemzeti Újság olaszországi tudósítója volt. Életében három verseskötete jelent meg: Hóvirágok (1923), Hazavágyom (1926), Költő, ne félj! (1936). Költeményeit gondos művesség, konzervatív szemlélet, a Székelyföld hangulatainak szenvedélyes idézése és a klasszikus rapszódiaik rajongó hangjai jellemezték.

NAPLÓ

KISS ERNŐ ARADI VÉRTANÚ SÍRJA

Ellemér, Németellemér, Alsóelemér, Elemír jelzik a helynévadásban bekövetkező változásokat. A nyelvhelyesség és a történelem változásait is... A jugoszláviai Nagybecskerekettől (Zrenjanin) északnyugatra 7 km-re található ez a bánsági nagy falu, ma már összeépülve a szomszédos Szerbellemérrrel. Oriási méretű, széles, szabályos utcái a XVIII. századi telepítések pontos, mérnöki munkáját dicsérik és őrzik ma is, csak az első telepes németység helyét foglalták el Bosznia, Montenegro, Koszovo és Macedónia vállalkozó, szerencsét próbáló lakosai.

Titelnél, a Tisza-hídról lelépve jutunk el az Alsó-Tiszántúl mesésen gazdag földjére. A régi Bánság (Bánát) szinte tökéletes (peneplén) síksága ez itt, szemhatártól újabb szemhatárig termő televény, végtelenbe vesző pompás termőföldek, a mezőgazdasági kultúra magasiskolája. Itt van a mai Vajdaság másik nagy kincse, a szénhidrogén hazája is. Hatalmas fémvázás fúrótornyok hálózák be a környéket, kutak csővázás traverzei, a finomítók fénylőn szétfolyó csővezetéke, az eleméri gyűjtőállomás „százlábú” karjai.

Kiss Izsák, az örmény származású gazdag tőzsér „erdélyi kincstári szolgáltaiert” itt kapott terjedelmes földbirtokot és „ittebei és elleméri” prédikátummal magyar nemességet még Mária Teréziától, 1760-ban. A család feje kettős uradalma központjául ezt az Ellemért választotta. Itt épült fel a kastély is, klasszikus vonásokkal, de az „új földesúr” faluja népének templomát is építtet. A hatalmas, zömök klasszicista római katolikus templom ma is ott áll a község egykori főterén. Ennek, a nagyatyja által emeltetett templomnak a kriptájában nyugszik az aradi tizenhárom egyike: ittebei és elleméri Kiss Ernő altábornagy, a szabadságharc egyik legmagasabb rangú katonája.

Kiss Ágoston és Bogdanovits Anna fiaként született Temesvárott, 1799. június 13-án. A gyermek katonai pályára irányítását atyja szorgalmazta nyilván már csak a frissen szerzett magyar nemesség „önigazolásáért” is. A fiú szívesen vállalta a neki szánt sorsot, s már kadettként részt vett a napóleoni háborúk befejezése után meginduló pacifizálásban. Természetesen, a magyar nemes ifjú huszártiszt lett, s atyja igyekezett a legjobb torontáli ménesekből kiemelt lovakkal, saját lovaival ellátni. Másodkapitányként átlépett egy dzsidásvezredhez, amely ha lehetett, még előkelőbb helyet foglalt el a fegyvernemek hierarchiájában. Alezredesi rangban tért vissza a huszárokhoz, s hamarosan ezredesként az úgynevezett Hannover-huszárezred parancsnoka lett.

A szabadságharc kezdeti szakaszán Péterváradról, Hrabovszky tábornok parancsára „a kikinda-vidéki rácok” megrendszabályozására rendelték. Lényegében hazakerült. Aztán a perlaszi sáncok („római sáncok”) bevétele következett közvetlenül a Bega-Tisza menti harcokban, majd a mintegy 200 km hosszúságú „bánáti arcvonal” parancsnoka lesz. A Maros vonalától Versecig, Fehértemplomig, egészen az Al-Dunáig húzódó kiszélesedő védelmi vonal gazdája, portyáinak szervezője. Ekkor szolgálnak rövid ideig környezetében Damjanich és Leiningen őrnagyok, későbbi vértanú társai. Klapka György is beosztottja volt egy időben.

Néhány kétségtelen kudarc (Sajkás-kerület) után leváltják és Debrecenbe rendelik. Városparancsnok lesz. Különleges szervező feladatokat lát el, az ideiglenes főváros megnövekedett forgatagában, az itt összegyűjtött és újonnan szerveződő honvédszászlóaljok fegyelmzésében, megszervezésében, harcra kész elindításában. 1849 kora tavaszán, amikor Kossuth — Tiszafüred után — az engesztelés jegyében magas kitüntetésekkel osztogatott a felkelés vezénylő tábornokainak, a sárosan érkező Görgeyek között Kiss Ernő is ott van.

A templom szentélyének külső falában szürke vasajtó. A vastáblákon apró, poncolt, kereszt alakú rések: szellőzőnyílások, a kriptá egyedüli kapcsolata a külvilággal. Napsugarak aligha hatolnak át rajtuk, ezért is olyan nedves, nyirkos odalent minden.

A bejárattal szemben, a kriptá központi, fő helyén vörösmárvány tábla zárja le az üreget. Előtte három kétkarú kandeláber, meglehetősen megviselten, rozsdásan. A márványtábla felett aranyozott, ötágú korona, alatta 20—25 cm hosszúságú címerpajzs. Ketté hasított mezőjének bal oldalán álló sas; a jobb oldali mező hármas tagolású. Fent három csillag díszlik, nem egyenletes szinten. Alatta keskenyebb szalag, majd az alsó térben görnyedt, álló oroszánt látni. A hasított pajzsot alul kereszt zárja hármas koronával. Stilizált szalagdísz övezi a címet. A tábla felirata az elhelyezés betűhűségével:

Itt nyugszanak
ittebei és elleméri Kiss Ernő
volt cs. kir. huszárezredes,
a pápai Krisztus és egyéb rendek vitéze,
későbbben magyar honvéd altábornagy
született Temesváron 1799-ik évi
július hó 13-án
meghalt Ó-Aradon 1849-ik évi
október hó 6-án
mint az ó-aradi vértanúk egyike
Isszekutz Mária
Kiss Ernőnek nagyanyja: —
Kiss Ágostonné született Bogdánovits Anna
Kiss Ernőnek édesanyja: — és
Kiss Ernesztina
Kiss Ernőnek hét éves leánykája

Egykori felettese és tisztvársa, Haynau halálra ítélte Kiss Ernőt is. Ő nem kért kegyelmet. Négyen voltak, akik megkapták a katonahalált illető golyót, ez volt a „kegyelem” számukra. Kilencen a bitón fejezték be . . .

Kiss Ernő a tüzelés után is térdelve maradt: csak a vállát súrolta a golyó. Az odaugró három vadász másodsorra már nem téveszthetett.

Két nap múlva, október 8-án családtagjai megvesztegetéssel megszerezték holttestét. Titokban — Kovács Mihály nevű — katonai szolgája aradi, külvárosi lakására szállították s onnét 9-én az óaradi temetőbe. Itt nyugodott 1855-ig egyszerű B. B. feliratú fakereszt alatt, akkor vitték el a szülőföld közelébe: Katalinfalvára. Végre 1871-ben a birtokot utódló Török család jóvoltából hazakerült saját falujába.

Elleméri álma zavartalan volt a II. világháború harcai közepette is. A kriptá sértetlen maradt. Haló porai itt várják, hátha visszakerülnének egyszer ismét Aradra, a bajtársai mellé. Mert a 125. évforduló óta tizenegyen már ismét ott nyugsznak: 1974-re közös sírba gyűjtötték haló poraikat. Csak ő nyugszik még távol és a messzi Sárosban, Margonyán Dessewffy.

A márványlap előtt terjedelmes, kerék nagyságú koszorú, pusztulófélben a mindent megemésztő nedvességtől, levegőtlenléstől. Piros-fehér-zöld szalagján felirat: „Kiss Ernő honvédaltábornagy emlékére. A Magyar Népköztársaság belgrádi nagykövetsége”.

CSIKESZ FERENC

KÜLTÉSZET ÉS PRÓZA

„A költemények nem azért íródtak, hogy magyarul, hanem hogy olvasásuk — írja Somlyó György új kötetének* egyik Füst Milánról szóló tanulmányában —. Általában nincs is szükségük magyarázatra... A versek megértéséhez inkább elmélyedésre van szükség, arra, hogy nyitottan és nyíltan közeledjünk hozzájuk, emberi mivoltunk teljességével, ami létrejöttüknek is forrása volt.” Igazi költő vallomása ez. Olyan költő, akitől mi sem áll távolabb, mint az irodalom kirekesztő szemlélete, vagy a priori kategóriák szerint történő ítélkezés. Somlyó György elkötelezetten szereti a verset, a megtestesült művet, s magától értetődőnek veszi, hogy nyíltan közeledik mindegyik típusához. „A költészet évadai” című kötetének egyik régebbi kritikusa írta, hogy Somlyó szemléletének alapja az „és” szócska. Nem Adyt vagy Babitsot szereti, hanem Adyt és Babitsot. Mert a teljességre tör, az irodalmat úgy szereti, ahogy van, s nem egy képzeletbeli modellhez hasonlítva.

Veres Péter *Olvasonaplójáról* írva Somlyó némi iróniával tapint rá a mai magyar irodalom egyik jellegzetes tünetére: az írók alig olvassák egymást, még ritkábban fordul elő, hogy írnak is egymás műveiről. Annál nagyobb elismeréssel vehetjük hát kezünkbe Somlyó Györgynek a mai magyar irodalomról szóló esszéit. Ő valóban olvas. Mégpedig a jó olvasó módjára: szeretettel, együttérzéssel, reménykedve. Minden új könyvet azzal a fojtott izgalommal vesz a kezébe: hátha remekmű. S ha nem az, nem ragad bunkót, nem hivatkozik tekintélyi ervekre, hanem magából az alkotásból kiindulva, annak legsajátabb törvényei szerint elemzi, értékeli, s próbálja megmutatni, miért érzi itt-ott elnagyoltnak. Saját érzéseiről beszél. Véleményéről. Nem megfellebbezhetetlenül, kijelentő mondatokban, hanem az egyszerűek alázatával és biztonságával.

Nyitottságát, szemléleti türelmességét aligha érthetjük meg tájékozódási pontjainak ismerete nélkül. Ilyen kilátótorony számára ma is a *Nyugat*. Itt és a *Szép Szó* körében kezdte pályáját. (Sőtér István figyelmeztetett rá nemrégiben egyik kritikai írásában, hogy a modern irodalmi törekvések kezdemé-

nyezői közül többen is a *Szép Szó* műhelyéből indultak, hogy a *Nyugatban* érték el vágyott kiteljesedésüket. (Ma is őrzi azt a verskézirátát, melyen Babits kicsit megfakult elismerő sorai olvashatók. Ma is fájó sebe, hogy a *Babits-Emlékkönyvben* Gellért Oszkár a numerus clausus miatt nem merete közölni írását. Kedves fényképe — mely ifjúkori barátságairól és ideáljairól tájékoztat — látható volt a Petőfi Irodalmi Múzeum Nyugat-kiállításán is: Devecseri Gáborral folytatott költői versenyén készült Balatonbogláron egy vendéglői asztal mellett. Devecserivel egyébként majdnem közös volt ifjúságuk. Somlyó Zoltán volt Devecseri költői példaképe, ő vitte mindkettőjüket a *Szép Szóhoz*. Barátságuk emlékét a kötet néhány rendkívül szép írása őrzi. Egy alapvetően franciás ízlésű alkotó hódol ezekben a latin és a görög szellem nagy hatású képviselője előtt.

És ezzel eljutottunk Somlyó György irodalomszemléletének talán legvonzóbb és legfontosabb összetevőjéhez. A magyar irodalmat mindig a világirodalom összefüggéseiben látja és látatja. Ebben is a *Nyugat* örököse, a lap nagy esszéíróinak, a második és harmadik nemzedék tagjainak gyakorlatában szinte természetes volt e világirodalmi irányultság (Gyergyai Albert, Szerb Antal, Halász Gábor, Németh László, Kolozsvári Grandpierre Emil, Szentkuthy Miklós, Rónay György, Sőtér István, Vas István). Somlyó György, aki a *Nyugat* utolsó éveiben jelentkezett, mint a lap legifjabb írója, hozzájuk hasonló természetességgel fogadta el magára nézve is kötelezőnek ezt a hagyományt, s vált a magyar irodalom és a világirodalom szintetizálójává. Évek óta hallani az összehasonlító magyar irodalomtörténet megírásának terveiről. Nos, ez az irodalomtörténet — legalábbis ennek huszadik századi része — csiráiban ott olvasható Somlyó György tanulmányaiiban. Már maga az a tény is jelzi, hogy a világlíra lélegzétvétele szerint gondolkodik, hogy ízléséhez és érdeklődéséhez épp Füst Milán áll a legközelebb, aki rokonalanságában — vagy épp azért — a világirodalomnak fontos, tiszteletet parancsoló jelensége, s akinek „szituációját” épp ezeknek az összefüggéseknek figyelembe vételével és szem előtt tartásával oly pompásan rajzolta meg róla szóló könyvében és tanulmányai-

ban. Kassákról szóló írásai azt sejtetik, hogy Somlyó a „kassági szituáció” jelentőségével is tisztában van, ha talán — épp már jelzett nyitottsága miatt — e helyzet tartalmát és irodalmunkban való jelentőségét másképp értékeli is, mint például Bori Imre. De jellegzetesen világirodalmi Somlyó György egész gondolkodásmódja. Ismeri a legfontosabb erővonalat, s a magyar műalkotásokat, írótat mindig ezekbe igyekszik behelyezni. Az utolsó harminc esztendőben rengeteg vita zajlott már arról, vajon a magyar irodalom elfoglalhatja-e illő helyét a világirodalom folyamatában. Somlyó nem vitatkozik. Ír, és elhelyezi az írótat e folyamatban.

Manapság, amikor nagyon sok tanulmánykötet jelenik meg, s ezek sokszor azt a gyanút keltik az olvasóban, hogy írójuk asztalfiókja mélyéből a félbehagyott jegyzeteket is előbányásza, hogy könyvbe illessze, jól esik egy ilyen ökonómiával és szerénységgel összeállított gyűjteményt kézbe venni. Somlyó György rendkívül alaposan megrostálta irodalmi írásait, körülbelül termése felét elhagyva állította össze kötetét. De a válogatás példásan szerkesztett, arányos, jól jelzi frójának érdeklődését. A kötet középpontjában — a régi magyar irodalommal foglalkozó írások után — a *Nyugat*, a *Szép Szó* és kortárs-elődök portréit felvillantó esszék sora áll, s ezeket keretezi néhány elméleti írás, Somlyó nemzedéktársaival foglalkozó, alkalmi jellegű méltatás és köszöntő s a „Világ felé” című ciklus, melyben három rendkívül jelentős tanulmányt olvashatunk a magyar és az európai költészet kapcsolódási pontjairól. Mindegyik tanulmány emlékezetes olvasmány, nemcsak fejtegetéseik szellemi izgalma, felfedező készsége sodorja magával az olvasót, hanem érzékletes, szép nyelvük is (ezt Somlyó Györgyről lévén szó talán fölösleges említenünk), ami azt bizonyítja, hogy a nehezen megközelíthető kérdésekről is lehet világosan, pontosan, érthetően írni, csak az kell hozzá, hogy az ember szeresse és megértse azt, amiről ír.

Földes Anna kötete* az utóbbi évtizedek néhány jelentős prózai alkotásáról közöl tanulmányokat, kritikákat. Rokon-

szentes kritikus-egyéniséggel ismerkedhetünk meg: szereti az irodalmat, nem ítél, hanem buzdít, nem kijelent, hanem érvel és igazol, nem kiátkoz, hanem befogad, egyszóval a maga módján és a maga eszközeivel, szemléletének megfelelően ugyanazt az irodalomeszményt szolgálja, amit Somlyó. Ő is sokszor él világirodalmi párhuzamokkal, jól látja, hol helyezkednek el a leglényegesebb, legértékesebb magyar prózai művek, s hogy mennyit érnek világirodalmi árfolyamon. Erős esztétikai képzettséggel és készséggel közelít a művekhez. Kötelezőnek érzi, hogy legyen társadalmi hasznosságuk, hogy szolgálják és kiteljesítsék az embert. Folyamatokban gondolkodik, rendszerint a teljes írói életművet veszi vallatóra akkor is, ha csak egy-egy alkotásról ír, s érvelése alátámasztásául sokszor és szívesen hivatkozik az illető íróval foglalkozó írásokra (érzsem szerint van olyan szuverén kritikus-egyéniség, hogy kevesebbet támaszkodjék mások véleményére).

Földes Anna jó vezető. Az értékekre hívja fel a figyelmet, s a valóban problémafelvető írásokat helyezi mérlegére. A kritikus és tanulmányíró természetesen a megbízatásai is orientálják, ezért igazságtalanság a teljességet számon kérni tőle. Mindenesetre érdekes volna megtudni, hogyan vélekedik Földes Anna Mándy Ivánról és Mészöly Miklósról. (Ottlik Gézát azért nem említjük, mert a jelek szerint elsősorban azokat az írásait gyűjtötte itt össze, melyek az *Iskola a határon* után keletkeztek.)

Néhány jelentős tanulmányára külön is érdemes figyelni. Jó érzékkel teszi helyre Moldova György értékeit és üresjáratát (*A másik Moldova*), elfogulatlanul és pontosan elemzi Konrád György *A látogatóját*, mely oly sok vihart kavart a kritikai életben (és olyan népszerű lett olvasói körökben), s pályaképnek is meggyőző Örkény Istvánról szóló néhány írása. Néhol talán vitatná egyik-másik meglátását az olvasó, másutt pedig szívesen vennénk tőle kicsit merészebb kritikai véleménymondást. De kötete mindenképpen vonzó, értékes, jól tájékoztató kalauza mai prózairodalmunknak.

SÍKI GÉZA

* Földes Anna: Jelen időben (Gondolat, 1976.).

**LISZT: MISSA SOLEMNIS
MOZART—HAYDN-EST**

„Ennek az első előadásnak a benyomása félig kedvezőtlen volt, főképp a magasan, a bazilika akusztikai hibája miatt. A kupola gyújtópontjától a hangok összekeverednek benne és szörnyű kakofóniát hoznak létre — amit gáncsolóim az én sajnálatos komponálási módszeremnek tulajdonítottak.” Liszt egyik levelében — visszaemlékezve Missa solemnisének 1856. évi esztergomi bemutatójára — Sayn-Wittgenstein Csarolyennek panaszkodott így, célzást téve bírálóinak rosszindulatú megjegyzéseire, amelyekkel már a premier előtt igyekeztek megakadályozni az Esztergomi mise előadását. A fő vádpont a Pesti Napló cikkírója szerint a következő volt: a nagymise „stílje nem lehet egyházi, valóságos, mert hiszen Liszt Wagner tisztelőihez tartozik”. Az elmarasztalás — amint a zenetörténetből ismert — tulajdonképpen az „új-romantikusoknak” szólt, akiknek zenéje (elsősorban Liszté, Wagneré) „szerkezetében zürzavaros, dallamtalan, hipermodern, nagyképű, értelmetlen”.

Az akkori időkben valóban zavarosnak minősíthették a Missa solemnist is. A klasszikus mise-kompozíciók után előállni azzal, hogy a Glória „Cum Sancto Spiritu” részére csak imitált fűgát írjon a szerző, azt is abbahagyva, sőt a partitúrában jelezve: az egész esetleg elhagyható, vagy a Credóban színpadias dobütéseket alkalmazni — eleve kihívó különködésnek számíthatott. De sorolhatnánk a többi példát is...

Ma már a szövevényes szólamvezetésben, kórus és szólisták bonyolult váltakozásában észrevesszük azt a nemes egyszerűséget, tisztaságot, ami ebben a vérbéli romantikus műben rejlik. És ettől lesz egyházi muzsika. Az Esztergomi mise nem a ceciliánus eszmék jegyében tródot. A szerző célja elsősorban a wagneri korszakalkotó romantika egyházzenei átvétele, annak a hallatlan kifejezőerőnek mise-drámái alkalmazása, amely az ember legbensőbb világát, addig szinte ábrázolhatatlan vívódásait, megnyugvásait fogalmazta meg a zene nyelvén. Ez az őszinte mélyvilág sohasem profán. Liszt tudta: a megváltás drámája is evillágon, emberek közt zajlott le — az emberért. A hit éai áramkörbe kapcsolva gyűjtja meg a földi lámpásokat.

A Kyriében a Christe-rész metamorfizált melódiájának visszatérő motívuma a

Benedictus-ban (jelezve: Krisztus az, aki „az Úr nevében jön”), a földre szálló Istenember alakját idéző szoprán-tenor szóló a Credóban, vagy ugyanott a Homo factus unisonója, a szervedést ábrázoló három hang (mint ós-szimbólum, háromszög komponálható köré, jelezve a természet és a természetfeletti kapcsolatot) a zeneköltő hittitkokban elmélyülő lelkületére vallanak. Ezekre a misztikus élményekre korunkban talán csak Messiaen zenei elragadtatásai lehetnek példák. Kétségtelen: Liszt miséje a mai kor emberének már kissé idegen hangzásvilágú. De bemutatásuk az igazi érték megsejtették jövő-célzatát, az új zene „stíljét”. Vitatkoztak róla. Vajon mi vizsgálódhatunk-e új egyházi műzében? Alig van modern, új alkotás.

Az Alkantarai Szent Péter (volt pesti ferences) templom Liszt Ferenc Kórusának előadásában, a zeneszerző halálának 91-ik évfordulóján hallottuk a Missa solemnist. A feladat — mint mindig — óriási. Bucsi László karnagy — egyházzenejeink közt a Liszt-kultusz legszorgalmasabb ápolója — jól vizsgázott. Nem volt átütő a kórushangzás, de tiszta volt. A szólamok egységét nem zavarták „kiugró” vokálisok, a zenekar, az orgona orkesztrikus arányai, biztonságával tűnt ki. A szólistáknak: Rohonyi Anikónak (szoprán), Kistétényi Melindának (alt!), Leblanc Győzőnek (tenor) és Kenessey Gábornak (basszus) a bensőből fakadó énekülésért mondunk köszönetet.

A televízióban legutóbb Kincses Veronika az óbudai Zichy kastély akusztikai problémáiról, de a környezetet Károlyi kertet idéző előnyeiről is szólt. Valóban, a csodaszép szabadtéri kastélyudvar megfelel a legkényesebb zenei ízlésnek is. S ha javítani tudnak az akusztikán, a főváros leglátogatottabb nyári koncert-helye lehet.

Az idej Mozart—Haydn-sorozatban olyan kiváló együtteselek léptek fel, mint a Liszt Ferenc Kamarazenekar vagy a Zeneművészeti Főiskola zenekara. Ez utóbbi — Simon Albert vezényletével — július 20-án este három művel adott elő Perényi Eszter hegedűművész közreműködésével: Mozart A-dúr szimfóniáját (K 201), a G-dúr hegedűversenyt (K 216) és Haydn G-dúr (Oxford) szimfóniáját.

A rendkívül finom kamarazenekari effektusokat kívánó Mozart-szimfónia (az érettkori művekkel mérhető!) első tété-

leben a szebbnél szebb dallamfordulatok a fiatalság örömét sugározzák. A második tételben ez csak fokozódik. Mozart könyvein azonban átsordulnak az ezüst fátylakon is: egyetlen kísérőszólam a tragikum árnyát vetíti előre a Menüetthez. A táncritmusból sóhajtság lesz. Kérdés és felelet. Az oboák, kürtök éteri hegedűhangokkal „feleselnek”. A vonósok zizegése száll csak, mint szétterjesztett szárnyú madár és puhán megtelepszik. Erezni lehetett: a karmester a hegedűhangzásra koncentrált. A szimfónia szép kidolgozása is a vonósok javára írható elsősorban.

Kevésbé sikerült a G-dúr hegedűkoncert előadása. Perényi Eszter kezében időnként csillogott a hangszer, s az olykor „szálakra bontott” dallamok mintha vonókezelési hibákat hoztak volna elő. Vagy pillanatnyi indiszponáltság volt? Az előadóművész ismert kralitásait az első tételben tapasztalhattuk meg. A „természetes, kiegyensúlyozott formaépítkezés” is ebben a tételben érvényesült legszebben. Kár, hogy Perényi Eszter a kádeniciát romantikusra fogta. Paganini-koncerthez illett volna inkább.

Az Oxford szimfónia partitúráját Haydn magával vitte Angliába, amikor díszdoktorrá avatták. A mű itt hangzott el, innen a neve. Az érett szimfóniák erőnyeit, stílusát tartalmazó mű első tételében táncos, Rossini-t elővételező humorú. A másodikban a „békés szemlélődés”, a „boldog ragyogás” tetterőkben megnyilvánuló akkordjai, majd a menüetti paraszti táncos hangulatai dominálnak, a bájos ländler zenekari fortisszimóig fokozódik. A zárórezs suhanó gyorsasággal mintha az életet kergetné: játékosan, napfényes klasszicitással. Az elyziumi mezők cytherei gondtalanságával, ahol a jókedv azért már fin'or is lehet. A kádenicia pergő ritmusában a

nagyszerű vonós remeklés dicsérhető. Sajnos, a vadászkürtök „könnyelműen” odavetett „nevető szólamai” megcsúfították a produkciót.

Kép és muzsika alcímet adhatnánk a tv zenés műzeumi délelőttjének, amit a Nemzeti Galériából közvetítettek. (Este vagy délután a közvetítés szerencsésebb lett volna!) Nem mintha kép és zene kiegészítené vagy magyarázná egymást: szuverén mindkettő. Csak a szépség analógiájában állíthatók egymás mellé. Mégis együtt, egyszerre látni és hallani: az embernek együttes élmény. Kitiűnő ötlet volt tehát a szerkesztőktől, hogy a hazai kórusirodalomból és a hazai piktúrából választottak. Kodály „Szép könyörgése”-hez Benczúr Gyula „Hunyadi László búcsúja” című festménye ugyanazt az érzést asszociálta: a hazaszeretetét. De ugyanígy említhetünk más példákat is: Bárdos „Régi táncdal”-át, „Lakodalmas rondó”-ját s Barabás Tibor képeit, Udvardy László Bájolóját (Radnóti vers!) és Szinyei-Mersét. Petrovics Emil Capriccio részletére, Ördögtáncára Ferenczy Károly „Madárdala” válaszolt, valamint Székely Bertalan „Táncosnő”-je „lejteti”.

A két kórus a Maklári József által vezényelt OKISZ Erkel Ferenc Énekkar, valamint a Sapszon Ferenc dirigálta Könnyűipari Minisztérium Bartók Kórusa ezúttal is rászolgált hírére. A magas színvonalon megszólaltatott muzsika és a képek szinkronjába azonban időnként „hansúlyeltolódások” csúsztak be, s ha már arra is volt gondja a rendező Szitányi Andrásnak, hogy a karmesteri vezénylési technikát is „elemezze”, miért nem láthattuk mindkét karnagyot, miért csak az egyik került a kamera elé?

TÓTH SÁNDOR

KIÁLLÍTÁS EGY MAGÁNGYŰJTEMÉNY ANYAGÁBÓL*

Nem kérdeztem még meg Dévényi Iván barátomat, miért gyűjt képeket, miért vállalkozik arra, hogy múzeumot varácsoljon kis méretű lakásába, — minden jóvedelmét arra áldozva, hogy újabb és újabb festményekkel, rajzokkal és ér-

mekkel gyarapítsa s szüntelenül alakítsa, tökéletesítse gyűjteményét...

Nem kérdeztem még meg, mint ahogy nem kérdeztem meg a többi gyűjtőtől sem. Nem azokra gondolok, akik anyagi befektetés miatt vásárolnak képeket, sem pedig azokra, akik nemes szándékból teszik ezt, minthogy szeretnek együtt élni néhány szép műtárggyal...

* A győri Xantus János Múzeum képtárában, az ún. „Napóleon-ház”-ban kiállítás nyílt Dévényi Iván képzőművészeti gyűjteményéből, amely a XX. századi magyar mesterek (Csontváry, Ferenczy Károly, Czobél Béla, Kassák Lajos, Gadányi Jenő, Kondor Béla stb.) munkáit tartalmazza. A szeptemberben záruló tárlatot Németh Lajos művészettörténész nyitotta meg 1977. július 7-én.

Hanem azokra (és közéjük tartozik Dévényi Iván is), akiknek a rangos gyűjtemény létrehozása hivatás, az alkotás egyfajta módja. Voltak ilyen műgyűjtők (a feledhetetlen Köves Oszkára gondolok például...), akik tudták, hogy a gyűjtemény létrehozása nem magánügy, nem egyszerű szენvedély, hanem valamiképp az élő művészet szükségszerű része. E gyűjtők — gyűjteményük megalkotásával — a művészet iránti köteleltséget teljesítettek és teljesítenek. Ezért alakítják-fejlesztik szüntelenül gyűjteményüket, kiszűrve belőle az oda nem tartozó darabokat.

Mert könyörtelenek a művek egymással szemben és könyörtelen a gyűjtemény a művekkel szemben. Minden mű megteremti a maga világát s féltékeny minden más műre; nem mindegyiket fogadja el maga mellé társul. Es ilyen könyörtelen a gyűjtemény is. Kezdetben ugyan csupán néhány mű halmazza, lassan azonban egészszé kezd szerveződni, mindinkább egységre tör. Jaj a gyűjtőnek, ha nem veszi figyelembe e két tényezőt, a művek szüntelen konfrontációját és a gyűjtemény belső logikáját, önszervező erejét! Hány véletlenszerűen összeállott, egymást taszító műveket tartalmazó gyűjteményt láttam... Ezekből hiányzott a valódi gyűjteménnyé szerveződéshez szükséges belső összetartó erő. Mily finom intuíció, nagy felkészültség, lemondani tudás és alázat kell ahhoz, hogy valaki a szó igazi értelmében vett gyűjteményt tudjon létrehozni!

Dévényi Ivánban megvan a szaktudással párosult alázat; alá tudja vetni magát a gyűjtemény szigorú követeléseinek. Kiváló ismerője a modern magyar képzőművészetnek; könyvek, tanulmányok, kritikák bizonyítják hozzáértését. Emel-

lett nyugodt szívvel mondhatja el, hogy baráti szálak fűzik számos kiváló művészünkhöz, mindenekeelőtt a Szentendréen dolgozó modern szellemű festőkhöz. Barátként tiszteli őket, — ez azonban nem jelent elfogultságot, — mint ahogy ezt gyűjteménye széles skálája is bizonyítja. Egy szempontból elfogult csupán: elfogult a jó minőség iránt.

A Dévényi-gyűjtemény hosszú válogatás, gyűjtőmunka eredménye. Gondosan válogatta, szűrte anyagát, s kialakította gyűjteménye tartópilléreit, a nagyszerű önarckép-kollekciót, a *Nyolcak*, az aktivisták, a szentendreiak és az *Európai Iskola* festői által alkotott művek együttesét.

Ökonómikus gyűjtő: nem kíván versenyezni a közgyűjteményekkel, nem akar ízelítőt a magyar festészet minden iskolájából, de sokoldalúan és gazdagon képviselteti azokat a mestereket, akiket gyűjtése fókuszába helyezett. A Dévényi-gyűjteményről ma mar elmondhatjuk, — hogy fontos művek sorát őrzi, Csontváry, Tihanyi Lajos, Uitz, Derkovits, Czöbel, Egy József, Bernáth, Kmetty János, Bálint Endre, Barcsay, Korniss, Borsos Miklós és Kondor Béka remekait, — hogy csak találomra nevezek meg néhány festőt és szobrászt a Dévényi-gyűjteményben jelen lévő legjobbak közül.

Nagy öröm, hogy most a szűk magánlakás falainál nagyobb, tágasabb térben láthatjuk e gazdag, értékes anyagot. Köszönet Dévényi Ivánnak, hogy megteremtette e gyűjteményt, megmentve az elkallódástól jelentős művek sorát, és köszönet a győri múzeumnak, hogy ott-hont adott — két hónapra — e szép gyűjteménynek.

NÉMETH LAJOS

A MUZSIKA ÖRÖME

Az 1948—49-es Mesterbérlet egyik legnagyobb eseménye az akkor még igen fiatal Leonard Bernstein budapesti vendégszereplése volt. „...úgy próbált a zenekarral — írja emlékezéseiben Kun Imre —, hogy maga a zenekar kérte: csináldjanak még egy próbát. Ez alighanem egyedülálló eset a zenekarok és a karmesterek történetében”. Azóta ezt a páratlanul szögesszívű muzsikust személyesen nem láthattuk, annál több hívet szerzett a televízió képernyőjén zenei

sorozatával. Régi adósságot törlesztett a Gondolat Kiadó, amikor egyéb írásai mellett megjelentette Bernstein néhány televízióra írt zenei forgatókönyvét is. A válogatás alapjául két Amerikában megjelent könyve szolgált: A zene öröme és A zene végtelen lehetőségei. A magyar kiadás számára szerencsés érzékkel válogattak össze egy csokorra valót, mégpedig legjobb tanulmányaiból, mintegy keresztmetszetét adva e korántsem mindig csak sikeres, de mindig a szépség és a humánium bűvöletében kibontakozó pályának. A fordítás Juhász*

* Leonard Bernstein: A muzsika öröme (Gondolat, 1976)

Előd hozzáértését dicséri (s ezzel aligha mondunk újat, hiszen ő volt a Bernstein-story című nagy sikerű könyv szerzője is).

Az európai ember nem feltétlenül és nem mindig teszi magáévá Bernstein zenéről vallott elképzeléseit. Egy másik világ értelmezését adja, elsősorban tempóvételei gondolkodtatják meg sokszor a hallgatót: tipikus amerikai tempók ezek, telve vitalitással, rohanással, a finomabb árnyalatokra nem mindig elég érzékenyen ügyelve. Am ahogy a művészethez közeledik, ahogy azt népszerűsíteni tudja, ahogy a zenét, mint anyagot, mégpedig fejlődő és mozgásban levő anyagot elemzi, feltárja, magyarázza, az a maga nemében páratlan. A nagy karmester egyben kivételes televíziós személyiség is. S ez a szuggesztivitás írásából is kicsap, megragadja az olvasót és a varázslat részesévé teszi. Mert Bernstein varázsló is: elhitheti velünk, hogy ugyanúgy értünk a zenéhez, mint ő, s a bűvész könnyedségével bizonyítja be, hogy mindaz, amit elmond, megtanulható, nem kell más hozzá, mint egy kis figyelem és a zene olthatatlan szeretete. És mi hiszünk neki. Neki elhiszük, hogy így van. Mert sosem ereszkedik le arról a magaslatról, ahová Beethoven vagy Bach kutatása nyomán

fölemelkedett, hanem minket von magával, avat be, tesz a mágia részesévé.

Bernstein mélyen etikus művész, aki hisz abban, amit csinál, akár komponál, akár a zenét magyarázza, akár vezényel. Ez a hit fel-felbukkan zenéjében is, magyarázataiban is. Nem véletlen, hogy olyan magával ragadó érzelmi affinitással tudott szólni Bachról, s oly tökéletes összegezést adta e valóban csodálatos életműnek: „A Bach-életmű gerince: az egyszerű hit. Máskülönbön oly sok egyidejű tevékenység közepette, és határidőkre, hogy hozta volna napfényre, hogyan rendezte volna el mindezt a feleséges anyagot? Orgonált, kért vezetett, iskolában tanított, gyermekeit hádat nevelte, részt vett a hivatalos találkozókon, szemmel tartotta a jövedelmezőbb állásokat. Bach végül is ember volt és nem isten, de Istenének embere, és jámborsága elejétől végéig áthatja zenéjét.”

Mert a zene és maga a zenei anyag végtelenül változatos lehet (mint erre egyik könyvének címevel és az abból itt közölt címadó tanulmányával figyelmzett). De mindig kell lennie az emberben olyan rendező elvnek, mely értelmet ad a dolgoknak és egységbe szedi a változatokat. Ez a kitűnő könyv a legszebb tanítása.

(R. L.)

SZENTENDREI ÉS SIÓFOKI KIÁLLÍTÁSOK

A szentendrei Művésztelepi Galériában a nyáron *Perlrott-Csaba Vilmos* festőművésznek (1880—1955), nagybányai, párizsi, kecskeméti és szentendrei táj- és városképek, csendéletek, műtermi enteriőrök, női akt-ábrázolások és portrék alkotójának emlékkiállítása volt látható. A művészek — aki sokáig élt Franciaországban és a weimari Németországban — számos művét francia és német gyűjtők vásárolták meg, halála után pedig sok munkája Angliába került ki, így a tárlat rendezőjének — *Mucsi András* művészettörténésznek — nem volt könnyű az életmű fejlődésmenetét bemutatnia, hiszen a külföldre elszármazott festmények felkutatása és hazahozatala nem volt lehetséges. Hogy — a sajnálatos hiányok ellenére — mégis revelációként hat a kiállítás, ez nem utolsósorban a mester özevegének, *Gráber Margit* festőművésznőnek köszönhető, aki valóságos társrendezőként állott *Mucsi András* mellett.

A békéscsabai órásmester fia nagybányai tanulmányok (1903—1906) után Párizsban folytatta művészeti stúdiumait. Előbb a Julian-akadémiát látogatta, majd amikor — mindössze tizenkét növendékkel — *Henri Matisse* megnyitotta szabadiskoláját (1906), az Académie Matisse-hoz pártolt Tanítómasteréről, a *Vadak* csoportjának vezéralakjáról önéletrajzában is megemlékezik: „Matisse döntő hatással volt fejlődésemre... Hivalkodás nélkül elmondhatom, hogy kedves tanítványa voltam. Azok közé a kegyeltjei közé tartoztam, akiket minden héten meghívott a műtermébe, ahol megmagyarázta csendéleteinek komponálásmódját. Ezek az elméleti oktatások voltak a leghasznosabbak a mi részünkre.”

Perlrott-Csaba és a többi fiatal magyar festő (*Márffy Ödön*, *Hatvany Ferenc*, *Berényi Róbert*, *Czobel Béla*, *Galimberti Sándor* stb.) a kor művészetének legbővebb vizű forrását keresték fel, amikor a párizsi tartózkodást választották. *Vollard*, *Kahnweiler*, a *Bernheim*-fiúk és más műkereskedők galériáiban,

— Pellerin, a Stein testvérek és más műgyűjtők otthonában, a Salon d'Automne és a Salon des Indépendants kiállításain megismerkedtek Seurat, Cézanne, Van Gogh, Gauguin, Signac, a „fauve”-ok és a kubisták munkáival, s tarisznyájuk — amelyet ifjú éveikben Párizsban töltöttek meg — sosem ürült ki; a francia festészet szelleme, ösztönzése elkísérte mindegyiküket a sárga, Marc Chagall vette papírra e szavakat, de Perlrott-Csaba és a többi Párizst járt fiatal magyar is nyilván így érezte: „A művészet napja akkoriban Párizsban ragyogott; úgy látszott, s nekem mindmáig úgy tűnik, hogy a művészetben sohasem volt ahhoz fogható, nagy forradalom.”

Párizsból hazatérve a hazai tárlatokon is feltűntek Perlrott-Csaba képei, amelyeknek „izgató vörös színei, feszülő zöldjei, fellobbanó sárgái szemet szúrta”, a közönség konzervatív ízlésű részéből „halálos ellenszenvet váltottak ki” — mint *Böhlöni György* írta egyik tárlati beszámolóiban, az *Arad és Vidéke* című lap 1909. július 4-i számában. Perlrott-Csaba nem csatlakozott a *Nyolcak* köréhez, de a század elején lényegében ugyanazt az utat járta, mint az Ecole de Paris és a nyugat-európai konstruktív törekvések által megigézett nyolctagú festőcsoport. Pontosan fogalmazott tehát — szokása szerint — *Kassák Lajos* akkor, amikor — *Képzőművészetünk Nagybányától napjainkig* című könyvében (1947) — Perlrott-Csabát úgy említi, mint „modern festészetünk egyik úttörőjét”. Valóban, a fauve-stílusú „Kertrészlet vörös úttal”, a „Cvikkeres-sapka önarckép”, a „Ziffer Sándor festő arcképe”, a „Nagybányai enteriőr mosakodó női akttal”, a „Tél Nagybányán”, az „Önarckép Vedres Márk-szoborral”, a „Párizsi részlet Szajnahíddal”, a „Párizsi enteriőr mosakodó női figurával”, a „Párizsi részlet a Notre-Dame-mal”, a „Csendélet órával és gyümölcscsel”, az 1919-ben festett, kubisztikus „Krisztus levétele a keresztől” és a „Krisztus-fej” (1921, cínknymat) alkotója az új magyar képzőművészet épületének egyik építőmestere volt.

A kiállító — az igazságnak megfelelően — azt is megmutatta, hogy későbbi képei („Szentendrei részlet”, „Gyümölcscsedő nők kerti létrával” stb.) erő, összefogottság, a formák szigorú elrendezése, a jelenségek törvényszerű összefüggésének érzetése, a kolorit frissége tekintetében elmaradnak a művész század eleji művei mögött; a 30-as évekbeli „posztnagybányaiság” kedvezőtlen hatá-

sától Perlrott-Csaba Vilmos sem tudott mentes maradni. *Passuth Krisztina* joggal írja a *Nyolcak* festészetével foglalkozó monográfiájában, hogy a mester kései természetnek darabjai az ifjúkori alkotásoknál „kevésbé átgondoltak és jóval alacsonyabb színvonalúak”.

A felszabadulás után a szociáldemokrata párt körül tömörülő művészek (Czóbel, Schönberger Armand, Gadányi Jenő, Bálint Endre, Bene Géza stb.) köréhez csatlakozott. 1947 tavaszán még gyűjtémenyes kiállítása nyílt az Ernst-múzeumban, de élete utolsó éveiben őt is „formalistá”-nak és „antirealistá”-nak minősítette (s munkáit a nyilvánosság elől elzárta) az akkori félresiklott kultúrpolitika.

A művész élete 75-ik évében halt meg; temetésén barátja, Gadányi Jenő mondtotta a búcsúztató beszédet: „A festészetnek éltél — alkotóerődöt csodálatosan megőrizte — az utolsó órádig. Szeretted a természetet és szeretted a művészetet úgy, ahogy azt csak a nagy művészek tudják szeretni. A nagybányai generáció egyik utolsó tagja voltál, s a nagybányai iskola hagyományait hűségesen képviselted mindvégig. Életed alkonyán nem volt ugyan részed megbecsülésben, de munkádat folytattad hitedet, meggyőződésedet megőrizted. Életműved meghatározza rangodat a magyar művészet történetében. Igaz művész voltál, aki rendületlenül kitartottál meggyőződésed mellett... Isten Veled!”

Perlrott-Csaba Vilmos emlékét felidéző és a szentendrei emlékkiállítás ismertető sorainkat hadd zárjuk a művész írásainak, nyilatkozatainak néhány szép és bölcs mondatával:

„Sohasem akartam a természetet utánézni, de számomra nincs nagyobb élmény, mint a természet; csodálom, és benne gyökeredzik egész művészetem.”

„Szerintem a művészet csak a kubizmuson és a képarchitektúrán keresztül hozhat új élményeket, mai világlátást.”

„Életem nagy élménye Párizs volt: a franciák szellemi szabadsága és művészi bátorsága.”

„Nem hiszek abban, hogy irányított jelszóval maradandó művészetet lehet teremteni.”

„Egyenletes, leegyszerűsített életet éltem. Nem akartam az élettől semmi többet, csak azt, hogy festhessek.”

A *Művészet* című folyóirat szerkesztősége a siófoki Művelődési Központ új, tágas, arányos épületében — júniustól

júliusig — kiállítást rendezett olyan képző- és iparművészeti alkotásokból, amelyeknek reprodukciói a lap 1976-os számaiban megjelentek. *Rideg Gábor*, a *Művészeti főszerkesztője* a képes katalógus előszavában elmondja, hogy a korlátozott terjedelmű síófoki tárlat — természetesen — nem adhat képet a kortársi magyar művészet egészéről, de érzékeltetni kívánja napjaink hazai művészetének stílári és műfaji sokszínűségét.

A síófoki kiállítás látogatói elé valóban változatos anyag tárult; a közönség egy sor kitűnő művészünk (*Bartha László*, *Ország Lili*, *Deim Pál*, *Szenes Zsuzsa*, *Geszler Mária* stb.) munkásságából kapott ízelítőt. A bemutatott művek közül

kiemelkedett *Borsos Miklós* — négy-öt márványszoborból és két-három éremből összeállított — nagyszerű kollekciója, *Tóth Menyhért* „*Macskák*” című festménye, a nemzedéke legjobbjai közé tartozó *Somogyi Győző* grafikus két — egyéni karakterű, nyugtató hatású — szitanyomata („*Hollókő*”, „*Avvakum protópápa*”) és a fiatal *Földi Péter* „*Madarakról*” című — élénk színekben fűrdő — festménye. *Földi* azok közé a festők közé tartozik, akik nem feledkeznek meg arról az axiómáról, hogy a piktúra egyik legfontosabb kifejező eszköze a szín, amelynek zengése a szemnek és a léleknek annyi örömet szerez.

D. I.

NAGY MAGYAR ELŐADÓMŰVÉSZEK ÉS TEHETSÉGEK

A *Magyar Hanglemezgyártó Vállalat* egyik rokonszenves sorozata viseli a „*Nagy magyar előadóművészek*” címet. Operai múltunk, félig-meddig jelenünk legnépszerűbb, legemlékezetesebb hangjai csendülnek fel e lemezeken, s a technika varázslata révén néhány percre ismét részesei lehetünk régi nagy sikereknek, nem fakuló előadói élményeknek.

Ezúttal *Udvardy Tibor* idézi fel nagy sikereit. Hozzá hasonló énekes természetesen rendkívül nehéz helyzetben van, mikor legjelentősebb szerepeiből kell körülbelül egy órányi műsort összeválogatnia, hiszen *Mozartot* kivéve mindegyik stíluskörben otthon volt, *Wagner-től* *Verdiig* főszerepeket énekelhetett, s valamennyiben emlékezetes teljesítményt nyújtott. Sajnos nem hallhatjuk a lemezen talán legsikeresebb szerepét, annak részletét. Természetesen a *Peter Grimes-ra* gondolunk. *Britten* operáját 1948-ban mutatta be *Operaházunk*, a főszerepben *Udvardyval*, aki élete legnagyobb alakítását nyújtotta a rendkívül összetett figura életre keltésében. Humoros villanásai éppúgy akadtak, mint tragikus pillanatai. Valóban diákenzi figura *Peter Grimes-é*, s az angol humor éppúgy körüllegi, mint a sokat emlegetett kedvpusztító, komor albion kód. Ugyancsak kitűnően állt helyt a mű 1958-as felújításán, melyen az első nagy siker részeseivel, *Losonczy Györggyel*, *Malczky Oszkár*val, *Palánkay Klárával* és *Németh Annával* léphetett ismét a színpadra. Felejthetetlen együttes volt, felejthetetlen operai est, szerep és éne-

kes ritka szerencsés találkozása. Nagy kár, hogy az életmű gazdag változatosságát többé-kevésbé hiven érzékeltető lemezre ez az operatörténeti pillanat nem került fel.

Puccini-től a *Tosca* *Levélárláját* hallhatjuk, mi mást választhatna egy remek hangú, kitűnő színészi képességekkel megáldott, ráadásul világosan deklamáló tenorista? Volt azonban *Udvardy Tibornak* egy talán ennél is jelentősebb *Puccini-sikere*, „*A köpeny*”-ben. Két évvel nagy sikerű operaházi bemutatkozása után énekeltette egyik főszerepét a többi között *Palló Imre* és *Walter Rózsi* társaságában, *Failoni* vezényletével. Kár, hogy abban az időben még nem készültek magnetofon-felvételek... Szerencse, hogy sok más emlékezetes alakítását azért megőrizték a szalagok, s az utókor is tanúja lehet e valóban izgalmas pálya teljesítményeinek (*Hungaroton LPX 11822*).

A XVIII. század első felének olasz muzsikája páratlanul gazdag volt tehetségekben. Mindegyik itáliai város maga köré vonzott néhány muzsikust, mindegyik jelentősebb templomi együttes élén feltűnt egy virtuóz muzsikussal, formák feszülnek egymásnak s ulakulnak át, műfajok rendeződnek új struktúrákba, egyszóval már-már pazarló bőségben, tarkaságban egyszerre forr a jelen és a jövő. Hiszen ki tagadhatná, hogy *Domenico Scarlatti* szonátái később *Mozartot* és a bécsi klasszicizmust is megtermékenyítették? E rendkívül sokat értelmezett és vitatott műalkotásokat mindig a legkitűnőbb zongoraművészek tűzik műsorukra, mintegy éreztetve, hogy a zenetörténet nagy pillana-

tában születtek, s ezekben az egytél-
teles alkotásokban voltaképp egész mik-
rorvilág rejlik. A Hanglemezgyártó is
átnyújt most belőlük egy csokornyit,
Schiff András tolmácsolásában.

Goethe figyelmeztetett, hogy „az em-
ber csak akkor tökéletes, ha játszik”.
Ez a játékoság, a forma kecses, mér-
téktartó, ötletes virtuozitása jellemzi
műveit. Élvezetét leli a hangokban,
megismétli legszebbnek, legjobbnak hitt
formái leleményeit, néha többször is,
aztán váratlanul elérzékenyedik, a tűn-
dőklő olasz égboltot fellegek lepik el,
hogy rövidesen ismét a nap, a vidám-
ság győzedelmeskedjék. Hallatlan nehéz
előadói feladatot jelent mindennek ér-
zékelletése. Érzelmi ráhangoltságot kí-
ván, jókora humorérzékenységet feltételez, s
ugyanakkor kristálytisztá billentést kö-
vetel. Schiff András általában megfelel
a várakozásnak, s némelyik darabot úgy

tolmácsolja, hogy a legnagyobbakéi
mellett és után is akad felfedezése
(Hungaroton SLPX 11806).

Rásonyi Leila elsősorban erőteljes
játékával ragadja meg hallgatóját. Ér-
deklődése és ízlése bizonyára mélyül
még; a hangszerkezelése mindenestre
máris nagyon jó. Lemezén Franck sokat
hallható Szonátája mellett néhány vir-
tuóz, rövid lélegzetű modern mű sze-
repel, melyek jó alkalmat adnak a
játékos virtuóz tehetségének kibontá-
sára, kevesebbet az elmélyülésre. Az
elmúlt hangversenyévadban emlékezete-
sen adta elő Mozart egyik hegedűver-
senyét. Alighanem ebben az irányban
kellene keresnie nagyszerű adottságai-
nak kiteljesedését. Zongorakiséretét
Miklós György látja el (Hungaroton
SLPX 11825).

R. L.

RETI ZOLTÁN KIÁLLÍTÁSA

A lírai vers természetének a képző-
művészetben leginkább az akvarell fe-
lel meg. A spontaneitás (manapság már
nem erény, és nem divat!) a szín és
a kép szétbonthatatlan egységében, az
érzés (látás) egyszerűségében ragadható
meg. Ennyiben az impresszionizmusra
emlékezett. Az akvarell lényegében min-
dig is viselni fogja az impresszioniz-
mus jegyét. Korrigálhatatlan alkotást,
azonnali tökéletességet követel. Előnye
a mindig friss kolerit, az örökké aktu-
ális téma: a táj. Mégsem mondható az
akvarellista pusztán természetmásolónak.
Virtuozitását manapság egyre inkább
felváltja a jól átgondolt szerkesztés.
Adottsága: tájak áthasonítása, emberek
festői látása és megörökítése a nagyon
is esetleges vízfestékekkel — ez talán,
ami leginkább a spontaneitás fölé emeli.

Réti Zoltán ezek közé a művészek kö-
zé tartozik. A festészet válságának ide-
jén magas színvonalú akvarelljei, saját-
ságos, emezekkel rokon olajképei a
belső látás és láttatás erejével hatnak.
A nagyoroszi születésű, Balassagyarnan
élő festőművész a tájak lelkét érzi.
Színekben, formákban úgy adja vissza
a látott — leginkább nógrádi tájat —,
hogy az esztétikai élményen túl meg is
gondolkoztat. Képei nem provinciálisak,
hanem egyetemes érvényűek. A rilkei
művészetelv: „Változtasd meg élted!”
kisüt képeiből. Goethe csodálata a te-
remtett világ rendjén rész és egész kap-
csolatának ontológiai mélységét idézi fel

bennünk, ami nem más, mint a líra
metafizikája. Ezt a világot pedig csak
az foghatja fel, aki a jelenségek mélyén
megtalálja a nyugalmat: a tenger tükre-
n elterülő, lélegző mozdulatlanyságot, amely
minden pillanatban kitörést ígér, és vég-
telen mezőkben a természet virágokba
bújó erejét. A festő akvarelljei efféle cso-
dák. A Mednyánszky-terembeli kiállításán
látott *Bánki tavon* (két változatban) a
valószínűtlennek tűnő éles kétség s a
tömörségben meglelt könnyedség, a *Bú-
zaföld* pipacs-jelzései vagy a *Virágzás*
robbanó fényei a lét rendjét reprezen-
tálják, amely „szélső pilléreken” nyug-
szik. Mi a híd közepén állunk. Az *Ipoly*
vagy a *Tisza partján kőszálva* (*Kiöntött*
az Ipoly, Komp a Tiszán) úgy ábrázolja
a hétköznapi témáit, hogy ünneppé
avatja. A hazai föld szeretetének alapja
nála az otthon, a magyar embertől év-
századok óta megszokott szoros pátria
szeretete. Elemi költészetét olyan képeken
figyelhetjük meg leginkább, mint a
Kertek, a *Nyirjest tó* vagy a korábbi
Nógrádi dombok. A megnívvelt flóra,
a nyers természet szembesítésében azon-
ban elmosódnak a határok. A fák, a
füvek, a vizek vannak jelen, amelyek
környezetében „megterem” az ember.
Érdemes külön megemlíteni a *Gyász*,
1944 című akvarelljét. Az ecetsuhaná-
sok nyomán keletkezett, csillagködökre
emlékeztető fényvonalak, utak, dombok
előtérben, útmenti kereszt előtt két
ember áll. Árvaságuk a veszteséget
jelzi: háttal állnak, arctalanul. A mű-
vésznek nem kell megerősítenie magát

ha érzéseket akar kifejezni. A táj sugározza az örömet, vagy közvetíti a bánatot. Olajképei is erről vallanak. Sokszor a franciákra emlékeztető expresszivitást pasztell színekkel lágyítja, önálló stílust teremtve. (Lényegét megfogalmazó a *Magány* című vászna, vagy a *Kaszafedő* realista bensősége.) Vonal- és színritmusai, képeinek zenei stílusjegyei.

Külön csoportnak érzem kápolnás képeit (akvarell és olaj: *Kézbodony*, *Ká-*

polna). Ilyen témájú akvarelljeinek kompozíciójába, úgy érezteti a csend mámorát, ahogyan zárúdokember élhette át erdei kápolnák előtt, a múlt század elején. Ez a már-már biedermeier-hangulat azonban a realista festőé, aki tudja: a csend mozgító erejű sugallat, s az embert önmaga felé fordítja.

(T. S.)

PÁZMÁNY PÉTER ELSŐ LATIN NYELVŰ MUNKÁJA

Óry Miklós nevét jól ismerik a magyar irodalomtörténészek. Pázmány körüli munkássága alapvető. *Pázmány Péter tanulmányi évei* címmel kiadott munkája (Prugg Verlag, Eisenstadt 1970) rendkívül pontos és hiteles képét adja azoknak a szellemi hatásoknak és ösztönzéseknak, melyek a fiatal Pázmányt érték Erdélyben, Lengyelországban, Bécsben és Rómában folytatott tanulmányai során. Rómában ismerkedett meg Pázmány személyesen is a „hítvédők fedelmé”-vel, Roberto Bellarminóval, aki 1592 és 94 között rektorként vezette a Collegium Romanum munkáját. Ekkor fejezte be hatalmas művét, az opus absolutissimumként emlegetett *Disputationes de Controversiis fidei*-t, melynek jelentőségét és kortársaira gyakorolt hatását abból az egyetlen epizódból is lemérhetjük, hogy a protestánsokat térítő Szalézi Szent Ferenc a Szentírás mellett ezt vitte magával útjára. A Collegium Romanumban tanulók évente két alkalommal fogadalom-megújítási triduumot tartottak, s ezen alkalmakkor — mint Óry Miklós írja idézett művében — „lelkük egészen kitárult atyjuk és mesterük előtt”. Főleg ekkor alakult ki Bellarmino és Pázmány mély kapcsolata, ekkor kapta az utóbbi azokat az indításokat, melyeket hazai gyakorlatában remekül hasznosíthatott.

Bellarmino személyisége és Pázmányra tett hatása döntő mértékben befolyásolta ennek munkásságát. E hatalmas arányú tevékenység egyik rendkívül vitatott, de eddig megnyugtatóan meg nem oldott részletére irányítja a figyelmet Óry Miklós új könyvében,* melyben fakszimile kiadásban tette hozzáférhetővé Páz-

mány *Diatriba Theologica* című művét, és bámulatatosan gazdag bevezetésben bizonyítja, hogy ez Pázmány alkotása, s hogy a keletkezésére vonatkozó eddigi ismereteink meglehetősen hiányosak és felületesek voltak.

A *Diatribának* 1941-ig egyetlen példányáról tudtunk Magyarországon. Ezt Hellebrant Árpád fedezte fel a prágai egyetemi könyvtárban. Óry Miklós hosszúságos keresés után a Biblioteca Nazionale Centraleban — ide olvasztották be Bellarmino könyvtárát — talált egy, az egyházzal szülő művet (azt ekkor már tudta, hogy Bellarmino hagyatékában szerepelt egy ilyen című munka, mégpedig Pázmány szerzőségével), de ennek szerzőjeként Fridericus Brenner nevét tüntették föl. 1955-ben, a grazi egyetem könyvtárában felfedezte a mű harmadik kéziratot példányát. A kis könyvecske Brenner Frigyesnek Brenner Márton püspöklőz szülő ajánlását is tartalmazza.

Az eddigi szakirodalom tudott Pázmánynak az egyházzal írott könyvéről. Ő maga emlékezik meg erről 1603-ban, a *Feleletben*. Az egyházzal szülő munkának tehát a *Felelet* írásának idején már készen kellett lennie. Érdekes módon azonban míg a jezsuita biográfusok 1605-re datálják megjelenését, a magyar életrajzírók 1615-re. Ilyen értelemben szól Pázmány munkájáról Fraknoi, majd Szinnyi József is életrajzi lexikonában. Óry Miklósban élt a gyanú, hogy az 1615-ös évszám csak elírás lehet, hiszen Pázmány 1607-től, tehát Magyarországra való visszatértétől csak itthon, Bécsben, esetleg Prágában jelentett meg művet. S itt következik első filológusi bravúrja: szorgalmas kutatással rájött, hogy Cvittinger Dávid pontatlanul másolta le Philip Alegambe — *Bibliotheca Scriptorum Societatis Jesu* című könyvének a mű

* Pázmány Péter: *Krisztus látható egyházáról*. (Bevezetéssel kiadja: Óry Miklós. Prugg Verlag, Eisenstadt)

keletkezésére vonatkozó adatát, s e téves adatközlés vonult végig a magyar szerzők műveiben.

A másik nagy kérdés: vajon ki a szerzője a Diatribának? Pázmány-e, vagy Fridericus Brenner? Azoknak a kutatóknak van-e igazuk, akik Pázmánynak tulajdonítják, vagy azoknak, akik szerint a mű inkább annak jellemzője, milyen irányba orientálta doktorandusainak érdeklődését. Öry Miklós nem elégszik meg válaszáda közben a stílusvizsgálat módszerével, hanem részletesen viszpergeti, milyen akadémiai fokozatokat ismertek a grazi egyetemen a XVII. században, majd elsősorban Gerhard Kaufmann kutatásai nyomán ismerteti azt a szokást, mely szerint a megvédendő disputatio mástól is származhatott, sőt ezeket a XVI. és XVII. században „leginkább a disputatiót vezető professzor írta” (jelen esetben Pázmány). A felelő tehát elnököt választott, hogy annak disputatióját védhesse meg. Így választotta Brenner Frigyes elnökül Pázmány Pétert, aki 1603 szeptemberében tért vissza a grazi egyetemre, s a hitről szóló előadásokat tartott. A választást magyarázhatja, hogy Brenner Márton — akinek az egyik példány ajánlása szól, s aki Frigyesnek nagybátyja volt — Pázmánnyal baráti kapcsolatot tartott.

Öry Miklós azonban még ennyi érvel sem elégszik meg. Átbúvárkodta az összes jezsuita szerzőket, akik kivétel nélkül mind Pázmány saját művének tartották a Diatribát, majd idézi Pázmány egyik önvallomását, a Magyarai István ellen írott Feleletet, illetve ennek azt a részét, melyben a Diatribára hivatkozik: „... ezekről (az egyház tulajdonságairól és ismertető jegyeiről) más könyvecskebe bőségesen emlékeztem és megmutattam, hogy a Római gyöleközetbe találtatnak ezek a Jelek; az mostan támadott új gyölekezetekben pedig sem jele, sem nyomdoka nincs az Christus nyájának” (ÖM I. 392.). S valóban: a Diatriba VI. részében részletesen bizonyítja: „nullam nisi Romanam esse veram Christi Ecclesiam”. Öry Miklós idézi Bellarmino bíboros Pázmánynak írott latin nyelvű köszönő levelét is, melyben a Diatribát „Pázmány tudós könyvecskejé”-nek nevezi. Hogy hogyan akadt rá Bellarmino levelére, az ismét nagyszerű bizonyossága rendkívül lelkiismeretes és alapos kutató munkájának, az anyaggal való azonosulásának: „Bellarmino levelére véletlenül bukkantam rá. Levélgyűjteményét, az Epistolae familiares kötetét forgatva feltűnt egy Petro Palmarinak

címzett levél 1605. május 30-i keltezésével. A tartalmából azonnal láttam, hogy a levél Pázmánynak szól. A kiadó a hosszú s-szel írt Pasmani nevet Palmarinak olvasta, Palmari nevezetű jezsuita abban az időben nem volt, amint a római levéltár Liber votorum c. gyűjteményéből ellenőrizhettem.”

Ezután a — bizvást mondhatjuk: bravúros — nyomozó munka után Öry Miklós még további belső érvekkel bizonyította Pázmány szerzőségét, majd bemutatja magát a Diatribát. A Pázmánnyal foglalkozó magyar irodalomtörténetíráss számára legfontosabbak azok a következtetései, melyeket bevezetője végén foglal össze. Régóta vitatott kérdése a Pázmány-irodalomnak személyes és tudományos viszonya Bellarmino bíboroshoz. Egyezéseikre vonatkozó magyarázatát épp a Diatriba keletkezésére alapozza Öry Miklós. Gondolatmenete a következő: az angol Whitaker megtámadta Bellarmino egyháztanát, Pázmány pedig a Diatribában megvédi, tehát nyilvánvaló, hogy vitáirátának felépítésében és gondolatmenetében alkalmazkodnia kell Bellarmino művéhez. A Diatriba páratlan anyagbősége és hatalmas tudásanyagról árulkodó szövege magyarázza Öry szerint Pázmány termékenységét is: „Ezzel a hatalmas anyaggal... már nem olyan érthetetlen, hogyan írhatta meg Magyarai eleni Feleletét 3—4 hónap alatt...”

A Diatriba közreadásával a jelek szerint nem zárult le Öry Miklós rendkívül jelentős kutató munkássága Pázmány körül. Sikerült felfedeznie anyaggyűjtése közben Pázmány négy további, filozófiai tételeket tartalmazó, ugyancsak a grazi egyetemen disputatióra kerülő libellusát. A következőkben nyilván ezek közreadását és részletes elemzését várhatjuk tőle, s ezt már csak azért is remélhetjük, mert a jelek szerint két libellus nagy jelentőségű lehet Pázmány filozófiai érdeklődésének vizsgálata szempontjából. Nem értekezések e libellusok, hanem „összefoglalásai a kozmológiai és metafizikai tételeknek”. Joggal állapítja meg a szerző: „...kiegészíthetik a filozófus Pázmány arculatát”.

Öry Miklós szöveggondozó és értelmező munkája a filológia kiveteles remeklése. Nemcsak további részeredményeket várhat tőle az irodalomtörténetírás, hanem egy teljes Pázmány-monográfia megírását is, hiszen anyaganak teljesen birtokában van: aligha ismeri így rajta kívül még valaki a kort s a kor e nagy egyéniségét.

SÍKI GÉZA

 Revue mensuelle — Monatschrift Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay —

 1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 11,80 US dollar

S O M M A I R E

L'étude du Prof. Tamás Nyíri de l'Académie de Théologie Catholique de Budapest, parue sous le titre *Homo Festivus* constitue l'article de fond de notre numéro d'Octobre. En analysant ce que la fête signifie pour l'homme et quelle disposition d'âme elle requiert de ce dernier, le Professeur écrit entre autres: „Dans les siècles derniers, l'homme qui produit et qui raisonne s'est acquis dans la civilisation européenne une primauté qu'il n'avait pas auparavant. L'industrialisation n'a fait que favoriser la naissance de l'*homo faber* et de l'*homo cogitans*, la philosophie en a justifié la raison d'être et le christianisme n'a pas manqué d'y donner sa sanction. C'est à cette évolution que nous devons notre imposant développement technique et nos connaissances scientifiques extraordinaires. Cependant, on ne peut ne pas se rendre compte que l'humanité commence à en ressentir de plus en plus les effets... La perte du goût du jeu, la régression de la faculté d'imagination, loin d'appauvrir la vie d'âme de l'individu seul, présentent un danger moral à l'échelon du genre humain même. Nous vivons dans un monde en mutation et l'homme, s'il veut subsister dans de telles conditions, a absolument besoin d'être favorisé par des dons tels que le goût du jeu, la capacité inventive, le sens de la fête... C'est sur le plan de la vie religieuse que la perte du sens de la fête s'annonce la plus néfaste. L'homme religieux conçoit son existence comme faisant partie d'un processus historique d'envergure cosmique dont lui-même est l'acteur. En célébrant les fêtes par des chants et des rites, il voit comme dans une vision cette histoire se dévoiler sous ses yeux. Les fêtes permettent à l'homme religieux de trouver sa place dans cette période interimaire entre l'Eden perdu et le Royaume de Dieu à venir. C'est grâce aux fêtes que l'homme se sent doté aussi bien d'un passé que d'un avenir. Si l'homme n'a plus de fêtes à célébrer, il n'a plus de quoi nourrir son imagination et son âme tout comme son esprit sont condamnés à l'atrophie. Ignorant d'où il vient et où il va, il lui manque les dimensions qui lui permettent de vivre son existence d'homme dans sa plénitude. Aussi sa vie n'est que celle d'un éphémère sans passé ni lendemain. Les fêtes du christianisme entretenaient durant de longs siècles l'espérance commune de toute l'humanité, lui faisaient revivre les grands événements de son passé et annonçaient l'avenir par des symboles qui, dans leur extrême simplicité, étaient accessibles à tous. Par l'histoire d'Adam, de Noé et d'Abraham, nous pénétrions jusque dans la nuit de la préhistoire. Dans les saints, nous avons trouvé des exemples concrets de la vie chrétienne vécue à la perfection. La vision du Royaume de Dieu et de la Nouvelle Jérusalem où habitent la paix et la justice ne faisaient qu'allumer l'espérance et confirmer la foi en l'avenir. Au cours de l'année, du moins à deux reprises, à Noël et à Pâques, la figure de Jésus illuminait les faits majeurs de notre histoire enfouie dans les ténèbres et nourrissait nos espoirs dans toute leur audace. Par contre, à notre époque, nos fêtes ont beaucoup perdu de leur dynamisme vital. Noël est devenu la fête de la famille, Pâques, une revue de modes. Nos symboles religieux qui étaient autant de liens d'attaches avec notre passé le plus lointain et les signes prometteurs de notre glorieux avenir se sont vidés de leur richesse de signification. De par le monde, on voit de moins de fidèles assister à la messe dominicale. Le passé n'est plus pour nous qu'un fardeau dont nous voulons à tout prix nous libérer; quant à l'avenir, nous nous le représentons comme une simple continuation du présent.”

Dans son étude *Oecuménisme et droit canon*, Péter Erdő cherche à répondre à la double question de savoir en quoi le droit canon pose des limites au mouvement de l'unité chrétienne et comment il peut être mis au service de cette dernière. — Gusztáv Makay évoque le souvenir de Nándor Várkonyi, éminent homme de lettres, décédé en 1976, en retraçant sa figure telle qu'elle ressort de son

journal intime. — Le 70e anniversaire du célèbre poète transylvain, Jenő Dsida est commémoré par son ami intime, Alajos Csiszér. — Sous le titre *Femmes délaissées*, Mária S. Gyurkovics aborde le problème des femmes divorcées, le drame de leur existence solitaire. — Les questions pédagogiques, les tâches auxquelles enseignants et éducateurs doivent faire face dans notre monde en mutation accélérée font l'objet de l'article de László Dobó. — Dans notre rubrique „Document”, nous publions un choix de lettres échangées entre le grand écrivain hongrois, János Kodolányi et l'homme de lettres catholique, Sándor Sík, qui s'est illustré dans la vie littéraire hongroise comme poète, esthète et rédacteur de revue.

Béla Hegyi a poursuivi une entrevue avec le psychiatre Béla Buda dont l'ouvrage intitulé *La Théorie moderne de la sexualité* a été réédité trois fois en Hongrie et a aussi été édité en allemand et en slovaque. Interrogé sur les motifs des suicides en Hongrie, il a répondu: „Bien que la Hongrie occupe la première place dans le relevé statistique des suicides, établi par l'Organisation Mondiale de la Santé, d'autres données attestent que, dans bien des pays, le nombre des suicides est encore plus élevé. Le problème n'en reste pas moins grave: en remontant jusqu'à cent ans, on constate une moyenne statistique aussi forte. On note la même moyenne pour tous les pays du monde où des Hongrois sont établis en grand nombre, tels, que la Voïvodine (Yougoslavie), la Transylvanie (Roumanie), l'Autriche et les établissements de Hongrois en Amérique. Nombreux sont ceux qui aiment y voir quelque „défaut de caractère” national, une tare morale qui tient à une éducation inhibitrice ou à des habitudes de vie entrées dans les moeurs de la famille. On se demande — et c'est là une question poignante et toujours ouverte — pour quelles raisons les Hongrois sont si souvent amenés à cet état de désespoir dans lequel ils se sentent forcés d'abandonner la lutte.” Pour y remédier, le psychiatre propose la méthode préventive comme par exemple le service de secours par téléphone, la consultation d'hygiène mentale. „Il importe d'aider les personnes en danger moral à établir des contacts humains. Un excellent exemple du service de secours est fourni par les Samaritains d'Angleterre qui entretiennent des hôpitaux, des dispensaires, qui, en cas de besoin, vont même visiter les malades. Un subside accordé par l'Etat pour subvenir aux frais de l'Eglise permettrait aussi dans notre pays aux prêtres de se mettre au service de la prévention d'hygiène mentale, de par leurs fonctions pastorales, chacun dans sa localité. Ce sont eux qui sont en relation étroite avec les familles, surtout en province, de préférence par l'intermédiaire des personnes âgées. En particulier la confession peut créer entre le prêtre et le fidèle une atmosphère d'intimité susceptible d'exercer, le cas échéant, un véritable effet thérapeutique. La possibilité d'apporter son aide directe est donc offerte. Il serait nécessaire d'organiser à leur intention des cours spécialisés où ils apprendraient la manière dont les malades doivent être traités.

I N H A L T

Der einführende Artikel unserer Nummer, betitelt Homo festivus wurde von Prof. Tamás Nyiri geschrieben. Indem er sich mit dem Sinn des Festes und mit dem Verhalten des feiernden Menschen auseinandersetzt, schreibt er unter anderen: „Die letzten Jahrhunderte der europäischen Kultur sind auch dadurch gekennzeichnet, dass der arbeitende und denkende Mensch eine besondere Betonung erhielt. Die Ausbildung des *Homo faber* und des *Homo cogitans* wurde von der Industrialisierung begünstigt, von der Philosophie bestätigt und von dem Christentum sanktioniert. Diesem Vorgang verdanken wir unsere imponierende technische Entwicklung und unsere einzigartige Wissenschaftlichkeit; langsam stellt sich aber heraus, dass die ganze Menschheit schwer dafür büßen muss. Millionen von Menschen der unentwickelten Völker zahlten einen hohen Preis für den Reichtum der entwickelten Industrieländer, während die Mehrheit der in den Konsumgesellschaften lebenden Menschen sich von sich selbst entfremdete. Die Präzension der nützlichen Arbeit und der rationalen Berechnung tötete beinahe in ihnen die Fähigkeit der Ekstase, der Freude, der Phantasie und des Feierns. Ihre verkümmerte Seele fiel ebenso der Industrialisierung zum Opfer wie der Körper jener Kinder, die in den englischen Webereien von frühmorgens bis spät abends arbeiteten. Das Siechtum des Spielerischen und der Phantasie,

beraubt nicht nur das Individuum authentischer menschlicher Werte, sondern bedroht ernstlich die Existenz der Menschheit. Wir leben in einer ständig wandelnden Welt und in einer solchen Welt ist das Spielerische, die Erfindungskraft und das Fest eine unerlässliche Vorbedingung des Weiterbestehens der Menschheit... Die Abnahme des Sinnes zum Feiern ist auf dem Gebiet des Religiösen am schädlichsten. Der religiöse Mensch deutet seine Existenz in breitem kosmisch-geschichtlichen Rahmen, er versteht sich als Teil eines umfangreichen Ganzen, als Mitwirkender einer langen Geschichte. Gesang, Zeremonie und Vision binden ihn an diese Geschichte. Diese helfen ihm seinen Platz irgendwo auf dem Gebiet zwischen dem Paradies und dem Gottesreich zu finden, diese beschenken ihn mit Vergangenheit und Zukunft. Wenn er keine Gelegenheit zum Feiern hat, wenn nichts seine Phantasie mehr ernährt, verkümmert seine Seele ebenso wie sein Geist. Er ist kein vollwertiger Mensch mehr, sein Leben hat keinen Ursprung und keine Bestimmung. Die Feste des Christentums sicherten jahrhundertlang die gemeinsame Hoffnung und das Gedächtnis der Menschheit; sie hielten ihre Geschichte wach und verkündeten mit allgemein verständlichen Symbolen die Zukunft. Durch die Geschichte von Adam, Noah und Abraham schlugen wir unsere Wurzeln in die Tiefen der vorgeschichtlichen Zeite. In den Heiligen fanden wir die greifbaren Bilder der menschlichen Vollkommenheit. Die Vision des Gottesreiches und des neuen Jerusalem sowie die Vision des Friedens und der sozialen Gerechtigkeit nährte die Hoffnung und bekräftigte den Glauben an die Zukunft. Und mindestens zu Weihnachten und Ostern beleuchtete die Figur Jesus unsere alten Erinnerungen und bestärkte unsere kühnsten Hoffnungen. In unserem Zeitalter dagegen hat sich die Vitalität unserer Feste stark abgeschwächt. Weihnachten wurde ein Fest der Familie, Ostern zur Frühlingsmodeschau. Die religiösen Symbole, die uns mit der Vergangenheit verbanden und eine glückliche Zukunft versprochen, haben ihre Kraft verloren. Die Zahl der sonntäglichen Messeteilnehmer vermindert sich überall auf der Welt rasch, die Vergangenheit wird als Last empfunden, von der wir uns um jeden Preis befreien möchten und die Zukunft stellen wir nur als eine Verlängerung der Gegenwart vor."

Béla Hegyi führt ein Vigiliagespräch mit dem namhaften ungarischen Psychiater und Buchautor *Béla Buda*, dessen Buch, betitelt „Eine moderne Theorie der Sexualität“ in Ungarn drei Auflagen erreichte und auch im Ausland in deutscher und slowakischer Sprache erschien. Auf eine Frage im Zusammenhang mit der hohen Zahl der Selbstmordfälle in Ungarn antwortete er unter anderem: „Es sind Daten, die beweisen, das obwohl Ungarn an der Spitze der Selbstmordstatistik der Weltgesundheits-Organisation steht, wird tatsächlich in vielen Ländern mehr Selbstmord verübt, nur in vielen Fällen wird dieser aus finanziellen Gründen (Erbschaft, Sicherung, etc.) verheimlicht. Nichtsdestoweniger bedeutet das keinesfalls, dass Selbstmord in unserer Heimat kein ernstes Problem wäre: die Durchschnittszahl ist seit hundert Jahren sehr hoch. Und dieselbe Erscheinung zeigt sich überall auf die Welt, wo Ungarn in grösserer Zahl leben. Ebenso hoch ist der Statistik in der Wojwodina, in Siebenbürgen, in Österreich und in den ungarischen Siedlungen in Amerika. Viele neigen dazu, den Grund dieser Erscheinung in dem nationalen Charakter, in einer gewissen Schwäche zu suchen. Es ist eine aufregende und offene Frage, warum bei so vielen Leuten dieser Seelenzustand der Hoffnungslosigkeit und die Aufgabe des Lebenskampfes erfolgt.“ Was die Hilfe und Lösung anbelangt — sagte *Béla Buda* folgendes: „Die einzige Lösung ist die Vorbeugung. Der Telephondienst, die seelische Beratung ist eine nützliche Methode dafür. Wichtig ist dass die gefährdeten Individuen in menschliche Kontakte einbezogen werden. Als gutes Beispiel möchte ich den Hilfsdienst der englischen Samaritaner erwähnen, die Spitäler und Ordinationen aufrechterhalten und notfalls die Kranken besuchen. Ein staatlicher Beitrag zu der Ausgaben der Kirchen würde auch bei uns möglich machen, dass die in jedem Ort auffindbaren Priester diese präventive Arbeit auf sich nehmen und schon durch ihren Beruf zur seelischen Hilfe der Menschen beitragen. Sie haben enge Kontakte mit den Familien, besonderes mittels der älteren Leute. Sie kommen in einer intimen Sphäre mit ihren Gläubigen zusammen, und die Beichte zum Beispiel kann in einigen Fällen sogar psychoterapische Wirkung haben. So ist also die Möglichkeit einer direkten Hilfe gegeben. Mann müsste fachmässige Krankenbetreuungs-Kurse für die Priester organisieren.“

Tájékoztató

A HONISMERET idei 4. számában „Jogi anyanyelvünk”-ről ír Szász Gerő; Szathmári István a nagy tudósra és nevelőre, Gombocz Zoltánra emlékezik születésének századik évfordulója alkalmából; Kőszegfalvi Ferenc az agrárszocialista mozgalmak egyik legismertebb egyéniségének, Szántó Kovács Jánosnak alakját idézi föl — 125 éve született Hódmezővásárhelyen. Ismerteti a lap a székszárdi Városterületi Klubnak és az érsekújvári CSEMADOK honismereti körének tevékenységét, a Füzesgyarmaton, Tapolcán és Balatonszentgyörgyön folyó helytörténeti munkát. A Könyvespolc rovat bemutatja a Somogy megyei és törökszentmiklósi honismereti kiadványokat, a Kistelek nagyközség történetét feldolgozó monográfiát, a Hortobágyi Intéző Bizottság gondozásában megjelent „Vásártörténet — híd vásár” c. tanulmánykötetet, továbbá a romániai Kritérion kiadásában kapható „Anyanyelvünk művelése” c. nyelvművelő kalauzt (összeállította Gálffy Mózes és Murádin László) és Szabó Attila — Péntek János „Ezerjófű” c. etnobotanikai útmutatóját, valamint Bálint Sándor „Tombác János meséi” c. művét.

A GONDOLAT KIADÓ újdonságai közül megemlíttük Sinkó Ervinnek hazai kiadónál első ízben megjelent „Szemben a bíróval” c. tanulmánykötetét. „Korai eszmélése óta — írja róla Sükösd Mihály a kötet bevezető tanulmányában — a világ gyakorlati átalakítását gondolta el létezése alapvető céljául, s haláláig ennek a forradalmi tevékenységnek az értelmiségi közkatónája maradt.” Életútja során eljutott a kereszténységig is, melyről 1920-ban Az út címmel vallott. Nagy hatással volt rá Angelus Silesius, Eckhart mester és Jacob Boehme misztikája, Kierkegaard filozófiája és Dosztojevskij világa. A marxizmus és a kereszténység különös egymásra hatásban alakította ki messianisztikus hitét, melyet Lukács György „vallásos ateizmusnak” mond. „Magáévá élte, gyakorlati íróságának szolgálatába állította — hangsúlyozza Sükösd Mihály — a transzcendenciából mindazt, amit hasznosíthatott. Kipárolta, önmagához hasonlította, amire önmaga racionalizált hitéhez szüksége lehetett.” A kötetnek szinte valamennyi frására jellemző a kereszténységgel való polémia, az evangélium iránt érzett benső rokonszerv. — Horst Klengel könyvében az ókori Szíria történetét és kultúráját mutatja be Krisztus előtt 4000-től Krisztus után 333-ig, amely a hellenizálódás kezdetét és az ókori keleti idöszak végét jelenti az ország életében. „Antiochiában már korán kialakultak az első keresztény gyülekezetek — írja

többek közt a szerző. — Az istentisztelet, amelyet eleinte magánházakban tartottak, hamarosan már a zsinagógákban folyt. Az Euphratész menti Duna-Európszban 232-ben alapították a jelenleg ismert legkorábbi keresztény templomot, amely mindenekelőtt a ma a Damaszkuszi Nemzeti Múzeumban őrzött falfestményeiről nevezetes. A templom a bizánci Szíriában nem csupán az élet középpontjában állt, hanem egyszerűen a művészek és kézművesek legfőbb megrendelője is volt. A korai keresztény művészet számos emléke maradt itt fenn napjainkig.”

Klara Büchler: Reggel és este Istennel (OMC, Bécs). A magyar kiadó idézi a német kiadás előszavának néhány gondolatát, s ezeket nekünk is érdemes megfontolnunk e kis könyvecske értékelése előtt. „Tudunk-e még, mai emberek, egyáltalán imádkozni? A mindennapok zajában ezernyi dolog eltérít bennünket, idő és csend híján csak nagy nehezen találunk rá a szavakra, amelyeknek Istenhez kell vinnünk bennünket. Szívesen vesszük igénybe a segítséget ezen a téren.” Valóban elkel a segítség. Különösen nagy kérdés ugyanis a ma emberének, hogyan találja meg lelke kifejezésének adekvát módjait. A régi imakönyvek választékos szókincsét lassan homályba borítja az idő, meg kell találnunk azonban a korszerűbb imákat s a korszerűbb imakönyveket. Klara Büchler ilyennek szánta könyvecskéjét. A hónap négy hetének reggeleire és estére ad kis szövegeket, melyeket elmondva vagy átélve Isten nevében kezdhethetjük és végezhetjük a napot.

Más kérdés, hogy ez az imakönyv gyökeret verhet-e a mai ember tudatában. Nyelvezete olykor meglehetősen cirkalmas, többet merít a hagyományos ima-struktúrákból, mintsem hogy az áhítatnak modernebb, korszerűbb útjait keresné. Ne feledjük el, új és új nemzedékek nőnek fel, s ezek a generációk mind találkoznak előbb-utóbb Istennel. mind elfőnnek a templomba, imádkozni akarnak, meg akarják ismerni azt a nyelvezetet, ahogy mi Istenhez közelítünk. Ha például ilyen szöveget olvasnak vagy hallanak: „Örökké gazdag Istenem! E vasárnap estén hálát adok Neked mindazért, amivel ma testem-lelkem megajándékoztad. Jól tudod, ó. Atyám, hánszorg el akartak téríteni tőled embertársaim és sötét erők”, akkor legfeljebb arra gondolnak, hogy mi, keresztények nem tudunk felelősséggel imádkozni. Vajon nem helyesebb az alázat egyszerű szavait keresni, ahogy a vámos tette, mint embertársaink praktikáira és „sötét erők”-re hivatkozni? Minden egyéb kommentár helyett hadi mondjunk el ennyit: a Mindennapi kenyér vagy a Mindennap együtt az Úrral sorozat darabjai korántsem hiánytalanok és hibátlanok. De Klara Büchler könyvecskéjénél mindenesetre jobbák.

ZSINATUTÁNI ÉRTELMEZŐ KISSZÓTÁR

A-tól Z-ig

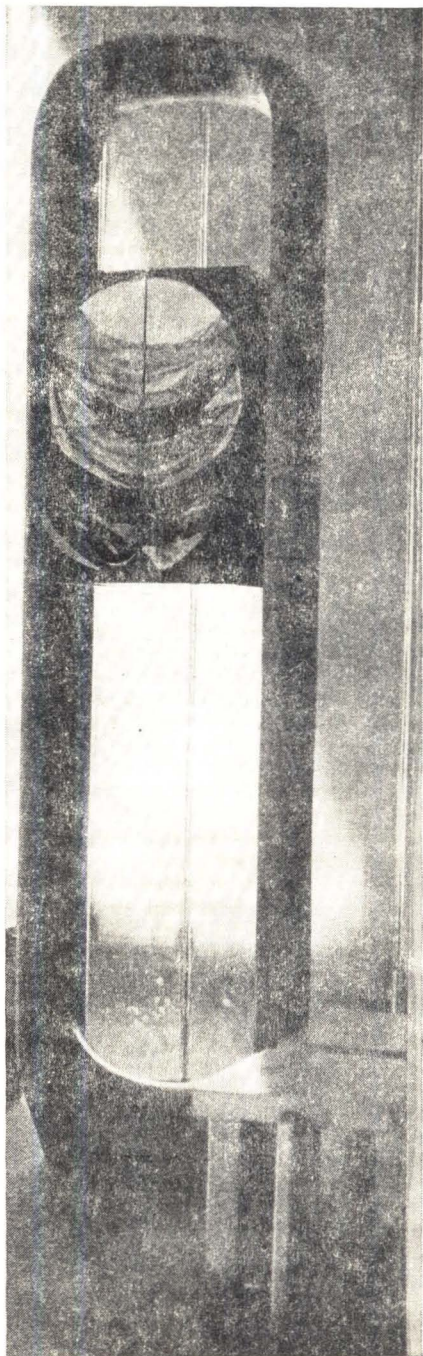
KOPTOK. A „kopt” név „Egyiptom” arab kiejtéséből származik. Az egyiptomi virágzó keresztény egyház az V. században a világegyháztól elszakadt. (Monofizita tant követett.) Ezeket a monofizita keresztényeket nevezték koptoknak. Liturgikus nyelvük ó-egyiptomi. A mohamedán lakossághoz viszonyítva szerény kisebbségben élnek (kb. 3 millió). A XVIII. század óta kis részük egyesült Rómával (ezeknek száma kb. 80 ezer). Shenouda kopt pátriárka VI. Pál pápánál tett legutóbbi látogatása után Rómával az uniós tárgyalások lehetővé váltak.

KORPIRAMIS. Statisztikai kifejezés: jelenti valamely nép, vagy azon belül valamely embercsoport korosztályok szerinti felépítését. A természet rendje az volna, hogy mindig a „piramis” alapzata, vagyis a fiatal nemzedék legyen a legnépesebb, és fölfelé, a kihalással együtt, a piramis összeszűkül. Ha nem így van, összeomlás veszélye fenyeget. Az európai papság korpiramisa veszedelmes képet mutat: jelenleg az 55–65 éves korosztályú papok száma lényegesen magasabb, mint az utóbbi tíz évben szentelteké.

KULTIKUS. Valamilyen vallási kultusszal kapcsolatos. Beszükítő értelemben rosszálló értelművé válhatik a szó. Például „kultikus vallásosság” (azaz: külsőséges kultusz-cselekményekre túlzott hangsúlyt helyező vallásosság, akár a keresztény, akár pogány vallásokon belül). Vagy: „kultikus papság”. azaz olyan felfogás a papi hivatásról, mintha az csupán kultusz-cselekmények ellátására szorítkoznék.

LAXIZMUS. (A latinban: laxare = tá-
gít, lazít, mérsékel.) Az aggályossággal ellentétben álló, másik végletű lelkiélet irányzat, mely szintén túlzó: szabadosan túlteszi magát komoly erkölcsi normákon.

LEGALIZMUS. (A latinban: lex —
törvény; legalis — törvényes.) A törvény betűjének túlzott tisztelete és merev alkalmazása. Felváltva használják a „Juridizmus” szóval, mely ugyanezt jelenti. (Lásd ott.)

Az alsószolcai templom pasztofóriuma